

Доц. Христо Беров

**2025 – СЪРБИЯ В ЕС:
МИСИЯ (НЕ)ВЪЗМОЖНА**

**УСКОРЕНА ИНТЕГРАЦИЯ
НА СЪРБИЯ В ЕС ДО 2025 г. –
ОТРАЖЕНИЕ В РЕГИОНАЛЕН АСПЕКТ,
ВКЛЮЧИТЕЛНО ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ
НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ В РЕГИОНА**

Доц. Христо Беров

**2025 – СЪРБИЯ В ЕС:
МИСИЯ (НЕ)ВЪЗМОЖНА**

**УСКОРЕНА ИНТЕГРАЦИЯ
НА СЪРБИЯ В ЕС ДО 2025 г. –
ОТРАЖЕНИЕ В РЕГИОНАЛЕН
АСПЕКТ, ВКЛЮЧИТЕЛНО ВЪРХУ
БЪЛГАРСКИТЕ НАЦИОНАЛНИ
ИНТЕРЕСИ В РЕГИОНА**

© Дипломатически институт, 2021

ISBN 978-619-7200-30-0

СЪДЪРЖАНИЕ

Предисловие	7
Увод	11
1. Актуално състояние на процеса към юли 2020 г.	16
2. Фактори, оказващи влияние върху процеса на присъединяване	24
2.1. <i>Вътрешни фактори</i>	24
Партиите	25
Югосталгията	26
Разпадането на Югославия и войните	28
Косово – най-големият проблем	29
Стопански въпроси	35
2.2 <i>Външни фактори</i>	37
Страните в Европейския съюз	37
САЩ	44
Русия	46
Китай	49
Страните на Балканите и в Югоизточна Европа	53
<i>Хърватия</i>	54
<i>Словения</i>	56
<i>Гърция</i>	57
<i>Румъния</i>	58
<i>Албания</i>	59
<i>Босна и Херцеговина</i>	62
<i>Северна Македония</i>	63
<i>Черна гора</i>	64
2.3. Други фактори	68
Турция	68
Унгария	73
Covid-19	76
3. България и евроинтеграцията на Сърбия	81
Стопански връзки	81
Кратък преглед на двустранните отношения през последните 30 години	82
Българската официална позиция относно евроинтеграцията на Сърбия	85
Българите в Сърбия и образът на България в Сърбия	90
Извън светлините на прожекторите: за ролята на „българската мафия“ и „сръбската мафия“ в процеса на разширяване на ЕС на Балканите	94
4. Възможни сценарии	98
Ролята на България във възможните сценарии	100
Вместо заключение	102
Приложения	103
Използвани източници	151

Христо Беров е доцент по съвременна балканска история в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Неговите основни изследователски интереси са насочени към проучване на стопанските и социално-икономическите проблеми на балканските народи във втората половина на XIX и началото на XX век, кризите като фактор за стопанското и политическото развитие на балканските общества и държави през XIX и XX век и специфичните политически пътища, по които се движат балканските държави през втората половина на XX и в началото на XXI век.

Автор е на две монографии – „Балканските японци“. Социално-икономически профили на модернизацията и индустриализацията по примера на Сърбия и България (1878–1912 г.), Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2020 и „Когато гръм удари...“ (Балкански политики за възстановяване в ситуация на глобална икономическа криза, средата на XIX в. – средата на XX в.), Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София 2019, както и на поредица научни статии и студии, посветени на балканската проблематика.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Темата за интеграцията на Република Сърбия в Европейския съюз е от огромно значение за бъдещето на Югоизточна Европа. Разбира се, тя е ключова и за България. В настоящото проучване ще се опитаме да анализираме възможните сценарии относно пътя, по който Сърбия ще достигне до пълноправно членство в ЕС. Най-общо те са два. Единият е свързан с приемането на Сърбия в Съюза през 2025 г., другият е отлагане на членството на страната за по-късна, неизвестна дата. За да разгледаме тези сценарии, в хода на изложението подробно се спираме на ролята, която играят и ще играят различни вътрешно- и външнополитически фактори.

Текстът е разделен на няколко части. В началото е Предисловието, което представя в резюме целите, задачите, структурата и методите на изследване. Уводът очертава рамката на основните сценарии, върху които се спира изложението, и предлага преглед на историята и актуално състояние на процеса на евроинтеграция на Република Сърбия към средата на 2020 г. Следващата част отбелязва факторите в сръбската вътрешна политика, които биха могли да повлияят на процеса на сръбската евроинтеграция. Акцентите са поставени върху позициите на най-важните политически партии в страната, феномена „югосталгия“, влиянието на войните, съпровождащи разпадането на СФРЮ, и косовския въпрос дотолкова, доколкото последният официално в Сърбия се счита и за проблем от вътрешно естество. Накрая са разгледани стопанските аспекти, свързани с кандидатурата на Сърбия за пълноправно членство. По-нататък текстът обръща внимание на ролята на най-важните международни фактори като ЕС, САЩ, Русия, Китай, балканските страни, Унгария и Турция в процеса на получаване на пълноправно членство на Сърбия в ЕС. В тази част е отделено място и на страни като Испания и Израел¹, защото първата е най-голямата държава в Европейския съюз, която не признава Косово, а втората има значително международно влияние и също е против косовската независимост. Въпросът за Испания е включен към частта, посветена на ЕС. Израел, макар и да няма тежестта на САЩ, Русия или Китай, е разгледан след тези ключови играчи с цел по-добро изясняване на позицията на държавите, които не признават Косово. Позициите на тези две държави – Испания и Израел, са важен

1 Акцентът върху тези две държави е напълно обоснован от особените позиции, които заема всяка една по ключови въпроси. За Испания в Брюксел се признава, че тя подкрепя Сърбия по въпроса за Косово „навсякъде“. Що се отнася до Израел, сключването на съвсем актуалното споразумение между Белград и Прищина под егидата на Тръмп доказва правилността на решението ни да обърнем внимание на тази държава.

аргумент в полза на официалните сръбски позиции и би било добре да се познават, за да може по-ясно да се очертае мястото на косовския въпрос като ключов проблем, стоящ пред европейската интеграция на Сърбия.

Следващата част се нарича „България и интеграцията на Сърбия“. В нея се представя и анализира официалната българска позиция, като се разглеждат както действията в рамките на „класическата дипломация“, така и ролята на неформалните отношения между реалните политически лидери на двете страни – президентът Александър Вучич и премиерът Бойко Борисов, като се прави опит да се посочат както положителните, така и негативните аспекти на личностния фактор в дипломатията (т. нар. лидерска дипломация) и вземането на еднолични решения. По-нататък е обърнато внимание на мястото на българското малцинство в Сърбия и на образа на България в Сърбия, като българското малцинство е разгледано през две перспективи от гледна точка на ускорената интеграция на Сърбия в ЕС и българския национален интерес – положителна, когато то може да бъде мост между двете страни и евентуалният успех на сръбската евроинтеграция да бъде и негов успех и, съответно, отрицателна, когато то може да бъде използвано за взаимни провокации, подбуждани от заинтересовани страни и в двете държави, а защо не и от заинтересовани външнополитически фактори, които да създават проблеми в двустранните отношения. Образът на България в Сърбия е предаден посредством кратък исторически преглед на развитието му главно през призмата на карикатурите, публикувани през годините в сръбската преса, а актуалното състояние е представено чрез няколко „частни случая“: по примера на един филм; отношенията между Новак Джокович и Григор Димитров; различни актуални нови комуникационни форми като популярните в социалните мрежи мемета, доколкото има такива, които се отнасят до България; преките контакти със сръбските колеги и приятели и резултатите от публикувана онлайн анкета, в която наред с други въпроси се оценява и ролята на България за евроинтеграцията на Сърбия. Накрая в тази глава е отделено място и на значението на контактите на „българската мафия“ и „сръбската мафия“ в процеса на разширяване на ЕС на Балканите, като тук, разбира се, много от заключенията имат характера на хипотези, тъй като проблематиката е изследвана на базата на неофициални източници, чиято достоверност не може да бъде напълно валидирана. Изследването завършва с коментар на възможните сценарии за развитието на ситуацията със Сърбия и представя изводите, направени въз основа на предложения анализ. Към проучването са добавени Приложения, в които са включени едни от най-важните официални документи, касаещи настоящата тема, и графики с обобщени резултати от анкетата, проведена в рамките на изследването.

Проучването се основава на разнообразни източници на информация. Разбира се, то стъпва върху изследвания в областта на историята, социологията и политологията², но поради това, че става дума за „история в развитие“ и ситуацията е твърде динамична, широко са използвани електронните медии, които днес много бързо отразяват промените. Основен и в известен смисъл особен източник са и социалните мрежи, които вече са се превърнали в платформа за представяне и на официални политически позиции. В същото време в хода на проучването поддържахме непрестанен контакт с колеги и приятели от Сърбия, а и от Брюксел, които имат отношение към процесите, свързани с интеграцията на Сърбия, и всъщност благодарение на днешните технически средства имахме възможност да правим нещо като импровизирани стохастични интервюта. Може би това беше и една от ползите на COVID-кризата: много от колегите и приятелите в Сърбия бяха в условия на социална изолация и можеха да отделят много повече време за споделяне на актуални новини, анализи, препращане на интересни материали от социалните мрежи, свързани с развитието на политическата ситуация, включително по въпроси, касаещи евроинтеграцията на страната. Всичко това, разбира се, бе съпроводено от възможност за дълги разговори и дискусии, които, освен другото, бяха и ценен източник на информация за настоящото изследване.

За нуждите и в рамките на проучването беше проведена и анкета, отново благодарение на възможностите на съвременните технологии. Първоначалният замисъл бе тя да се провежда на терен, но „извънредното положение“ наложи промяна и в крайна сметка допитването се проведе в леко променена форма, най-вече поради ограниченията на онлайн общуването. Без да претендира за представителност от гледна точка на статистическата наука, въпросната анкета дава добра гледна точка, допълваща другите източници на информация. Включените въпроси предоставят възможност да се надникне малко по-дълбоко в очакванията и оценките на анкетираните, които преди всичко са хора с интерес към темата и следят процесите. Основата цел бе с насочени отговори (което в някаква степен е ограничение, наложено от „извънредното положение“) да се оцени ролята на вътрешнополитическите и

2 **Welfens, P. J. J.** Stabilizing and Integrating the Balkans: Economic Analysis of the Stability Pact, EU Reforms and Intern. Berlin, Heidelberg, 2001, **Mirić, O.** The Regional Policy of the European Union as an Engine of Economic Development. Belgrade, 2010, **Hacısalıhoğlu M., A. Fuat (eds.)**, Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU. Joint Conference Series No. 7. Istanbul, 2007, **Jano, D.** The Europeanization of the Western Balkans: A Fuzzy Set Qualitative Comparative Analysis of the New Potential EU Member States. Berlin, Saarbrücken, Leipzig, 2010, **Bitzenis, A.** The Balkans: Foreign Direct Investment and EU Accession. Farnham, Burlington, 2009, **Wunsch, N.** EU Enlargement and Civil Society in the Western Balkans: From Mobilisation to Empowerment. Palgrave, 2018, **Džankić, J., S. Keil, M. Kmezić,** The Europeanisation of the Western Balkans: A Failure of EU Conditionality. Palgrave, 2019, **Stojić, M.** Party Responses to the EU in the Western Balkans: Transformation, Opposition or Defiance. Palgrave Macmillan, 2018.

външнополитическите фактори по отношение на една евентуална ускорена евроинтеграция на Сърбия. Общият брой на анкетирания е 76, разделени най-общо в две групи. Първата целева група е съставена от сърби, които работят в университети, научни институти и културни институции. Във втората целева група са предимно хора, работещи както в Брюксел, така и в Белград пряко по проблеми, отнасящи се до евроинтеграцията на Сърбия. Въпросите бяха зададени съответно на сръбски и английски език. Анкетата с въпросите и отговорите на български език, както и обработените резултати от отговорите под формата на графики са дадени в специално приложение в края на изследването, към което реферира съответната коментирана в текста информация.

Накрая, но не на последно по важност място сме длъжни да изкажем своите благодарности към онези, без които това изследване не би било възможно. Трябва да се има предвид, че то бе проведено в условията на „извънредно положение“, преминало в условия на „извънредна ситуация“. Т.е. ние наистина разчитахме на подкрепата на много хора, за да може да се извършат проучванията, голяма част от които по план трябваше да се проведат под друга форма. Благодарностите ни са към конкретни хора с конкретните им имена, но тъй като става дума за десетки колеги, приятели и познати, ще се ограничим с колективна благодарност към всички от Белград и Брюксел, които положили много усилия и отделили немалко от личното си време, за да може да ни окажат решаващо съдействие, когато имахме нужда. Без вашата помощ нямаше да се справим!

Няма как да се пропусне обаче специалната благодарност, която авторът дължи на колегата и приятел Димитър Григоров, който с пълно основание може да се счита за съавтор на следващите страници заради отдадеността и огромната помощ, която оказа в хода на работата. Най-искрена благодарност и на екипа на Дипломатическия институт към МВНР на Р България за предоставената възможност да бъде извършено подобно изследване и свободата да бъдат изразени авторовите гледни точки, както и за оказаната помощ. Всички неточности и грешки, разбира се, си остават за сметка на пишещия тези редове.

УВОД

Когато пое председателството на Европейския съюз през първата половина на 2018 г., българската държава заяви като основен свой приоритет в рамките на този 6-месечен период темата „Западни Балкани“. В разгърнат вид това означаваше постигане на „ясна европейска перспектива и свързаност“ както между държавите от Западните Балкани, „така и с държавите членки. Амбицията на Българското председателство [беше] постигане [на] ясен план за действие с конкретни стъпки за всяка от държавите, без да създава нереалистични очаквания“³. Погледът бе насочен в голяма степен към Република Северна Македония и Албания, но едва ли някой коментатор и анализатор си е представял постигането на каквото и да е трайно решение на проблемите в района без отчитане на сръбския фактор. Именно върху сръбския фактор ще се съсредоточи настоящият текст в опит да анализира и прогнозира възможна ли е ускорена интеграция на Сърбия в Европейския съюз до 2025 г. и как подобно развитие ще се отрази на българската държава? Динамиката от последните няколко месеца (март-юни 2020 г.) правят темата още по-интересна, важна и в същото време трудна за прогнозиране и предизвикателна за анализ.

Може би е добре в началото да се опитаме да „деконструираме“ в известен смисъл темата и заглавието. На първо място защо **ускорена интеграция на Сърбия в ЕС точно до 2025 г.**? Това се оказва година-та, която според едно не много ясно и неизвестно колко искрено, нито колко премислено изявление⁴ на бившия председател на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер, представлява нещо като хоризонт за сръбското членство в ЕС. По-късно „2025“ попадна в различни документи, носещи пожелателен характер, но без да бъде ясно гарантирана. И естествено се появи и в доста аналитични и журналистически текстове⁵. В началото на 2020 изглеждаше, че до сакралната година 2025-та може

3 <https://eu2018bg.bg/bg/28> (последно посетен на 28.07.2020, 15:50). Виж и интересния анализ на подготовката и резултатите от „Софийската среща“ в рамките на българското европредседателство у **Ключуков, Л.** Западните Балкани: колко високо в дневния ред на ЕС?, *Дипломатия*, 21, 2018, с. 19-28.

4 <https://news.bg/world/yunker-sarbiya-i-chna-gora-mogat-da-se-prisaedinyat-kames-predi-2025-g.html> (последно посетен на 28.07.2020, 15:55).

5 <https://www.investor.bg/centralna-i-iztochna-evropa/335/a/syrbii-a-v-es-prez-2025-g-misiata-nevyzmojna-280141/>, (последно посетен на 28.07.2020, 15:58), <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/168/the-western-balkans> (последно посетен на 28.07.2020, 15:59), <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/serbia-in-the-eu-in-2025-mission-impossible/> (последно посетен на 28.07.2020, 16:02).

да се стигне по два начина. Единият е тежък и неприятен. Прилича на международния влак Белград-София (съответно и София-Белград), известен с изумително бавен ход и дълги нелогични престои на необясними места, но все пак винаги достигащ крайната си цел. Но никога не навреме. По този път Сърбия, естествено, би пристигнала на гара „2025“, но не като „член на ЕС“ и би продължила мъчителното лашкане в амортизираната композиция към нова въображаема дата. В началото на 2020 г. вторият път изглеждаше доста малко вероятен, а към средата на същата година той е по-скоро в сферата на много добрите пожелания – подобно на друг митичен жп проект, свързващ София със Скопие. Ако той се случи, елементът ускорение при всички положения следва да се търси преди всичко във външните за региона фактори, които биха изиграли катализираща роля, но само в съответствие със собствените си интереси, цели и стратегии.

Следващият елемент, на който трябва да се обърне специално внимание, е **отражението в регионален аспект** на процеса на (ускорено) присъединяване. Първият и доскоро по-вероятен маршрут всъщност ще бъде отражение на идеите на френския президент Е. Макрон за бъдещото разширяване на ЕС и е възможно най-напредналите в преговорния процес държави – Сърбия и Черна гора, да станат част от един нов експеримент. Може би те ще бъдат първите, които ще трябва да се присъединят към ЕС по нов и неизпробван до момента начин. Интегрирането на Сърбия като член на ЕС, но с непълни права и продължаваща интеграция би създавало сериозен прецедент, който ще се отрази върху цялостната интеграция на Западните Балкани. Ефектът от евентуално „получленство“ или членство под условие ще намери отражение в Република Северна Македония, Албания, Босна и Херцеговина и Косово. Твърде вероятно е да се очаква нарастване на евроскептицизма в региона, което да доведе до допълнително нарастване на напрежението вътре в страните от югоизточния ъгъл на Европа и така да се създадат нови вътрешнополитически препятствия за интеграцията в ЕС. Естествено, задълбочаването на вътрешнополитическите проблеми, свързани с възприемането на френските идеи за постепенна и поетапна интеграция, може да доведе до изнасяне на вътрешнополитическите проблеми навън по вече добре утвърдилата се в световен мащаб рецепта и това да създаде потенциал за външнополитически конфликти между държавите на Балканите. Така ще се стигне до един затворен кръг, при който евентуалните трудности и забавяния, които ще изпитва Сърбия (и много вероятно Черна гора) при преговорите с ЕС, ще водят до нарастване на вътрешно- и външнополитическото напрежение, а това, от своя страна, ще дава основания на ЕС да бави процеса на интеграция или пък след евентуалното приемане да намира аргументи

за забавяне на пълноправното членство или за отнемане на вече получени права в Съюза. Ето защо тези нови идеи за разширяването на ЕС, макар и да имат основания доколкото целят да предизвикат реформиране на самия Европейски съюз, могат много сериозно да ерозират ситуацията на Балканите. Затова за региона няма да бъде добре, ако Сърбия се превърне в опитно поле за един евроексперимент за бъдещото разширяване. Всъщност, ако Сърбия бъде въвличена в подобен опит, това неминуемо ще превърне целия регион в заложник на нейната евроинтеграция.

Вторият маршрут (за жалост по-малко вероятен) е при пристигането на гара „2025“ Сърбия да получи пълноправно членство с ограничения от типа на тези, които виждаме при България и Румъния. Независимо от многото уточнения, които биха могли да се направят, като цяло за региона този вариант би бил много по-добър. Той би дал пример, че разширяването на ЕС на Балканите не е поредица от бляскави срещи и празни обещания и би засилил усилията на страните от региона за изпълнение на критериите за влизане в Съюза. Ясно е, естествено, че решението трябва да бъде политическо. Ясно е, че независимо от усилията за изпълнение на критериите, в крайна сметка приемането ще бъде свързано с политическа воля и компромис, както впрочем е било и досега, когато става дума за разширяване на ЕС. В интерес на да се превърне в извор на напрежение на континента и основно в ЕС дотолкова, доколкото тази „дупка“ граничи от всички страни с държави членки на Съюза. Неприемането на балканските държави в ЕС ще създаде много повече проблеми на Организацията, отколкото приемането им. В този смисъл Сърбия и Черна гора, които са най-напреднали в преговорния процес, трябва да получат пълноправно членство през „2025“ или „2026“, както съвсем наскоро заяви сръбският президент Александър Вучич, и това да послужи за стимул в региона по пътя му към пълна интеграция в ЕС.

Третият елемент от темата, за който следва да се държи сметка, е **ролята на България**. В последно време български дипломати много пъти настояват под една или друга форма, че България е превърнала темата за Западните Балкани в приоритет на ЕС. На сайта на МВнР четем „Република България е активен и последователен поддръжник на европейската перспектива на страните от Западните Балкани като двигател за демократизация и икономическа трансформация, както и за повече стабилност и сигурност за Европа. Напредъкът в европейската интеграция на страните от региона, след осъществяването на необходимите реформи, съответства на интереса на България за изграждане на регион на стабилност, сигурност и просперитет, в който да бъдат гарантирани ценностите, принципите и стандартите на ЕС“⁶. Няма основания да не вярваме на написаното

6 <https://www.mfa.bg/bg/3107> (последно посетен на 31.07.2020, 22:03).

от Външно министерство. Ето защо се съгласяваме, че на официално ниво приемането на Сърбия в ЕС е в интерес на България, защото тя е страна, част от Западните Балкани и е най-напреднала заедно с Черна гора в процеса на интеграция в Съюза. Както бе посочено по-горе, подобно на целия регион и за България, макар и да е член на ЕС, приемането на Сърбия с непълно членство би създадо прецедент, който крие опасност постигнати вече права и договорености в рамките на ЕС да се променят или отнемат и по отношение на старите членове. Разбира се, описаната вече потенциална регионална дестабилизация във връзка с осъществяването на идеите на Макрон при преговорите и евентуалното членство на Сърбия също не е в интерес на България.

В същото време влизането на Сърбия в ЕС с права, каквито получи България и Румъния през 2007 г., би отговаряло най-пълно както на европейските и регионалните, така и на българските интереси. Така голяма част от западната българска граница ще стане вътрешна за Европейския съюз. Ако България успее до „2025“ да построи своя участък от магистралата София-Белград, а Сърбия стане член на ЕС, то тогава за пръв път страната ни ще бъде свързана изцяло с качествена транспортна сухопътна връзка с целия Европейски съюз и тази транспортна връзка ще преминава само през държави, пълноправни членки на ЕС. Що се отнася до транспортните комуникации, пълноправното членство на Сърбия в ЕС би намалило риска от големи престои и направо затваряне на границите на Сърбия с Хърватия и особено с Унгария.

Наред с това, при цялата условност пълноправното членство на Сърбия в Европейския съюз ще се отрази благоприятно както на положението на българското малцинство в Сърбия, така и по отношение на Северна Македония. Става дума за две „теми“, които понякога се изтъкват като проблем в двустранните отношения. Членството на Сърбия в ЕС ще създаде предпоставки българското малцинство да бъде много по-силно свързано с България и да може много по-лесно да осъществява контактите си с нея. Географски, разбира се, районът на Цариброд, където живеят най-много българи, е по-силно свързан със София, отколкото с Белград и членството и на България, и на Сърбия в ЕС ще създаде повече възможности за икономическото интегриране на царибродско към югозападния български регион⁷. По отношение на Северна Македония сръбското членство ще стимулира усилията на Скопие да получи дата за приемане в ЕС, а България едва ли трябва да се опасява особено от конкуренцията на Сърбия в Македония, тъй

7 Под икономическо интегриране тук разбираме икономическо подпомагане от страна на българската държава на местни бизнесначинания и инвестиции за икономически просперитет на този регион, които ще доведат до повишаване на стандарта на живот и съответно намаляване на „оттока“ на българско население от родните места.

като и досега страната ни не е използвала достатъчно добре възможностите, които ѝ дава членството в ЕС, за укрепване на нейните позиции в Република Северна Македония. Поради това в случая не Сърбия би била проблем, а по-скоро София трябва да се замисли как да развие собствените си потенциални възможности за развитие на трайни, искрени и приятелски отношения със Северна Македония. В този смисъл ролята на България би следвало да бъде проактивна, но с ясното съзнание, че истинските решения ще се вземат на друго място.

1. АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ПРОЦЕСА КЪМ ЮЛИ 2020 Г.

Анализът на актуалното към средата на 2020 г. състояние на процеса на интеграция на Сърбия в структурите на ЕС следва да започне с малко по-общ преглед на цялостната ситуация – политическа, социална и икономическа, на Западните Балкани. Терминът „Западни Балкани“ е политически неологизъм, създаден, за да опише най-общо териториите на Албания и на бивша Югославия (без Словения). В някои енциклопедични справки се посочва, че това понятие е изковано в началото на 90-те години от американските и западноевропейските дипломати⁸. Възможен е и друг прочит, предложен от Кристиан Фидановски, според когото неологизмът има 17-годишна история и неговото начало трябва да се търси в срещата ЕС - Западни Балкани в Солун през 2003 г. В най-популярния вариант понятието включва Албания, Босна и Херцеговина, Хърватия, Северна Македония, Сърбия и частично признатата Косовска държава. Терминът вече е толкова популярен както сред чуждестранните наблюдатели, така и сред хората на Балканите, че според Фидановски „отдавна е загубил кавичките си“⁹. Като цяло, въпреки различията и нюансите, всички балкански страни, представяни като „Западни Балкани“, се стремят да станат част от бъдещото разширяване на ЕС. До получаването на пълноправно членство всички те са силно свързани с предварителната програма „Централноевропейско споразумение за свободна търговия“, по-известна като ЦЕФТА. След приемането в ЕС на Хърватска през 2013 г. днес в нея влизат „западнобалканските“ Албания, Босна и Херцеговина, Северна Македония, Сърбия, УНМИК (от името на Косово) и Черна Гора. Там има и една по-скоро небалканска държава – Молдова¹⁰.

До голяма степен процесът на интегриране на Западните Балкани в ЕС започва още в средата на 90-те години на миналия век с т. нар. Ройамонски процес за стабилност и добросъседство и Регионалния подход и продължава през 1999 г., когато ЕС се опитва да постави рамка на отношенията между ЕС и държавите от региона чрез процеса на стабилизиране и асоцииране и Пакта за стабилност — по-широка инициатива, включваща всички

8 **Altić, M. S.** Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 20 No. 2 (112), 2011, str. 401-413.

9 <https://vostokian.com/why-i-dont-like-the-term-western-balkans/> (последно посетен на 28.07.2020, 16:06).

10 https://en.wikipedia.org/wiki/Stabilisation_and_Association_Process, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en (последно посетена на 28.07.2020, 16:10).

ключови международни участници. На заседанието си в Солун през 2003 г. Европейският съвет потвърди, че всички държави, участващи в процеса на стабилизиране и асоцииране са потенциални кандидатки за членство в ЕС. През 2008 г. Пактът за стабилност беше заменен със Съвета за регионално сътрудничество.

С различна скорост се „движи“ процесът по получаване на статут на кандидати за членство в ЕС и, съответно, стартирането на преговорите за присъединяване. Албания кандидатства за членство в ЕС на 28 април 2009 г. През 2012 г. Комисията отбеляза добър напредък и препоръча на държавата да се предостави статут на държава - кандидатка за членство при условие, че бъдат предприети непроведените реформи. Това условие бе изпълнено до голяма степен преди парламентарните избори, проведени в страната през юни 2013 г. През октомври 2013 г. Комисията недвусмислено препоръча да се предостави на Албания статут на държава, кандидатка за членство в ЕС, който бе получен през юни 2014 г. С оглед на отбелязания от страната напредък Комисията препоръча през следващите години с Албания да бъдат започнати преговори за присъединяване. През юни 2018 г. Съветът постигна съгласие относно евентуалното започване на преговори с Албания, а през юни 2019 г. и за присъединяване, ако са изпълнени необходимите условия. Но през юни и октомври 2019 г. Съветът не даде зелена светлина за започване на преговори за присъединяване. След заседанието на Европейския съвет през октомври 2019 г. Франция представи неофициален документ с предложения за нова методология за разширяване. Комисията пое ангажимент да представи свои предложения до края на януари 2020 г. Едва в края на март 2020 г. членовете на Европейския съвет дадоха политическото си съгласие за започване на преговори за присъединяване на Албания. Показателно е, че това стана в началото на кризата с COVID-19, заварила Брюксел напълно неподготвен.

След редица перипетии Босна и Херцеговина продължава да е държава – потенциална кандидатка. Споразумението за стабилизиране и асоцииране е договорено и подписано през юни 2008 г., но влизането му в сила е замразено главно поради неспособността на страната да изпълни ключови решения на Европейския съд по правата на човека¹¹. Обновеният подход на ЕС към страната, който се концентрира в по-голяма степен върху икономическото управление, даде възможност споразумението да влезе в сила на 1 юни 2015 г. Страната представи кандидатурата си за членство на 15 февруари 2016 г. Въз основа на отговорите на Босна и Херцеговина на подробен въпросник през май 2019 г. Комисията публикува становището си, включително списък с 14 ключови приоритета за Босна и Херцеговина.

11 Виж подробности у **Тилев, Т.** Евроатлантическите перспективи на Босна и Херцеговина, *Дипломация*, 5, 2010, с. 17-29.

Междувременно неспособността на парламента на Босна и Херцеговина да постигне съгласие относно процедурния правилник, уреждащ нейните заседания с Европейския парламент (два пъти годишно), означава, че от ноември 2015 г. насам не се провеждат такива заседания. Към момента Босна и Херцеговина все още чака стартирането на процедура по преговори за присъединяване. Случаят Босна и Херцеговина е демонстрация на абсурдите, които от време на време създава брюкселката бюрокрация¹². Босна и Херцеговина дълго време практически беше протекторат на ЕС и в резултат на това днес е най-неподготвената за членство в ЕС страна от Западните Балкани.

Бившата югославска република Македония (понастоящем Република Северна Македония) подава заявление за членство в ЕС през месец март 2004 г. и през декември следващата година получава статут на държава, кандидатка за членство в ЕС. Въпреки това страната не бе в състояние да започне преговори за присъединяване, а основната причина бе спорът с Гърция относно използването на наименованието „Македония“. Този спор бе успешно разрешен чрез „Споразумението от Преспа“ относно новото наименование на държавата (Република Северна Македония), което влезе в сила през февруари 2019 г. От 2009 г. насам Европейската комисията, неизменно препоръчва започването на преговори за присъединяване. През юни 2018 г. Съветът постигна съгласие относно евентуалното започване на преговори със Северна Македония за присъединяване след година, ако са изпълнени необходимите условия. Но както в случая с Албания, през юни 2019 г. и октомври 2019 г. Европейският Съвет не даде зелена светлина за започване на преговори за присъединяване. След заседанието на Европейския съвет през октомври 2019 г. Франция представи неофициален документ с предложения за нова методология за разширяване. В края на март 2020 г. членовете на Европейския съвет дадоха политическото си съгласие за започване на преговори за присъединяване на Република Северна Македония (заедно с Албания). Нека отново подчертаем: това стана в началото на COVID-кризата, заварила Брюксел напълно неподготвен. Черна гора, която през 2006 г. гласува на референдум за независимост, кандидатства за членство в ЕС през декември 2008 г. Държавата е със статут на страна, кандидатка за членство от декември 2010 г., а преговорите за присъединяване започнаха през юни 2012 г. В съответствие с „новия подход“ на ЕС към процеса на присъединяване разглеждането на основните преговорни глави, свързани с принципите на правовата държава - глава 23 относно съдебната

12 Разбира се, съществува и мнение, според което подобно твърдение е прекалено силно и по-скоро следва ситуацията да се осмисля през блокирането на Босна и Херцеговина най-вече от Дейтънските споразумения, от собствената ѝ Конституция и от съставните формации, като всяка част обвинява другите две за проблемите. „Брюксел“ в тази ситуация е много често безсилен, защото няма правилен ход.

реформа и основните права и глава 24 относно свободата, сигурността и правосъдието - започна на първоначален стадий от преговорите през декември 2013 г. От общо 35 преговорни глави с Черна гора до момента са отворени 33, от които 3 временно са затворени¹³, а по 2 не се преговаря. Последната глава 8 „Политика на конкуренцията“ бе отворена на XIII междуправителствена конференция, проведена се на 30 юни 2020 г. През февруари 2018 г. Комисията публикува нова стратегия за Западните Балкани, в която се посочва, че Черна гора (и Сърбия) биха могли да се присъединят към ЕС до 2025 г., макар да признава, че тази перспектива е „изключително амбициозна“. Впрочем, Черна гора също се нуждае от специално място, когато става дума за двойните стандарти в оценките на ЕС, но затова ще стане дума подробно по-надолу. Тук нека се ограничим само със следното: изключително корумпираният авторитарен режим със съмнения за мафиотски обвързаности се ползва със симпатиите на Брюксел и поради това Черна гора е считана за „отличник“ в процеса на разширяване на Западните Балкани.

Подобно на Босна и Херцеговина, Косово е „държава“, потенциална кандидатка за членство в ЕС. Тя едностранно обяви независимостта си през февруари 2008 г. Към днешна дата 22 от 27 държави членки признават независимостта на Косово. Изключение правят Гърция, Испания, Кипър, Румъния и Словакия. В региона Сърбия и Босна и Херцеговина също не признават Косово. През юни 2012 г. бе издадена пътна карта за либерализиране на визовия режим. През юли 2018 г. Комисията потвърди, че Косово е изпълнило последния критерий. Европейският парламент последва този пример и реши да започне междуинституционални преговори, които вече са в ход. След като през април 2013 г. между Белград и Прищина¹⁴ беше постигнато историческо споразумение относно нормализиране на отношенията (т.нар. Брюкселско споразумение), през юни 2013 г. Европейският съвет взе решение да започне преговори за сключване на споразумение за стабилизиране и асоцииране с Косово. То влезе в сила на 1 април 2016 година. Бъдещата интеграция на Косово в ЕС продължава да бъде тясно свързана с диалога на високо равнище, който се провежда с посредничеството на ЕС и следва да доведе до правно обвързващо всеобхватно споразумение за нормализиране на отношенията. Интензивната размяна на дипломатически ходове в края на юни 2020 г. не доведе до съществен напредък за косовската интеграция, а и днес няма особена яснота какво ще стане, защото изненадващо косовският президент Хашим Тачи получи обвинения за престъпления срещу

13 Глава 25 „Наука и научни изследвания“, глава 26 „Образование и култура“ и глава „Външни отношения“, съответно на 18.12.2012 г., на 15.04.2013 г и на 20.06. 2017 г.

14 Тъй като двете държави все още не са се признали взаимно, на дипломатическо ниво официалният диалог е обявен като преговори „между Белград и Прищина“. Така присъства и в документите на ЕС.

човечеството. Срещата между него и Вучич във Вашингтон не се състоя, а въпреки совалките на Александър Вучич между Москва и Брюксел, така и не се разбра какви са перспективите в преговорния процес между Белград и Прищина.

Тъй като централна тема на настоящото изследване е европейската интеграция, при това ускорената европейска интеграция на Република Сърбия, затова и представянето на актуалното състояние на процеса по отношение на тази държава ще бъде малко по-подробно¹⁵. Преговорите между Сърбия и Европейския съюз стават сериозни едва след падането на режима на Слободан Милошевич през октомври 2000¹⁶. Тогава Сърбия все още е част от СР Югославия¹⁷ и след това от т.нар. Общност Сърбия и Черна гора. През ноември 2005 г. Сърбия започва официални преговори за сключване на споразумение за стабилизация и асоцииране. През 2006 г. е възприето т. нар. Европейско партньорство за Сърбия. На 3 май 2006 г. Европейският съюз временно замразява преговорите със Сърбия заради това, че генерал Ратко Младич не е заловен. Европейският съюз посочва, че Сърбия не е изпълнила своите задължения да сътрудничи пълноценно с Международния трибунал за бивша Югославия.

На 7 ноември 2007 г. е подписано Споразумението за стабилизиране и асоцииране между Европейския съюз и Сърбия. Девет страни се споразумяват относно финалната версия на текста. Тя трябва да се подложи на дребни промени или да остане без корекции, което представлява действие, предхождащо формалното подписване. Споразумението е подписано от заместник министър-председателя на Сърбия Божидар Джелич и комисарят по разширяването на ЕС Оли Рен. На церемонията присъства тогавашният президент на Сърбия Борис Тадич. Подписването е повратен момент в преговорите по присъединяването на Сърбия. То става факт, защото главната обвинителка за военните престъпления в бивша Югославия Карла дел Понте информира ЕС, че Сърбия се отнася с уважение към решенията на съда в Хага, но добавя, че Ратко Младич трябва да бъде в Хага преди Споразумението да бъде подписано официално. На 18 февруари 2008 г. (ден след едностранното обявяване на независимост от Косово) Европейският съвет ревизира Европейското партньорство за Сърбия¹⁸. На 1 май същата година тогавашният ми-

15 Виж за подробности https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en (последно посетена на 28.07.2020, 16:15).

16 Виж и коментарите на д-р Б. Банчев в **Банчев, Б.** Сърбия и Европейският съюз – предизвикателствата днес, *Дипломация*, 10, 2013, с. 48-50.

17 На сръбски *Савезна Република Југославија*, на англ. – *Federal Republic of Yugoslavia*.

18 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar18015#:~:text=SUMMARY-,The%20European%20Partnership%20with%20Serbia%2C%20including%20Kosovo%20as%20defined%20by,realising%20their%20country's%20European%20aspirations> (последно посетена на 28.07.2020, 17:03).

нистър-председател Воислав Кошуница казва, че руският министър на външните работи Сергей Лавров е прав, когато заявява, че това споразумение е трябвало да се подпише по-рано. На 2 май, обаче, Кошуница обявява, че ще се откаже от него след изборите, наричайки го „номер“ и „споразумението на Солана“.

След парламентарните избори през 2008 г. е формирано ново парламентарно мнозинство. Опозицията е доста слаба и няма особено политическо влияние. В реч пред Скупщината новият министър-председател на Сърбия Мирко Цветкович казва, че една от първите стъпки на властта ще бъде да внесе в парламента за ратификация Договора за стабилизация и асоцииране с Европейския съюз. От 1 януари 2009 г. сръбското правителство едностранно започва да изпълнява поетите по Договора задължения.

Въпреки спънките,¹⁹ на 7 декември 2009 г. Европейският съюз разблокира търговските споразумения със Сърбия, а на 19 декември същата година страните от Шенген одобряват визовата либерализация за гражданите на Сърбия. На 22 декември 2009 г. Сърбия официално внася молба за членство в Европейския съюз. Правителството на Сърбия си поставя за цел пълноправно членство през 2014 г. според плана „Дневен ред 2014 г.“ на тогавашния гръцки министър-председател Георгиос Папандреу. Заместник-председателят на Европейската комисия Жак Баро поддържа тази инициатива, очаквайки Сърбия да се присъедини към ЕС след 5 до 7 години след подаването на формалното искане. След известно забавяне началото на преговорния процес е поставено през октомври 2010 г. Като цяло към този момент процесът се радва и на обществена подкрепа. Според проучване на Центъра за изследване на свободните избори и демокрацията през ноември 2009 г. поддръжката на гражданите на Сърбия за членството в Европейския съюз е 71%. В края на 2010 г., обаче, тя намалява до 60%, а през април 2011 г. се срива до 42,4%. По същото време ЕС поставя въпроса за започване на преговорите за присъединяване, след като Ратко Младич е заловен на 26 май 2011 г. и е предаден на Международния трибунал за бивша Югославия в Хага. На 20 юли 2011 г. е заловен и Горан Хаджич, който е последният

19 Първоначалната спънка в процеса на присъединяване на Сърбия към ЕС – сътрудничеството с Международния трибунал за бивша Югославия – е преодоляна след предаването на Ратко Младич и Горан Хаджич на съда в Хага съответно на 26 май и на 20 юли 2011 г. В началото Нидерландия остро се противопоставя на ратификацията на Споразумението за стабилизиране и асоцииране с аргумента, че няма да допусне то да влезе в сила, докато Ратко Младич не отиде в затвора на Хагския съд. На 15 септември 2008 г. Нидерландия замразява търговската част на Споразумението. След предаването на Младич и Хаджич Нидерландия започва активно да подкрепя усилията на Сърбия за присъединяване към Европейския съюз. Нидерландският парламент ратифицира Споразумението за стабилизиране и асоцииране през 2012 г. и обявява колко голямо е значението му за нормализиране на отношенията между Белград и Прищина и провеждане на реформите, необходими за членство в Европейския съюз.

укриващ се от съда в Хага. На 28 февруари 2012 г. всички външни министри от ЕС гласуват за предложението за статут, а резултатът от гласуването е 26 гласа „за“ и 1 глас „против“. Само Румъния гласува против, защото желае да се постави въпросът за румънското малцинство в Сърбия. Когато е премахнато и последното препятствие по пътя към одобряването на сръбската кандидатура, т.е след като Румъния е удовлетворена от факта, че Сърбия хармонизира протокола за малцинствата, Сърбия получава статут на кандидат на 1 март 2012 г. Според изследванията на общественото мнение през август 2012 г. поддръжката за членството в ЕС нараства до 49%. В същото време през тези две години (2011-2012 г.) сръбската страна получава от ЕС повече от 2,2 милиарда евро като безвъзмездна помощ и 5,8 милиарда евро под формата на изгодни заеми²⁰.

Официално преговорите за присъединяване на Сърбия към ЕС започват на 21 януари 2014 г. На 27 април 2014 г. в свое експозе пред сръбската Скупщина Александър Вучич, който тогава е министър-председател, казва, че преговорите с ЕС продължават в духа на добрата воля и подчертава, че вярва, че до края на мандата на неговото правителство те ще бъдат приключени, а също така че този процес има приоритетно значение за Сърбия и „ако работим пълноценно, то вярвам, че до края на това десетилетие Сърбия ще стане член на Европейския съюз“²¹. По това време изказванията на Вучич излъчват силен еврооптимизъм. По повод посещението на Върховния представител на Европейския съюз по въпросите на външните работи и политиката за сигурност Катрин Аштън на 28 април 2014 г. той повтаря, че съществува възможност Сърбия да се присъедини към ЕС до 2020 г. и добавя, че тази цел трябва да бъде постигната заради самата Сърбия и вътрешните реформи, които би трябвало да приключат до 2018 г. По-рано правителството на Сърбия прави изявление, че статутът на Косово не би трябвало да се обвързва с преговорния процес, макар че той е включен в една от преговорните глави.

На 28 април 2014 г. Върховният представител на Европейския съюз по въпросите на външните работи и политиката за сигурност Катрин Аштън заявява, че Сърбия може да бъде пример за останалите в региона, а също така да демонстрира какви резултати може да се постигнат при едно правилно лидерство. По този начин тя подчертава успехите и резултатите относно нормализацията на отношенията с Прищина и отбелязва смелостта, политическата зрялост и държавническият подход в отношенията с Прищина, независимо от тежките предизвикателства и

20 **Пенкова, М. В.** Европейска интеграция на Западните Балкани, Автореферат на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Политология“, Варна, 2019, с. 28 –https://www.vfu.bg/assets/userfiles/phd/%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0/Avtoreferat%20MILENA_PENKOVA-last%20version.pdf.

21 http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze_aleksandar_vucic270414.doc (последно посетена на 28.07.2020, 17:15).

необходимостта от изключително трудни решения. Пак по време на същото посещение е подчертано, че Сърбия е важен политически партньор на Европейския съюз и е посочен приносът на Сърбия за подобряване на отношенията със съседите, което е от ключово значение за стабилността на целия регион.

Първите глави (Глава 32. Финансов контрол и Глава 35. Други. Т. 1 Нормализация на отношенията между Косово и Сърбия) от преговорите по присъединяването са отворени на 14 декември 2015 г. До средата на 2020 г. са проведени общо 11 срещи, посветени на присъединяването на Сърбия към ЕС²². До този момент са отворени 18 от 35 глави, като по две от тях (Глава 25. Наука и изследвания и Глава 26. Образование и култура) преговорите са приключени²³.

В хода на преговорния процес и вероятно обнадежден от първите затворени глави през ноември 2017 г. председателят на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер отговаря на журналистически въпрос, като споделя очакването си Сърбия и Черна гора да станат членки на ЕС до 2025 г. Така на сръбския хоризонт се появява конкретна крайна дата. През последните две години на няколко пъти този времеви маркер е поставян под съмнение от различни журналистически и политически анализи²⁴. Последните коментари от страна на силния човек в Сърбия - президента Александър Вучич, също са по-скоро срещу реализирането на този „ускорен сценарий“, макар да оставят вратата леко откритата с посочването на 2026 г. като възможна година на сръбското присъединяване към ЕС²⁵.

22 <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/enlargement/serbia/> (последно посетен на 28.07.2020, 17:25).

23 https://en.wikipedia.org/wiki/Accession_of_Serbia_to_the_European_Union#Negotiation_progress (последно посетен на 28.07.2020, 17:27). Виж и **van Berkum, S., N. Bogdanov**, Serbia on the road to EU accession: consequences for agricultural policy and the agri-food chain, CABI, 2012.

24 Има множество подобни коментари в мрежата. Тук ще посочим само няколко по-важни публикации – Serbian Prime Minister admits EU membership by 2025 may prove unattainable Serbian Prime Minister Ana Brnabić has admitted that the country's goal of joining the EU by 2025 is "very ambitious" and may prove unattainable – <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/serbian-prime-minister-admits-eu-membership-by-2025-may-prove-unattainable> (последно посетен на 28.07.2020, 23:23), **Simić, J.** Serbia in the EU in 2025 – mission (im)possible - <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/serbia-in-the-eu-in-2025-mission-impossible/> (последно посетен на 01.08.2020, 23:16), **Lukić, F.** The French are clear – Serbia cannot enter the EU in 2025 – <https://europeanwesternbalkans.com/2019/04/09/french-clear-serbia-cannot-enter-eu-2025/> (последно посетен на 01.08.2020, 23:15), **Subotić, S.** Let's face it, Serbia will not join the EU in 2025 – <https://cep.org.rs/en/blogs/lets-face-it-serbia-will-not-join-the-eu-in-2025/> (последно посетен на 31.08.2020, 23:18).

25 <https://www.tvevropa.com/2020/06/vuchich-ochakva-sarbiya-da-se-prisaedini-kames-prez-2026-g/> (последно посетен на 01.08.2020, 23:20).

2. ФАКТОРИ, ОКАЗВАЩИ ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ПРОЦЕСА НА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ

Така въпросът за възможното ускорено присъединяване на Сърбия към ЕС остава отворен и подлежи на анализ и прогноза. В този контекст, обаче, следва да се отчете влиянието на различни фактори, чиято тежест се мени в зависимост от динамиката на процесите. Най-общо факторите могат да бъдат разгледани в две традиционни групи – вътрешни и външни, като тежестта на външните фактори поне на пръв поглед изглежда доста по-голяма.

2.1. ВЪТРЕШНИ ФАКТОРИ

Анализ на анкетно проучване сред университетски преподаватели, студенти и представители на администрацията в република Сърбия, проведено за нуждите на настоящия анализ в периода април-юни 2020 г., показва следните оценки и нагласи на анкетираниите: вътрешните фактори, които биха оказали негативен ефект върху процеса, са войните, съпътстващи разпадането на Югославия (72,7 % негативен и 25,5 % по-скоро негативен ефект); междупартийните политически разпри (52,7 % негативен, 30,9 % по-скоро негативен ефект); евроскептицизмът²⁶ (75,2 негативен и по-скоро негативен ефект) и, разбира се, факторът „Косово“ (47,4% негативен, 36,8% по-скоро негативен). До известна степен югоносталгията също е възприемана като фактор с негативен ефект, макар според 36,1% да е възможно да окаже и позитивно или по-скоро позитивно влияние²⁷.

Тези оценки и нагласи чертаят доста интересна картина, ако бъдат сравнени с по-скоро позитивното отношение на сръбското общество относно присъединяването на Сърбия към ЕС, което подкрепят и желаят повече от 50% от анкетираниите (според проучвания от края на 2017 и 2018 г. – 52 % и 55 %²⁸).

26 Повече за евроскептицизма като проблем на ЕС виж у **Топалов, Л.** Вълната от евроскептицизъм в контекста на разпадането на етиологическия мит за Обединена Европа, *Дипломатия*, 11, 2014, с. 13-22.

27 Виж **Приложение 6. Анкета:** Европейската интеграция на Сърбия (нататък **Приложение 6. Анкета ...**), въпроси 8 и 9 със съответните графики.

28 https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanje_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_decembar2018.pdf, <http://www.nspm.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja/srbija-avgust-2017.html> (последно посетена на 02.08.2020, 10:12).

ПАРТИИТЕ

Доколко тези фактори действително имат и ще имат влияние върху процеса до 2025 г. е въпрос за анализ. През последните години партиите, които са ключови за сръбския политически живот, не са много. Въпреки наличието на голям брой политически формации и съюзи (само участвалите в различни парламентарни избори от 2009 г. до сега са 126 на брой), основните играчи си остават Сръбската прогресивна партия (СПП) с лидер Александър Вучич и Социалистическата партия на Сърбия (СПС) с лидер Ивица Дачич. Тенденциите от последните години, потвърдени и от изборните резултати от 21 юни 2020 г., не сочат никаква радикална промяна на нагласите²⁹. Дори и последните протести в Белград трудно биха обърнали статуквото, което за момента е в полза на СПП и СПС.

От гледна точка на настоящия текст е важно да се отбележи, че в своите програмни документи и двете партии посочват пълноправното членство в ЕС като основен приоритет във външната политика, като СПП дори поставя акцента върху ускорената интеграция, но не във формален смисъл, а след достигане на съответните стандарти и параметри³⁰. За подобна политика дава подкрепата си и СПС с акцент върху цивилизационната и ценностна близост между Сърбия и народите на ЕС³¹. Програмните документи в тази част не са обновявани до 2020 г., което навежда на мисълта, че въпреки нюансираното поведение и позиции на техните лидери през годините, целта се запазва. Оттук се налага и изводът, че при запазване на доминацията на тези две политически формирования в политическия живот би следвало тенденцията за присъединяване на Сърбия към ЕС да се запази, а „ускорението“ да бъде най-вече резултат на конкретни конюнктурни проявления.

Разбира се, към момента най-важен фактор в сръбския външно- и вътрешнополитически живот са СПП³² и нейният лидер, настоящият президент на Сърбия Александър Вучич. Всъщност постът, който Вучич заема, няма кой знае какво значение за политическата му тежест. Постовете се сменят, а политическата му тежест постоянно нараства. Когато Вучич бе премиер между 2014 и 2017 г., той напълно измести тогавашния президент Томислав Николич. След като стана президент, Вучич напълно

29 <http://rs.n1info.com/Izbora-2020/a612402/Rezultati-izbora-2020-i-reakcije.html> (последно посетена на 02.08.2020, 10:18).

30 Програма /Бяла книга/ на СПП, 2011, с. 40 –https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf

31 Програма на СПС, 2010, с. 24 –<https://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf>.

32 <https://glavna-internet-prezentacija.sns.org.rs/lat> (последно посетена на 02.08.2020, 10:21).

засенчи премиера Ана Брнабич. Впрочем реално той сам избра Брнабич на този пост. Тя е представител на т. нар. сексуални малцинства, традиционно недолюбвани на Балканите като цяло и в частност в Сърбия - един феномен много добре описан във великолепния сръбски филм „Парадът“. Факт, който като че ли трябваше да покаже както на сърбите, така и пред „света“ кой е „човекът“ в Белград. Казано иначе, щом някой на Балканите може да назначи „лесбийка“ за министър-председател, значи може всичко. Така в Сърбия на практика има еднопартиен режим със силно авторитарно начало. Ролята на Вучич е ключова. За самия президент това има както плюсове, така и минуси. Плюсет е фактически неограничената, при това в много отношения напълно нерегламентирана власт. Минусът е, че критиките и недоволството постепенно започват да се концентрират върху неговата личност.

Как се вписва авторитарният режим на Вучич в процеса на европейска интеграция на Сърбия? Какво значение има факторът „Вучич“ за позицията на България по въпроса за пълноправното членство на Сърбия в Европейския съюз? Тези въпроси нямат еднозначни отговори. Ще се помъчим да открием някои от най-важните нюанси по-нататък в текста. Тук ще се задоволим да маркираме само няколко бегли щриха. На първо място, изглежда Европейският съюз си затваря очите за авторитарния характер на режима на Вучич с надеждата, че този „силен човек“ ще може да реши по-лесно спорните въпроси и най-вече „Косовския“ за разлика от алтернативния сценарий с опозицията на власт. Освен това, макар че се създава представа за Вучич като „руски човек“ или „китайски човек“, в някои европейски столици той е считан и за „наш човек“. Рисковете в случая са свързани с обстоятелството, че ако се залага на един човек, при неговото падане от власт може да се стигне до сериозни промени, които да се отразят негативно върху преговорите за пълноправно членство на Сърбия, макар, от друга страна, да е ясно, че връзки се поддържат с всички по-видни политици в държавата.

ЮГОНОСТАЛГИЯТА

Факторът „югносталгия“ е ключов за разбирането на голяма част от сръбския политически и обществен живот и не може да бъде пренебрегнат в анализа за потенциалните влияния върху ускорената евроинтеграция. Още повече, че голяма част от сръбското население живее с преживения спомен за принадлежност към голямо политическо, географско и т.н. пространство и с позитивите от него. Т.е. на едно подсъзнателно ниво присъединяването към ЕС би могло да се провижда като „завръщане към добрата стара Югославия“. Самата югностал-

гия като феномен е обект на сериозни проучвания през последните десетилетия³³. Често пъти е определяна като стихийна идеология, а също толкова често и като автоидеология, която съдържа потенциал за евроинтеграция и потенциал за евроскептицизъм. Югоносталгията все пак създава основа за разговори между някогашните жители на страната. Общи спомени, донякъде общ бит, дори общи вицове, т. е. тя има потенциал, който би могъл да бъде използван за интеграцията на Западните Балкани. Разбира се, тя може да има и негативно влияние в зависимост от контекста. Иначе казано, макар и вероятността да не е голяма, югоносталгията може да стимулира регионални федеративни идеи от типа „Балканите за балканските народи“, които да имат антиевропейска насоченост, ако, естествено, считаме, че Европейският съюз е единствената правилна мярка за това, което е европейско. Но, като цяло, в настоящето вторият вариант - евроскептичният, е само една възможна хипотеза, слабо свързана с реалността.

Първият вариант като че ли е по-често срещан. В Сърбия една не малка част от лявонастроените проевропейски интелектуалци под една или друга форма са и югоносталгичи. Достатъчно е да споменем името на голямата сръбска историчка Латинка Перович или на известния сръбски социолог Тодор Кулич. Той е комунист и ярко изразен югоносталгик, като в същото време заема проевропейски позиции с разбирането, че както и Сърбия, самият Европейски съюз се нуждае от реформи в социална посока. Сходен е случаят и с друг известен сръбски социолог - Йово Бакич. Той беше един от лидерите на т. нар. Сръбска левица – левицарска политическа организация, която се колебае между радикалната левица и по-центристката европейска социалдемократия. Бакич е интелектуалец, в чиито възгледи може да се открие силно влияние на югоносталгията, като в същото време е настроен проевропейски.

Като цяло впечатлението е, че сечението между югоносталгията и проевропейските настроения следва да се търси в лявата политическа полоса, а потенциалът за възможен позитивен ефект (оценен от 16,44 % от анкетираните в Сърбия и брюкселската администрация като изцяло позитивен и от 23,29 % като по-скоро позитивен³⁴) не е за пренебрегване и би могъл да бъде солиден резервоар в подкрепа на ускорената евроинтеграция, въпреки известните обструкции на определени българ-

33 Leksikon YU mitologije. Beograd, 2004, **Kuljić, T.** Titostalgija: A Study of Nostalgija for Josip Broz Tito 2008, *Filozofija i društvo*, 3, 2009, p. 253-257, **Velikonja, M.** Titostalgija. Beograd, 2010, **Milekic, Sv.** Rise of Yugo-Nostalgia "Reflects Contemporary Problems" – <https://balkaninsight.com/2017/03/14/yugonostalgia-as-result-of-unfinished-nation-building-processes-03-14-2017/> (последно посетена на 02.08.2020, 10:28), **Jagiello-Szostak, A.** The Phenomenon of Yugo-nostalgia in post-Yugoslav countries - https://www.researchgate.net/publication/319351925_The_Phenomenon_of_Yugo-nostalgia_in_post-Yugoslav_countries (последно посетена на 02.08.2020, 10:35).

34 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 8.2.

ски политици по отношение на югосталгията само че в „северномакедонски“ контекст³⁵.

В заключение все пак трябва да се отбележи, че като цяло в Сърбия и особено сред родените преди 90-те години на XX век преобладава мнението, че Европейският съюз би бил решение и за някогашните югославски проблеми. Те считат, че ако някога Югославия е била приета в ЕС (тогава ЕИО), то не би се стигнало и до война! Не бива да се забравя, че още тогава един много сериозен брой граждани на Югославия от сръбски произход работят в страните от ЕИО, т.е. в бъдещия ЕС.

РАЗПАДАНЕТО НА ЮГОСЛАВИЯ И ВОЙНИТЕ

Разпадането на Югославия и съпътстващите го войни са следващият фактор, който е неразривно свързан с югосталгията и определено има силен мобилизационен потенциал сред сръбското общество. Те все още са огромна травма в бившото югославско пространство³⁶. Това се отнася особено за Босна и Херцеговина и за Сърбия, които дават значителен брой жертви и на практика са губещите във войните, а Хърватия, може да се каже, спечели от войните, но с цената на дълбоко обществено разделение и хиляди пропилени животи. И досега при разговори човек трябва да подбира внимателно думите си, а в общуването между представители на някогашните братски народи и националности все още някои теми на практика са невъзможни. Естествено тези войни са голяма спирачка не само за евроинтегрирането на Сърбия в ЕС, но като цяло са пречка и пред разширяването на ЕС в посока „Западни Балкани“.

На практика Сърбия е в състояние на война в продължение на 8 години. Макар реално на сръбска територия (без Косово) сухопътна война да не е имало, сръбите преживяха мобилизации, голям бежански проблем, свързан със сръбското население от другите републики, което бягаше в Сърбия, и, естествено, бомбардировките на НАТО. Това е травматичен опит, който е изцяло чужд на българите от Втората световна война до днес. Войните допълнително изострят проблемите със съседите

35 <http://m.focus-news.net/?action=news&id=2771719> (последно посетена на 30.08.2020, 23:59).

36 Литературата по въпроса вече е необятна. Едва ли има друг толкова отразяван епизод от съвременната история на Югоизточна Европа. Тук ще посочим само основните монографии на български и някои от ключовите чуждестранни публикации: **Божилова, Р.** История на Хърватия, Велико Търново, 1998, **Лалков, М.** Югославия 1918-1992 г. Драматичният път на една държавна идея, София, 2000, **Голдщайн, И.** История на Хърватия, Пловдив, 2003, **Глени, М.** Балканите, 1804-1999, София, 2004, **Енчев, В.** Югославия – последната балканска империя. История, политика, етноси, София, 2005, **Божинов, В.** Социалистическа Югославия в агония (1980-1989 година), София, 2019, **Чомски, Н., Джалто Д.,** Югославия – Мир, война и разпадане, София, 2020, **Ramet, S. P.** Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War, 4th ed., Boulder, Colo., Westview Press, 2002.

от новосъздадените държави на мястото на бивша Югославия и засилват недоверието към страните от ЕС и особено към САЩ с уточнението, че все пак положителните нагласи към ЕС са много по-големи от тези към САЩ и НАТО. Не е случаен фактът, че в проведеното за нуждите на изследването анкетно проучване сръбските нагласи са изцяло негативни по въпроса за влиянието на бившите югославски републики върху процеса на ускорена европейска интеграция на Сърбия³⁷. В резултат на тези войни възникна и най-тежкият въпрос по пътя на Сърбия към ЕС – въпросът за статута на Косово и въпросът за признаването на косовската независимост от страна на Сърбия.

КОСОВО – НАЙ-ГОЛЕМИЯТ ПРОБЛЕМ.

За мнозина наблюдатели на политическите и обществените процеси в Сърбия именно Косовският въпрос е основният „препъникамък“ пред евроинтеграционните усилия на белградския политически елит. Проблемът далеч не започва с последната война при разпадането на Югославия през 1998-1999 г. и има своята дълга предистория³⁸. Сегашният статут на бившата автономна провинция КосМет (Косово и Метохия) започва да се оформя с Резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН, приета на 10 юни 1999 г., която след като припомня резолюции 1160 (1998), 1199 (1998), 1203 (1998) и 1239 (1999), разрешава международно гражданско и военно присъствие в Съюзна република Югославия и създава Временна мисия на Организацията на обединените нации в Косово (UNMIK). Тя се основава на съгласието на югославския президент Слободан Милошевич с условията, предложени от президента на Финландия Марти Ахтисаари и бившия премиер на Русия Виктор Черномирдин на 8 юни 1999 г., включващо изтегляне на всички югославски държавни сили от Косово. Резолюция 1244 е приета с 14 гласа „за“ и нито един „против“. Китай се въздържа, въпреки че е критичен към настъплението на НАТО, особено след бомбардировките над посолството му в Белград и заявява, че конфликтът трябва да бъде уреден от югославското правителство и „югославския народ“. Въпреки това, Китай не налага вето на резолюцията, тъй като Съюзна република Югославия приема предложението за мир. От този момент насетне албанските политически лидери в провинцията систематично и последователно се стремят към създаването на независима държава. Това се случва на 17 февруари 2008 г., когато Косово едностранно обявява независимостта си. В реакцията си

37 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 8.3.

38 За подробности виж **Викърс, М.** Между сърби и албанци. История на Косово, София, 2000, **Малкълм, Н.** Кратка история на Косово, София, 2001, **Детрез, Р.** Косово. Отложената независимост, София, 2008, **Стамова, М.** Албанският проблем в Югославия след Тито, 1980-1990, София, 2016, **Мемцов, Ст.** Косово. Проблемът за международноправния статут, Пловдив, 2019 и цитираната в тях литература.

Сърбия (държава-приемник на вече несъществуващата Съюзна република Югославия) и някои други членове на ООН подчертават, че Резолюция 1244 остава юридически обвързваща за всички страни, което не се оказва пречка към средата на 2020 г. държавата да бъде призната от над 110 страни по света³⁹, макар да има и такива оттеглили признаването си.

В следващите месеци сръбска позиция придава голямо значение на член 1 на Заключителния акт от Хелзинки, в който се акцентира върху суверенитета и териториалната цялост на съществуващите държави. По подобен начин позоваването на автономията в Резолюция 1244 показва желанието на държавите членки на ООН по това време да върнат Косово, ако е възможно, до автономния статут отпреди 1990 г. Но Венецианската комисия на ЕС отбеляза, че при разглеждане на Конституцията на Република Сърбия от 2006 г. и по-конкретно на част VII става ясно, че съществената автономия на Косово изобщо не е гарантирана на конституционно ниво, като Конституцията делегира почти всеки важен аспект от тази автономия на законодателната власт. Тази възможност за ограничаване на автономията на провинциите по закон се потвърждава от почти всеки член на част VII от Конституцията. Следователно, за разлика от обявеното в преамбюла, самата Конституция изобщо не гарантира съществена автономия на Косово, тъй като дали самоуправлението ще се реализира или не зависи изцяло от желанието на Скупщината на Република Сърбия. Съгласно югославската конституция от 1974 г. „съществената автономия“ изисква Косово да приеме всички закони, ограничаващи нейните правомощия. Сърбия иска международно утвърждаване на своята позиция и през октомври 2008 г. се обръща за решение към Международния съд.

На 22 юли 2010 г. Международният съд постановява, че декларацията за независимост от 17 февруари 2008 г. не нарушава общото международно право, Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност или Конституционната рамка, тъй като авторите на декларацията, които са нарекли себе си „представители на народа на Косово“ не са обвързани с тези документи. Декларацията за независимост е законна. Оттук на сетне единственият възможен и разумен път пред сръбския политически елит е диалогът с косовските власти, организиран под патронажа на ЕС. Макар официално признаването на косовската независимост от страна на Сърбия да не е формално условие за евроинтеграционните усилия, това си остава най-трудното решение, което може да се наложи да вземат сръбските политици. Неслучайно ЕС разчита на „твърдата ръка“ на Вучич и си затваря очите за характера на неговото управление. Все пак той показва доста повече склонност поне да говори по темата.

39 Любопитен факт е, че първите три държави, признали Косово още на 18 февруари 2008 г., са Афганистан, Коста Рика и Албания. В тази последователност.

Сръбското обществено мнение е силно настроено срещу признаването на косовската независимост. Косово все още е считано за част от Сърбия. Мнението на анкетираните за нуждите на това изследване категорично сочат в тази посока. Над 80 % са на мнение, че косовският фактор ще има негативен или по-скоро негативен ефект върху ускорената интеграция на западната ни съседка, като тази категоричност се пренася и върху причините за подобно негативно влияние – трудността или направо невъзможността сръбските политици да признаят независимостта на Косово⁴⁰.

И все пак управляващите в Белград са склонни да търсят някакъв компромисен вариант за статута на Косово. Както изглежда, в това отношение в Белград има повече воля, отколкото в Прищина. Трудно е да се даде точно обяснение, но можем да спекулираме, че причините са две: първо, все още Сърбия има много по-ясна европейска перспектива от Косово и затова е по-склонна да прави компромиси, т. е. колкото по-сигурни са шансовете на Сърбия да влезе в Европейския съюз, толкова по-големи ще бъдат и шансовете за намиране на някакво решение на Косовския въпрос или поне Сърбия ще полага усилия в тази насока; и второ – все още Вучич има голяма власт в Белград и доминиращо положение в сръбската политика, което му дава и по-големи възможности за взимане на непопулярни решения или най-малкото за изпробване на обществените реакции при вземане на бъдещи такива решения. В същото време засилващата се политическа нестабилност в Косово води до все по-малка легитимност на местните политици в очите на косовските жители, съответно политиките не са склонни да правят рисковани движения особено по такива чувствителни проблеми, каквито са отношенията със Сърбия. Последните скандални събития около личността на президента Хашим Тачи са показателни в това отношение.

Тук е мястото да се подчертае и значението на развитието на ситуацията в Косово, което като че ли не е в полза на местния политически елит. Вътрешните трудности в Косово, свързани с тежките икономически проблеми и изострената борба за власт, водят до втвърдяване на косовските позиции и склонност на местните управляващи да създават напрежение в отношенията със Сърбия, за да трупат популярност вътре в Косово. В Косово също така в момента няма политик с авторитета на Вучич. Разбира се, Хашим Тачи е силен лидер, но като че ли политическата нестабилност в републиката е толкова сериозна, че дори и човек с неговата биография и влияние не може да си осигури доминиращо положение. Ето защо трудно може да се предвиди какви компромиси биха могли да бъдат направени в Косово по отношение на Сърбия и, веднъж направени, доколко биха се спазвали от всички косовски политици.

40 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 9 и подвъпроси 9.1. и 9.2.

Проблем в позицията на Косово е и голямата зависимост от САЩ. Косово е готово да следва много повече Вашингтон, отколкото политиката на ЕС⁴¹. Това положение има потенциал да се превърне в голямо препятствие, защото е очевидно, че водещите страни в Европейския съюз все повече се дистанцират от САЩ. Така търканията в отношенията между ЕС и САЩ може да се отразят негативно върху диалога между Прищина и Белград, както се случи в края на юни 2020 г., когато срещата между президентите Ал. Вучич и Х. Тачи във Вашингтон се провали⁴². Подобни дипломатически „демарши“ на най-високо ниво, преследващи специфични цели на големите „играчи“, със сигурност намират и ще намират отражение и в бъдеще, като вероятността да създадат трудности за Сърбия по пътя ѝ към ЕС е далеч по-голяма от възможните позитивни за целите на ускорената интеграция последици⁴³.

Проблемът се задълбочава, разбира се, и от различното отношение,

41 **Antonopoulos, P.** U.S. is pushing for a new provocation against Serbia over the Kosovo – <https://greekcitytimes.com/2020/07/30/u-s-is-pushing-for-a-new-provocation-against-serbia-over-the-kosovo-issue/> (последно посетена на 28.07.2020, 09:37).

42 <https://armymedia.bg/archives/184103> (последно посетена на 02.08.2020, 10:35), вж. също **Antonopoulos, P.** op. cit.

43 След приключването на основната част от изследването все пак срещата за Косово се състоя. На 04.09.2020 г. във Вашингтон бе подписано важно споразумение между Белград и Прищина, с което се направи важна, но не и окончателна крачка към нормализиране на отношенията между двете държави. Но тезата ни за големите разминавания между ЕС и Вашингтон на Балканите остава непроменена. Доказателство за това е, че при последвалото посещение на Вучич и премиера на Косово Хоти в Брюксел ЕС беше повече от хладен към постигнатото споразумение. Заглавието в българския „Дневник“ е показателно – „ЕС посочи „напредъка“ на Сърбия и Косово, но ги предупреди заради „сделката“ с Тръмп“, https://www.dnevnik.bg/sviat/2020/09/08/4111228_es_posochi_napreduka_na_surbiiia_i_kosovo_no_gi/?ref=home_NaiNovoto (последно посетена на 20.09.2020, 19:37). ЕС изглежда е силно притеснен от американската намеса, обвързването на Косовския въпрос с проблемите на Израел и, разбира се, поставянето му в контекста на предизборната кампания в САЩ, което впрочем скоро се доказа с абсурдната идея да се прекръсти спорния между Сърбия и Косово язовир *Гази вода* на езеро *Доналд Тръмп* – вж. https://www.dnevnik.bg/sviat/2020/09/25/4118860_ezeroto_trump_-_predlojenie_na_sasht_za_osporvan/ (последно посетена на 26.09.2020, 19:37). Естествено, споразумението не трябва да се подценява. То доведе до сериозни новини. Така в сръбско-руските отношения настъпиха търкания. Такива винаги са съществували под повърхността, но сега излязоха наяве. След грубо изявление на говорителката на руското външно министерство Мария Захарова Белград отказа да участва във военни учения с Москва, а Путин бе принуден да се извини на Вучич и да попита дали Белград все още смята да запази неутралитета си – вж. <https://www.segabg.com/hot/category-foreign-country/surbija-otkaza-voenno-uchenie-rusiya-posledniya-moment> (последно посетена на 11.09.2020, 13:12). В контекста на обвързването на проблемите на Израел с Косовския въпрос важна новина е и това, че Вучич призна Хизбула за терористична организация – вж. <https://liberta.bg/%D0%B2%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%87-%D1%81%D1%8A%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0-%E2%80%9E%D1%85%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B0%E2%80%9D-%D0%B7%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B5-%D0%B7%D0%B0-%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%81%D0%B8%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82> (последно посетена на 15.09.2020, 09:38).

което държавите от Европейския съюз имат спрямо Косово. Голяма част от тях са признали Косово, но съществува една група от няколко страни, която не признава независимостта на бившата автономна област. Към средата на 2020 г. 22 от 27-те държави членки признават Република Косово за независима държава, а Испания, Словакия, Кипър, Румъния и Гърция отказват да сторят това. Тук виждаме сериозно различие например с Кипърския проблем, съществуването на който и до днес, не попречи на ЕС да приеме за свой член Кипър. В този смисъл, ако Брюксел е заинтересован от разширяване на Балканите, то тогава би могъл да се замисли за приемането на Сърбия при все още непризната независимост на Косово от Белград. Това би могло да стане, при условие че двете страни подпишат съответно компромисно споразумение, в което декларират пълен отказ от използване на силови действия при разрешаване на спорните въпроси, като гарант на това споразумение трябва да бъде ЕС.

Към важните международни фактори, влияещи върху сръбската позиция за Косово и де факто в много отношения легитимиращи сръбската защита по косовския въпрос като вътрешнополитически проблем, който трябва да се решава в рамките на Резолюция 1244, сме включили и Израел, макар, разбира се, той да няма тежестта нито на ЕС, нито на САЩ, Русия или пък Китай. Ролята му за приемането на Сърбия в ЕС би могла да бъде само косвена и в никакъв случай пряка. Ето защо израелският случай е добавен заради позицията на страната спрямо Косово, заради важната като цяло роля на Израел в международните отношения и значението на връзките между Европейския съюз и Израел, които са изпъстрени с противоречия както поради проблемите с Палестинската автономия, така и поради различните позиции на европейските страни, свързани с новата съвременна история и най-вече с вината за Холокоста. Важно е да се отбележи, че Израел остава най-близкият съюзник на Вашингтон в Близкия изток и в контекста на влошаващите се отношения между ЕС и САЩ евентуален натиск на Европейския съюз относно Палестинските територии би могъл да рефлектира върху многобройните малцинствени проблеми в Европа и върху позицията на Израел по отношение на Косово.

Косово обявява независимостта си от Сърбия на 17 февруари 2008 г. През февруари 2008 г. зам.-министърът на външните работи Вахба заявява, че Израел разглежда признаването на Косово в светлината на конфликта с палестинците. Заместник-министърът казва, че Израел трябва да проучи значението на признаването на независимостта, следва да наблюдава развитието и да определи позицията си по-късно. В изказването си той споменава, че държавите, които се противопоставят на признаването на Косово, като Испания, Русия, Кипър и Китай са срещу обявяване на едностранна независимост без

споразумение по въпроса и че такива действия могат да се отразят и върху други конфликтни зони, където националните малцинства искат да получат независимост. Според изданието „Джуиш кроникъл“ висши служители на Израелското външно министерство в частни разговори често изказват съчувствие към косоварската кауза, но Израел все още няма да признае Косово. През февруари 2008 г. членът на Кнесета Рухама Авраам Балила заявява, че „в момента правителството на Израел е взело [решението] да не се присъединява към групата държави, които признаха независимостта на Косово“. Тя казва още, че Израел смята ситуацията за „много тревожна“. На 28 април 2009 г. посланикът на Израел в Сърбия Артър Кол казва, че макар Косово да обяви едностранно независимост през миналата година, Израел няма намерение да признае декларацията и че в „Израел ще се дебатира от време на време колко солидно е това решение, но е факт, че позицията на Израел не се е променила през това време. Сръбският народ и правителството трябва да оценят позицията на Израел, която също демонстрира приятелството между двете държави.“ На 16 септември 2009 г. израелският външен министър Авиغدор Либерман заявява, че Израел „наблюдава ситуацията между Сърбия и Косово“ и че Израел се надява на „наистина цялостно и мирно решение“, което да бъде установено чрез преговори между двете участващи държави. Либерман казва също, че Израел ще може да издържи на натиска да признае Косово, тъй като Израел е „подложен на натиск от 1948 г. по много въпроси и ние знаем как да се справим с всеки натиск“. По време на посещение в Израел в края на октомври 2009 г. тогавашният сръбски министър на вътрешните работи Ивица Дачич заявява, че „израелските служители потвърдиха, че Израел ще остане твърд в позицията си [относно Косово]“. През юни 2011 г. Либерман заявява, че независимостта на Косово е „чувствителен въпрос“ и че Израел може да признае Косово, след като други страни, например Гърция и Испания, го приемат. През 2011 г. Сърбия гласува за признаване на Палестина за 195-и член на ЮНЕСКО против волята на Израел. Белград заявява, че няма да се противопостави на резолюция, признаваща палестинския суверенитет, ако такава бъде предложена на Общото събрание на ООН⁴⁴. Въпреки тази позиция на Сърбия, Израел продължава да не признава независимостта на Косово и до днес. Това всъщност показва колко сериозни тревоги предизвиква сред страните с малцинствени проблеми ситуацията в

44 <https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART1/699/334.html> (последно посетена на 02.08.2020, 10:57), Kosovo leader addresses Israel Council on Foreign Relations, World Jewish Congress. Retrieved 25 February 2015, Israel won't recognize Kosovo, for now, The Jerusalem Post, 19.02.2008, Israel breaks ranks on Kosovo The Jewish Chronicle, 21.02.2008, (archived 17 July 2011 at the Wayback Machine), Израилъ пока не намерен признавать независимость Косово, РИА Новости, 19.02.2008, Izrael ne menja stav o nezavisnosti Kosova, PTC, 28.04.2009, Israel, between Serbia and Kosovo, Haaretz, 18.03.2012.

Косово и колко внимателно политиците трябва да взимат съответните бъдещи решения. Значението на Израелската позиция се доказва и от изявлението на президента на Косово, направено през 2018 г., че ако Израел признае Косово, „аз ще преместя [в смисъл, че ще го открие – Бел. авт.] посолството в Йерусалим“⁴⁵.

СТОПАНСКИ ВЪПРОСИ

Според доклад за напредъка на евроинтеграционния процес на Сърбия от 2019 г.⁴⁶ западната ни съседка отбелязва известен напредък⁴⁷ и е на средно ниво по показателя реално функционираща пазарна икономика. Ръстът на цените и инфлационните процеси са поставени под контрол. Нивата на задлъжнялост също се контролират (от 68,8 % от БВП през 2016 г. на 54,6 % от БВП през 2018 г.). Спада и нивото на безработица (от 15,9% през 2016 г. на 13,3 % през 2018 г.). Финансовият сектор запазва стабилност, а трудовият пазар се активизира особено в търсене на младежи и жени⁴⁸. Въпреки това, реформите в сферата на публичната администрация, данъчните власти и управляваните от държавата предприятия напредват твърде бавно и неефективно. Запазва се сериозно присъствие на държавата в икономиката, докато частният сектор е все още недоразвит и страда от сериозни нива на корупция, съдебната система е неефективна и е налице нелоялна конкуренция. За да подобри пазарната среда на сръбската държава се препоръчва да поддържа стабилна бюджетната рамка в средносрочен план; да укрепи допълнително фискалните правила и да ги превърне в последователна политика; да доведе до успешен край приватизацията и процесите по реструктуриране на държавните банки; значително да увеличи финансирането и прилагането на активни мерки на пазара на труда, адаптирани към нуждите на безработните⁴⁹.

Същият доклад оценява като умерена подготвеността на сръбската

45 <https://www.israelhayom.co.il/article/589227> (последно посетен на 06.08.2020, 09:32).

46 За по-ранни години виж **van Berkum, S., N. Bogdanov**, Serbia on the road to EU accession: consequences for agricultural policy and the agri-food chain, CA.BI, 2012, p. 19-40.

47 Показателно е, че Сърбия, която през 2014 г. е почти банкрутирала страна, засега успява да се справи с последиците от Covid -19 сама, без намесата на МВФ – единствена на Западните Балкани. А инфлацията никога не е била толкова ниска и за толкова дълго време - може би откакто е създадена новата сръбска държава.

48 Икономическите успехи на Белград бяха подчертавани, впрочем с въодушевление, и в случайно проведени през 2019 г. разговори с колеги в Брюксел, наблюдавали пряко икономическите реформи в Сърбия.

49 Commission Staff Working document. Serbia 2019. Report. (Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions), Communication on EU Enlargement Policy, 2019, p. 43-44 – <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>.

икономика относно конкурентоспособността и адаптирането към пазарната среда на ЕС. Отново се посочва, че въпреки значителния прогрес, подготовката на кадрите не отговаря напълно на нуждите на пазара на труда. Отбелязва се недофинансиране на малките и средните предприятия, като отново сред основните проблеми са посочени нелоялната конкуренция и нестабилната бизнес среда⁵⁰.

Очевидно стопанските трансформации и промени се следят внимателно и биха били важни, но едва ли ще бъдат ключови при евентуално „ускоряване“ на процеса на евроинтеграция на Сърбия. Подобна оценка се потвърждава и от респондентите в проведената анкета за нуждите на изследването. Там едва 10,91 % и 22,47 %⁵¹ от отговорите посочват липсата на готовност в икономически аспект като сериозна пречка пред влизането на Сърбия в ЕС. Все пак не може да се подмине един основен проблем със стопански измерения и влияние и това е проблемът с бедността и социалното неравенство. Разбира се, тук не говорим за бедност и неравенства, които се срещат на други континенти. Проблемът е в мъчителния контраст между най-богатите европейски страни и Сърбия. Близостта до едни от най-богатите региони в света прави бедността трудно поносима и естествено създава силно желание за емиграция. От друга страна, не по-малко важни са липсата на справедливост и концентрацията на богатство в ръцете на малък брой хора, което се забелязва и в Сърбия. Но на всички е ясно, че подобни констатации са валидни за целия регион.

На този фон особено болезнено стои и въпросът с високите нива на корупция. Не че това е чисто сръбски феномен и едва ли точно в традиционно сочената за най-корумпирана държава в ЕС - България, следва назидателно да размахваме пръст към съседите ни, но фактът е факт. Проблемите, които създават нерегламентираните контакти между политиците, техните семейства и представители на бизнеса и дори криминалните среди са важни и като потенциални източници на скандали, и като характеристика на стопанската среда, в която следва да се развива бизнесът. Съвсем наскоро избухна такъв с един от синовете на президента Вучич – Данило. След сигнал от читател Данило Вучич е сниман в белградско кафене, докато гледа футболен мач между „Цървена звезда“ и „Партизан“ с няколко души. Сред тях е Александър Видоевич – член на футболната фенска фракция „Яничари“ на „Партизан“, известна като „съюзник“ на черногорския Кавачки клан⁵². Това е една от мощните мафиотски групи в западната съседка на Сърбия и е в конфликт с Шклярския

50 Пак там, р. 48-49.

51 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпроси 7.1. и 7.2 и съответните графики.

52 Повече за т. нар. Кавачки клан виж <https://www.krik.rs/tag/kavacki-klan/> (последно посетена на 27.08.2020, 09:48).

клан⁵³ – друга на шумяла престъпна групировка от живописния Которски залив. Самият Данило е фен на „Цървена звезда“ подобно на влиятелния си баща, но има контакти с въпросната фракция на „Гробарите“⁵⁴, за която останалите фенове на „Партизан“ твърдят, че е създадена от сръбските специални служби, за да ги подчини на властта⁵⁵.

Бедността и корупцията отново могат да имат разнопосочни резултати, що се отнася до процеса на европейска интеграция. Те съдържат потенциал за сериозна политическа нестабилност и слаба легитимност на политическата система, която може да постави под въпрос устойчивостта на определени тежки политически решения. От друга страна, преодоляването им може да бъде стимул за населението да приеме непопулярните решения на политиците в името на европейското членство, на което се възлагат надежди да допринесе за ликвидиране на бедността и съпътстващите я недъзи на обществото.

2.2 ВЪНШНИ ФАКТОРИ

Едва ли може да има съмнение, че основните фактори, които все пак ще влияят върху евентуалното ускоряване на процеса на интеграция на Сърбия в ЕС са извън границите на балканската държава и изобщо извън границите на Балканите както като географско, така и като политическо понятие. И разбира се, акцентът при външните фактори с влияние върху този процес се поставя върху глобалните играчи – ЕС, САЩ, Русия, Китай⁵⁶. Отношение имат, разбира се, и регионалните такива – основно балканските страни, но с далеч по-занижен потенциал за влияние.

СТРАНИТЕ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Както е видно и от отговорите на анкетираните основният фактор при вземане на решение за евентуалното приемане или неприемане на Сърбия в ЕС си остават страните членки в този Съюз⁵⁷. Така, както е било и до този момент, държавите в ЕС ще се отнасят по различен начин към евентуалното присъединяване на нов „беден“ югоизточен роднина. Това е твърде сериозен негатив и често се обяснява със задълбочаващите се

53 Повече за т. нар. Шклярски клан виж <https://www.krik.rs/tag/skaljarski-klan/> (последно посетена на 27.08.2020, 09:49).

54 Най-популярното название на отбора и привържениците на „Партизан“, Белград.

55 Тази допълнителна информация е получена след проведен по вайбър личен чат с футболните фенове на „Партизан“ К.Н. и Ш., чиято анонимност сме длъжни да запазим.

56 Една малко по-различна, но и по-ранна във времето оценка може да се види у **Соколов, М.** Ролята на международните играчи на Балканите, *Дипломатия*, 18, 2016, с. 29-34.

57 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 7 и свързаните с него подвъпроси 7.1., 7.2., 7.3. и 7.4.

слабости на самия Съюз. Тези слабости, отразяващи се в преговорите със Сърбия, са честата липса на реално единство в Европейския съюз, задълбочаващата се представа за неефективност на администрацията на Европейския съюз и особено неефективността в сферата на външната политика, начело на която застават комисари със, меко казано, спорни качества и с още по-спорни правомощия самостоятелно да постигат и въвеждат в сила сериозни договорености. Редица фактори пречат на ефективността на външната политика и дипломацията на ЕС. В резултат разширяването на ЕС в посока Западните Балкани неведнъж е било блокирано от отделни страни – Нидерландия, Белгия, Румъния, а най-актуалният и всъщност най-сериозен пример е намесата на Франция⁵⁸ при определянето на датите за сключване на споразумения със Северна Македония и Албания. При това положение всякакви хоризонти за приемане на страните от Западните Балкани, включително и Сърбия, изглеждат по-скоро пожелателни, отколкото реални. Липсата на единство се забелязва и в случаи, когато двете основни държави в ЕС (Германия и Франция) не участват лично, а използват свои проксита при блокирането на преговорния процес и това става най-често при вътрешнополитически проблеми в съответната държава и често пъти е съпътствано от подозрения за пазарлъци и изнудвания между самите две водещи сили в ЕС.

Друг крайно негативен фактор, когато става дума за ЕС, е усещането за прилагане на двойни стандарти, към което сръбското общество е особено чувствително. Така например, когато настоява Сърбия да поеме вината за войните в Югославия, макар това да не е част от никакви задължителни условия за пълноправното ѝ членство, ЕС като цяло забравя, че пропусна да възпре насилията, на които бе подложено сръбското население в Косово, Хърватия, донякъде в Босна и Херцеговина и разрушаването на сръбското културно-историческо наследство. В допълнение, като израз на подобен подход се разглежда и приемането на Хърватия в ЕС, при положение че тя има сериозни проблеми със съседите си, особено със Сърбия. След приемането на Хърватия антисръбската пропаганда в страната се увеличи значително, а ревизията на историята и все по-нескриваната реабилитация на усташкия режим, който по време на Втората световна война извършва едни от най-големите престъпления на Балканите и изобщо едни от най-големите жестокости през цялата нова и съвременна история на региона, показва на сръбската публика, че в определени случаи членството в ЕС не води до подобря-

58 Твърде любопитен би бил един анализ на поведението на френската дипломация с акцент върху въпросите защо Франция и защо сега блокира интеграцията на Западните Балкани? Дали това е начин да се получи подкрепа по други теми? Дали е вярно, че позицията на Франция да бави Западните Балкани е била мотивирана и от това, че оръжията за атентата в Батаклан са дошли от Албания? Това са все въпроси, които са много важни, но форматът на настоящото проучване не позволява засега да се отдели твърде много време в тази посока.

ване на междусъседските отношения и укрепване на т. нар. европейски ценности, дори напротив⁵⁹. Едва ли това е стимул в процеса на европейска интеграция на Сърбия и вината на ЕС в случая е, че си затваря очите за такива действия на своите членове, при това най-новите.

В крайна сметка липсата на авторитетна и единна външна политика в Брюксел, липсата на единство сред страните от ЕС в областта на външната политика, прилагането на двойни стандарти по отношение на Косово и Хърватия и перманентните кризи, през които в последните години преминава Съюзът, са фактори, които влияят неблагоприятно на европейската перспектива на Сърбия и водят до нарастване на евро-скептичните настроения в страната⁶⁰.

В същото време нагласите в страните от Съюза по отношение на разширяването, независимо в коя посока, са доста противоречиви. Социологическо изследване от първата половина на 2019 г. сочи, че общото настроение сред обществата в ЕС е по-скоро срещу разширяването в посока Западни Балкани, като одобрението е по-малко от това за Черна гора, Босна и Херцеговина и дори за Република Северна Македония. Следва да се отбележи, че като цяло гласовете против каквото и да било разширяване са повече, отколкото тези в полза на присъединяването на нови членове⁶¹. Същото изследване посочва неодобрение за евентуалното членство на

59 По въпроса за реабилитацията на усташкото движение и крайните националистически прояви в Хърватия ще се ограничи само няколко препратки от стотиците достъпни в интернет пространството – Croatian Jews to boycott Holocaust remembrance event over ‚relativisation‘ of crimes – <https://uk.reuters.com/article/uk-croatia-holocaust-idUKKBN1571XY> (последно посетена на 02.08.2020, 10:50), **Rosensaft, M. Z.** Croatia is Brazenly Attempting to Rewrite its Holocaust Crimes Out of History: An alarming and expanding wave of revisionism in Eastern Europe – <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/croatia-rewrite-holocaust-crimes-out-of-history> (последно посетена на 02.08.2020, 10:53), **Prtorić, J.** Why won't Croatia Face its Past?, *New Internationalist*, 03.06.2020, <https://newint.org/features/2020/04/07/feature-why-wont-croatia-face-its-past> (последно посетена на 02.08.2020, 10:57).

60 Естествено това може да се приеме като крайна оценка, но подобно становище се застъпва от служители, работещи в Брюксел, и то когато искат да отхвърлят именно критиките относно действията на Брюксел на Балканите. Те смятат, че реалната външна политика в ЕС е на Европейския съвет и по-точно на най-влиятелните страни в него – Германия и Франция. Те самите често са в конфликт по въпросите на външната политика. Излишно е да се каже, че част от страните в ЕС и две от петте балкански страни членки на ЕС не признават Косово. Т.е., когато обобщаваме „Брюксел“ и в положително, и в негативно отношение, трябва да сме наясно с цялата условност на „Брюксел“ като център на европейската политика. По-скоро става дума за един символ, зад който се крият детайлите на „реалната политика“. Един от добрите познавачи на съвременните Балкани и на ЕС, бившият шеф на кабинета на президента Радев също твърди: „Реалната политика в Европейския съюз се извършва от националните държави чрез техните министър-председатели или президенти в зависимост от формата на управление. [...] Европейската комисия се назначава от тези правителства, както и Европарламентът се съставя от мнозинства от тези държави.“ Вж. <https://glasove.com/categories/novini/news/kaloyan-metodiev-ako-protestite-byakha-uspeli-predi-dva-mesetsa-imashe-risk-borisov-da-se-vrne-na-vlast> (последно посетена на 02.10.2020, 16:08).

61 <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2019/04/30/eu-enlargement-in-the-western-balkans-the-missing-issue-in-the-2019-european-election-campaign/> (последно посетена на 02.08.2020, 11:17).

Сърбия в отделните държави, както следва: в Германия 43 %, във Франция 52 %, в Дания 41 %, във Финландия 40 %, в Швеция 28 %, като с изключение на последната, негативните нагласи доминират над положителните оценки⁶². На фона на тези нагласи едва ли е изненадваща позицията на френския президент Е. Макрон за задържане на процеса на разширяване, докато ЕС не сложи в ред „собствения си дом“⁶³. Вярно е, че френската позиция е насочена основно срещу Албания и Северна Македония, но косвено това засяга и сръбското присъединяване. Едва ли по-различни биха били позициите и на традиционно песимистичната към разширяването Нидерландия, още повече имайки предвид традиционните антисръбски настроения сред политиките и населението на Ниската земя⁶⁴.

Особено внимание заслужава и испанската позиция. Интересното в нея, естествено, е отношението спрямо косовската независимост. С оглед на разиграването на различните варианти за приемане на Сърбия като пълноправен член на Съюза испанското становище би трябвало да се има предвид. Вече бе посочено, че иберийският „гигант“ е една от петте държави членки на ЕС, които не признават едностранно обявената независимост на Косово. Реакцията на Испания на декларацията на косовските албански лидери от 2008 г. е резултат главно поради опасения относно последиците за нейната собствена териториална цялост⁶⁵. Тук основните притеснения на Мадрид, при това, както се потвърди съвсем неотдавна (септември-октомври 2017 г.), напълно основателни, са свързани с размирната Каталуня.

На 18 февруари 2008 г. испанският външен министър Мигел Анхел Моратинос заявява, че Испания няма да признае Косово, тъй като декларацията за независимост не зачита международното право. Той казва също, че независимостта на Косово ще бъде законна само ако е резултат от споразумение на всички участващи страни или ако има резолюция на Съвета за сигурност на ООН. Испания отказва да участва в мисията EULEX, докато не проучи правните въпроси за това как ще се замени администрацията на ООН. Моратинос казва на среща на министрите на външните работи на ЕС в Словения, че Испания няма да изпрати свой контингент в мисията EULEX, докато не бъде извършено официално прехвърляне на правомощия от ООН⁶⁶. През февруари 2009 г. послани-

62 YouGov/Eurotrack Survey Results –https://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/ofavfkfy8j/YouGov%20Eurotrack%20EU%20membership%202.pdf.

63 <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/80203> (последно посетена на 02.08.2020, 11:25).

64 <https://balkaninsight.com/2019/10/25/strict-but-fair-dutch-approach-to-eu-enlargement/> (последно посетена на 02.08.2020, 11:27).

65 **Ferrero-Turrión, R.** The consequences of state non-recognition: the cases of Spain and Kosovo. – *European Politics and Society*, 2020, p. 1–12.

66 <https://balkaninsight.com/2008/03/31/spain-holds-staff-from-eu-kosovo-mission/> (последно посетена на 02.08.2020, 11:31).

кът на Испания в Сърбия Иниго де Паласио Еспаня заявява, че позицията на Испания да не признава независимостта на Косово „няма да се промени дори след приемането на резолюцията от Европейския парламент“ и че „[п]овечето членове на ООН не признават независимостта на Косово ... Резолюцията на ЕП не е задължителна и беше приета с тясно мнозинство, което показва, че в институцията има разделение по въпроса за независимостта на Косово“. Пак по същото време Хосе Гарсия-Маргало и Марфил - испански депутат в Европейския парламент, обявява, че Испания не признава Косово поради принципи, свързани с автономните общности в Галисия, Васкония [Страната на баските – бел. авт.] и Каталуния. Но той подчертава, че тези испански автономни общности не са сравними с Косово, където положението е коренно различно. Гарсия-Маргало заявява, че въпреки непризнаването на Косово от Испания, тя ще продължи да подкрепя Косово и неговото развитие. На 14 май 2009 г. Хуан Фернандо Лопес Агилар - водач в листата на Испанската социалистическа работническа партия (ПСОЕ) за изборите за Европейски парламент (и бивш министър на правосъдието), намеква, че Испания може да признае Косово в дългосрочен план⁶⁷. Но на пресконференцията по време на 64-ата сесия на ООН премиерът на Испания Хосе Луис Родригес Сапатеро подчертава, че Испания има последователна позиция по въпроса за признаването и създаването на независими държави, която изисква спазване на международното право и, следователно, не е коректно да се признае Косово⁶⁸. По време на ожесточен дебат между испанския премиер Мариано Рахой и каталунския депутат Йозеп Антони Дюран и Ллейда през март 2012 г. Рахой открито заявява, че се противопоставя на признаването на Косово, тъй като това отговаря на интересите на Испания⁶⁹. Въпреки това, след създаването на правителството на социалиста Педро Санчес Министерството на външните работи на Испания обявява, че „работят за намирането на нови решения“, особено ако бъде постигнато споразумение между Сърбия и Косово⁷⁰. Събитията от есента на 2017 г. в Каталуния укрепват допълнително испанското решение срещу признаването на независимостта. Въпреки че има индикации, че тази позицията може да се промени, увеличаването на политическото напрежение в Каталуния при сегашното правителство на регионалния

67 https://www.abc.es/espana/abci-lopez-aguil-ar-no-cierra-puerta-reconocimiento-kosovo-espana-200905140300-92888012128_noticia.html?ref=https:%2F%2Fen.wikipedia.org%2F (последно посетена на 02.08.2020, 11:37).

68 <http://www.laht.com/article.asp?ArticleId=344356&CategoryId=12395> (последно посетена на 02.08.2020, 11:42).

69 <https://www.lavanguardia.com/politica/20120314/54268843937/rajoy-opone-reconocer-kosovo-porque-conviene-al-interes-general-espanoles.html> (последно посетена на 02.08.2020, 11:47).

70 <https://www.lavanguardia.com/internacional/20200207/473314859897/kosovo-espana-pais-reconocimiento-ue.html> (последно посетена на 02.08.2020, 11:50).

премиер Ким Тора по-скоро ще намали вероятността Испания да смекчи сегашното си гледище. В резултат испанската подкрепа за приемането на Сърбия в ЕС доста неочаквано може да се окаже проблематична, ако на Сърбия все пак бъде наложено да признае независимо Косово.

В този ред на мисли е добре да се отчита и още един фактор, който стана особено видим в края на месец юни 2020 г. при планирането и провалянето на срещата във Вашингтон между президентите на Косово и Сърбия. Става дума за трайния интерес на ЕС от намаляване на влиянието на другите геополитически фактори в региона, който, харесва се или не на брюкселските политици, все пак е „задният двор“ на европейската „наднационална“ структура. Това означава, че в стремежа си да се блокират взаимно или да се надиграят един друг големите играчи често действат без оглед на интереса на местните политически елити. Не че това е ново явление!

Като потвърждение на горното, броени дни преди началото на германското ротационно председателство на ЕС на 1 юли 2020 г. бяха публикувани данни на ново голямо социологическо проучване, направено по поръчка на Европейския съвет за външна политика (ЕСВП), които показват сериозно колебание по отношение на традиционно считаните за основен съюзник на европейците САЩ. В контекста на кризисната ситуация с коронавируса пандемия и надигащата се икономическа криза от първата половина на 2020 г. гражданите на ЕС, включително българите, се чувстват „сами и уязвими“ в света и не виждат САЩ като основен международен съюзник. Негативната оценка за САЩ категорично доминира в Германия (65%), Португалия (70%), Дания (71%), Франция (68%) и Испания (64%). Образът на САЩ по време на пандемията се е подобрил само за 8% и се влошил за над една трета (36%) от българите⁷¹.

Основният извод, който се налага от тези данни, както и от оценките например в Германия и Франция, където съответно 46% и 42% заявяват, че мнението им за САЩ се е влошило значително в резултат на коронакризата, е, че европейците приемат факта, че в моменти на нужда Америка вече не са непременно приятел на Европа. След като Германия поема председателството на Съвета на ЕС, това важно изместване на общественото мнение по отношение на САЩ е в състояние да подтикне европейските правителства да продължат по-независима линия във възстановяването на международния ред след COVID-19. Като че ли това е една от първите явни заявки за разрушеното доверие в американската политика. И всичко това на фона на задълбочаващите се противоречия с

71 https://www.dnevnik.bg/evropa/2020/06/29/4084823_bulgarite_v_pandemiiata_-_sami_i_uiazvimi_sasht_gubiat/ (последно посетена на 02.08.2020, 11:35). В анализа на анкетата не се посочва, че всъщност в България влошаването на образа на САЩ не е толкова голямо, колкото, например, в Германия и поради обстоятелството, че този образ сред българите традиционно е сред най-негативните в целия ЕС.

„големия брат отвъд океана“ по икономически (основно „Северен поток 2“ и „Турски поток“, но и големия търговски излишък на ЕС със САЩ) и политически (руско и китайско влияние) теми. И макар че на съвсем пресния фактор COVID-19 следва и ще бъде обърнато специално внимание малко по-късно в изследването, очевидно влиянието на такива изненадващо появяващи се и трудно предвидими обстоятелства също следва да бъде отчитано най-вече като потенциални катализатори на процеси, протичащи дълго време по-скоро скрито от очите на широката публика.

В контекста на анализираната тук потенциална ускорена евроинтеграция задълбочаването на разломите между глобалните играчи съдържа в себе си възможности за промяна на отношението към самия процес, както и към скоростта на неговото протичане в зависимост от интересите. Иначе казано, при наличие на конкретен интерес съответните глобални играчи имат лостове да ускоряват или да възпрепятстват процеса посредством промени на персонално ниво, по линия на политическите елити или чрез икономически и/или политически натиск. И в този ред на мисли съвсем логично би следвало да се приема натиск от страна на външни за ЕС и Сърбия сили за по-бързо приемане на балканската държава в Съюза, дори без да са изпълнени всички условия (а защо не и за предпочитане именно така?) с конкретен удобен за външния фактор политически елит, преследвайки ясна цел ЕС да бъде отслабен, да се засилят вътрешните му противоречия, да се намали значението му на глобален икономически конкурент. Разбира се, подобни разсъждения изглеждат леко отвлечени и като че ли навлизат в полето на винаги проблемната „теория на конспирациите“, но не би следвало да се изключват поне на ниво хипотеза. И въпреки че са провокирани от конкретното развитие на отношенията ЕС-САЩ, подобни разсъждения следва, естествено, да бъдат приложени и по отношение на другите геополитически играчи с влияние и интереси в района.

И в крайна сметка е добре да се помни и следният факт. През 2018 г. почти 60 % от вноса на Сърбия са от страните в ЕС и малко над 66 % от износа е в същата посока, като с най-голям дял са Германия и Италия⁷². Това автоматично прави ЕС най-важният търговски партньор за сръбската държава и това съвсем не е без значение при евентуално бъдещо ускорено развитие на процеса на евроинтеграция. Иначе казано, тези икономически обвързаности, които съдържат потенциал за позитивно влияние, следва внимателно да се отчитат и да се вземат под внимание през следващите години.

72 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/all> (последно посетена на 02.08.2020, 12:00).

САЩ

В последните години търговският стокообмен между Сърбия и САЩ се увеличава, като през 2018 г. достигна до 740 181 540 долара. И все пак това е далеч от милиардните стокообороти със водещите търговски партньори на балканската държава Германия, Италия, Русия и Китай⁷³. Той е по-нисък и от този с Румъния или Босна и Херцеговина, например. Въпреки това, американското влияние в Западните Балкани и особено в Косово, Босна и Херцеговина, Албания и Северна Македония е изключително силно и дори само поради този факт позицията на САЩ следва много внимателно да се отчита при анализирането на потенциалното ускорено присъединяване на Сърбия към ЕС. Както отбелязват турски наблюдатели в края на май 2020, „Битката за влияние в Западните Балкани е в разгара си“⁷⁴. А имайки предвид стартирането на преговорен процес с Албания и Северна Македония в края на март 2020 г. и провалената среща между сръбския и косовския президенти във Вашингтон за „окончателно“ решаване на косовския въпрос в края на юни 2020 г., изглежда засега европейската дипломация успява да надиграе американските си колеги. Това до голяма степен е резултат и от голямата нестабилност, достигаща до непредвидимост, която характеризира външната политика на САЩ в последните години. Активизирането в годината на избори, няма как да бъде прието като добър знак. И все пак американската намеса в региона винаги се отчита с особено внимание. Приетата покана за (несъстоялата се) среща на 27 юни 2020 г., придружена от спиране на сръбската кампания за оттегляне на признанието на косовската независимост от страна на част от държавите членки на ООН и реципрочното прекратяване на кампанията на косовската дипломация за по-нататъшно признаване на независимия статут на републиката, както и по-ранното на практика 100-процентно отпадане на митата върху сръбските стоки, внасяни в Косово, са само илюстрация на възможностите за влияние на американската дипломация⁷⁵. Но очевидните напоследък търкания между дипломатиите от двете страни на океана дават основание да се очаква намеса на САЩ в процесите по сръбската евроинтеграция по-скоро като контрапункт на европейските усилия или бездействия. Всички тези изводи едва ли биха се променили и след провеждането на президентските избори в САЩ, тъй като дипломатията във Вашингтон едва ли ще предприеме резки маневри и промяна на курса дори при смяна на президентската администрация.

73 Пак там.

74 <https://moderndiplomacy.eu/2020/05/23/kosovo-between-usa-and-eu/> (последно посетена на 02.08.2020, 12:05).

75 <https://www.aa.com.tr/en/americas/kosovo-serbian-heads-accept-trump-invitation-for-talks/1878122> (последно посетена на 02.08.2020, 12:07).

С оглед на по-глобалните тенденции и заплахите за оттегляне на американски войници от Германия при оценката на американското влияние и позиции следва да бъде отчитан още един „балкански“ фактор и това е военната база „Бондстийл“. Разположен в Косово само на 175 км по въздух от София и на 280 км по въздух от Белград, този модерен военен комплекс започва да се изгражда през 1999 г. след бомбардировките на НАТО над Югославия. Базата „Бондстийл“ е дело на американски военни инженери, както и на експерти от частните компании Kellogg, Brown and Root Corporation (KBR) и започва да работи през лятото на 2000 г. В нея на площ от малко над 11 км² има около 300 обекта, между които инфраструктура за позициониране на хеликоптери, артилерийски и танкови единици, автономна система за електроенергия и вода, телевизионна система, кино, търговски център, голям спортен комплекс, библиотека, закрит басейн и супермодерен болничен център. Цялата дължина на пътищата на територията на базата възлиза на 25 км. Комплексът е ограден от бетонова ограда, дълга 14 км. с бодлива тел и 11 поста. Базата дава възможност на САЩ да контролира водите на Средиземно и Черно море, както и пътищата към Близкия Изток, Северна Африка и Кавказ, а също така трасетата по настоящите и бъдещите тръбопроводи от региона на Каспийско море и Централна Азия⁷⁶. В контекста на изострените отношения между САЩ и Турция, затормозения диалог с Германия, не особено приятелските отношения между президентите Тръмп и Макрон и последните решения и проекторешения на американския конгрес по отношение на „Турски поток“ и „Северен поток 2“⁷⁷ „Бондстийл“ се превръща в сериозен аргумент за американската политика не само в региона, а и в доста по-глобален мащаб. Като че ли тази база е символ на американското влияние в региона, което се фокусира върху политическа и военна доминация при ограничено икономическо проникване. Т.е. САЩ имат сериозни политически интереси в региона и сравнително слаби икономически. Икономиката излиза на преден план за САЩ само когато засяга икономическите интереси на САЩ в друг, свързан със Сърбия и Балканите регион, какъвто е Западна Европа или пък, когато икономиката се обвързва изцяло с политиката. Случаят с т. нар. „Турски поток“ е показателен⁷⁸.

На този фон едва ли е учудващ фактът, че очакванията на анкетираните за нуждите на настоящия анализ относно ролята и влиянието на американската дипломация и политика в процеса на (ускорено) присъединя-

76 <http://m.focus-news.net/?action=dayanalyse&id=3445> (последно посетена на 02.08.2020, 12:12).

77 Виж повече подробности <https://dariknews.bg/novini/sviat/sasht-vkarvat-turski-potok-i-severen-potok-2-v-spisyka-sys-sankciite-2233417> (последно посетена на 02.08.2020, 12:15), <https://www.mediapool.bg/sasht-kam-firmite-v-severen-potok-2-i-turski-potok-izlizaite-vednaga-ili-riskuvate-news309877.html> (последно посетена на 02.08.2020, 12:21).

78 <https://www.mediapool.bg/sasht-kam-firmite-v-severen-potok-2-i-turski-potok-izlizaite-vednaga-ili-riskuvate-news309877.html> (последно посетена на 02.08.2020, 12:25).

ване на Сърбия към ЕС са като цяло по-скоро негативни (40,79 %) или изцяло негативни (25,00 %) ⁷⁹. Но тук следва да се отчете, че често сръбската реакция срещу американските действия, поне на ниво обществено мнение, е по-скоро емоционална и заради спомена от бомбардировките, и заради американската подкрепа за независимо Косово, което обаче не означава непременно антисръбска позиция по отношение на евроинтеграционните процеси. Дори напротив – евентуална подкрепа за сръбското присъединяване от страна на американската дипломация не би била учудваща. Все пак по този начин в общия европейски дом ще се настани още една бедна и проблемна държава, която може да бъде манипулирана и дестабилизирана основно по линия на Косовския проблем и вътрешната корупция на управляващия режим, с което хомогенността, а оттам и глобалната тежест на ЕС ще намалее. Това е хипотеза, която си заслужава да бъде проследена в годините до „2025“.

РУСИЯ

Представяна и представяща се като традиционен приятел, Русия е един от водещите икономически и външнотърговски партньори на Сърбия. Двете държави си сътрудничат на базата на Протокола за изключенията от режима за свободна търговия и правилата за произход на стоките (от 2011 г.) и Споразумението за свободна търговия (от 2000 г.), което позволява на Сърбия да изнася в свободен режим и в неограничени количества стоки на руския пазар. Стокообменът за 2018 г. достига 3 060 659 560 долара (износ 1 023 572 480, внос 2 037 087 080) ⁸⁰. Това е реално третата по обем на търговския обмен държава – партньор на Сърбия.

Но зад чисто икономическите връзки се крият доста нюанси. Отношенията между двете държави могат и често са характеризирани като крайно асиметрични. Парадоксално, но това означава, че тяхната динамика се оформя преди всичко от Белград, а не толкова от Москва. За президента Вучич връзките с Русия са ценен ресурс в международните отношения и той внимателно и най-често лично осъществява контрол върху тях. В същото време за него те са и важен извор на вътрешнополитическата легитимация на режима му с оглед на силните проруски чувства в Сърбия днес. За Кремъл Сърбия е по-скоро третостепенен партньор, който само от време на време се появява на авансцената, най-вече в по-широкия контекст на отношенията с НАТО или газовите проекти в Европа. Това отправя ежедневния надзор и управление на тези отношения на по-долните нива на руската бюрокрация. В силно централи-

79 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.2.

80 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXIMP/Partner/all> (последно посетена на 02.08.2020, 12:27).

зираната и йерархизирана руска държавна машина подобна ситуация означава, че политиката с Белград често се ръководи от инерцията⁸¹.

В същото време Москва е достатъчно наясно, че на Балканите тя трудно може да се конкурира със Запада в сферата на икономиката или на сигурността⁸². Затова и придържането към статуквото е добър вариант руското влияние в Сърбия да се разтегли максимално във времето. Твърде възможно е подобна позиция да е продиктувана и от прогнозираното ангажиране на ресурси и внимание в чисто руски вътрешнополитически дела.

В следващите години пред сръбската държава едва ли ще се открият такива перспективи, че да промени сегашната си външна политика. Балканската държава най-вероятно ще продължи да балансира между добрите си отношения с Русия и отношенията си със Запада. Това безпроблемно би позволило на сръбското правителство един ден да описва Русия като възможна алтернатива на Запада, а на следващия - да представя Москва като заплаха за стабилността в региона. Неспособността на Кремъл да следва една кохерентна политика по отношение на региона дава възможност и за двата „прочита“. Но всъщност основен адресат на подобни послания пак ще си остават преди всичко западноевропейските столици, тъй като на практика всички важни сфери от живота са дълбоко свързани с Европа и трудно биха понесли алтернатива, дори и да не се случи мечтаното присъединяване към ЕС.

Особен фактор в руската позиция в процеса на сръбската евроинтеграция би могла да бъде православната религия и близост между двата народа. Руската православна църква винаги е имала сериозно присъствие в Сърбия. Нейните най-високопоставени клирици, включително днешният патриарх Кирил, посещават Белград по време на бомбардировките на НАТО през 1999 г.⁸³ Руската църква прави непрекъсна-

81 **Samorukov, M.** Serbia, quo vadis? Belgrade between EU Accession and Alignment with Russia, Institute for Security Policy (ISP), Working paper, Vienna 2020, p. 26 – <https://www.institutfuersicherheit.at/wp-content/uploads/2020/04/ISP-Working-Paper-Maxim-SAMORUKOV-Serbia-Quo-Vadis-Belgrade-between-EU-Accession-and-Alignment-with-Russia.pdf>.

82 Изглежда, че с това противоречие Белград е съвсем наясно. Не случайно сръбски колега, подчерта че „Мозайките на Св. Сава трябва да бъдат завършени през октомври, когато се очаква посещението на Путин. Това е много амбициозно и е повече пропаганда, отколкото действителност, защото във външната политика Сърбия все повече се съобразява с ЕС. Една от причините за това е и необходимостта от пари заради Covid кризата“. Същият колега добавя, че това съвсем ясно се вижда и в последните седмици, когато Сърбия не честити победата на Лукашенко, а на 26.08. се присъединява към позицията на ЕС, че изборите са били непрозрачни. Или, както резюмира колегата: „Дружбата е дружба, но парите са пари. Русия и Китай нямат достатъчно средства, нито могат да заместят 70-80% от търговията на Сърбия, която е с ЕС.“ Вж. <https://www.nytimes.com/aponline/2020/08/27/business/ap-eu-serbia-eu-belarus> (последно посетена на 02.08.2020, 12:27); <https://balkaninsight.com/2020/08/26/serbia-praised-for-endorsing-eu-criticism-of-unfair-belarus-elections/> (последно посетена на 02.08.2020, 12:28).

83 http://www.spc.rs/sr/patrijarh_kiril_divimo_se_hrabrosti_srba_na_kosovu (последно посетена на 02.08.2020, 12:31).

то дарения за най-голямата катедрала в страната „Св. Сава“ и поддържа православните общности в Косово⁸⁴. Нарастващите различия между Московската и Вселенската патриаршия също водят до сближаване на руските и сръбските клирици, тъй като и двете църкви се сблъскват със сходни проблеми с юрисдикцията върху църквите на съседните, наскоро получили независимост държави като Черна гора и Северна Македония. Вселенският патриарх Вартоломей вече призна украинската православна църква и може да предприеме подобни ходове и по отношение на македонската и черногорската църкви. В Москва и Белград църковните дейци са строго против подобни действия. Със сигурност тази близост в позициите рефлектира и в широко прокламираното православно братство и руско-сръбска близост⁸⁵. Въпреки че този фактор едва ли е в състояние да оказва решаващо влияние, следва да се отчита като обективна реалност с потенциал.

Руската позиция като цяло може и следва да бъде оценявана именно в контекста на важните за този глобален играч интереси и винаги да се отчита своеобразието на руско-сръбските (югославски) отношения в историческа перспектива, които сравнително лесно преминават от близко приятелство към почти пълно смразяване и обратно. За момента сръбската позиция, потвърдена и от външния министър Ивица Дачич пред руския му колега Сергей Лавров, е категорична: Сърбия никога няма да стане член на НАТО, едновременно с това категорично е желанието ѝ за присъединяване към ЕС, но не за сметка на приятелството с Русия и не с цената на санкции срещу руските приятели.

В контекста на тези близки, „братски“ отношения изглежда учудваща оценката на анкетиранияте, според която се очаква руската позиция за евентуалната (ускорена) сръбска евроинтеграция да бъде изцяло негативна 25,00 % или по-скоро негативна 46,05 %⁸⁶. Иначе казано, очакванията са за по-негативно влияние дори отколкото по отношение на САЩ⁸⁷. Възможно е това да се дължи на схващането, че руската политика непременно следва да възпрепятства разширяването на ЕС, но при един малко по-друг прочит, който предполага хипотетично „инфилтриране“ на приятелски настроени правителства, политически елити и цели общества в Съюза, руското влияние и евентуална подкрепа не изглеждат нелогични. Както в случая със САЩ, макар и с други мотиви, подкрепа - което не означава безусловна и безвъзмездна, е възможна и не би следвало да се изключва. Винаги е добре да имаш „свой човек“ в лагера на потенциалните противници, конкуренти, врагове, а защо

84 <http://www.patriarchia.ru/db/text/4281131.html> (последно посетена на 02.08.2020, 12:33).

85 **Samorukov, M.** op. cit., p. 24-25.

86 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.3.

87 Срв. **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.2.

не и партньори. Да не забравяме дълго разпространяваното мнение за България като „троянския кон на Русия“ в ЕС!

КИТАЙ

Китайската народна република е най-големият икономически партньор на Сърбия в Азия. През 2018 г. стокооборотът между двете държави достига 2 259 247 560 долара, но за разлика от други, включително коментирани вече партньори, търговията с Китай страда от сериозен дисбаланс. Поднебесната империя е водеща страна при вноса на стоки в Сърбия с оборот от 2 167 522 270 долара, но е едва забележима дестинация при износа на сръбски стоки с едва 91 725 290 долара⁸⁸. Последното, впрочем, много добре показва мястото на Китай в икономиките на Балканите. Китайците имат потенциал да заливат със стоки малките балкански икономика, включително сръбската, докато последните дори и при най-добро желание, нямат адекватни възможности да задоволяват търсенето на необятния⁸⁹ китайски пазар.

В исторически план след Втората световна война отношенията между Китай на Мао и Югославия на Тито са изпълнени с напрежение, конкуренция за влияние в т.нар. Трети свят, идеологически спорове за пътя, по който трябва да се развива социализмът⁹⁰, и период на подобряване след посещението на Йосип Броз в Китай през 1977 г. вече след смъртта на „Великия кормчия“⁹¹. През последните години поведението на Китай представя отчетливи доказателства, че страната е в процес на изграждане на дългосрочно, многопластово и дълбоко присъствие на Западните Балкани. Нейните двустранни отношения със страните в региона стават все по-интензивни и постепенно се разгръщат отвъд инфраструктура и енергетика, навлизайки в области като академичното и културно сътрудничество, телекомуникациите, гражданското общество и дори политиката. През 2009 г. е подписано Споразумение за икономическо и техническо сътрудничество в областта на инфраструктурните проекти, което дава тласък на интензификацията на икономическите отношения, и резултатът е сътрудничество в много капитални

88 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXIMP/Partner/all> (последно посетена на 02.08.2020, 12:48).

89 Този израз едва ли може да се приеме като клише за пазара на страна с население от 1.393 млрд. (2018).

90 Marshal Tito, Chairman Mao, and the Struggle inside the Third World during the 1950s and 1960s. – <https://www.wilsoncenter.org/event/marshal-tito-chairman-mao-and-the-struggle-inside-the-third-world-during-the-1950s-and-1960s> (последно посетена на 02.08.2020, 23:11).

91 Tito Gets Huge Welcome as He Begins Visit to China. *New York Times*, Aug. 31, 1977 – <https://www.nytimes.com/1977/08/31/archives/tito-gets-huge-welcome-as-he-begins-visit-to-china.html> (последно посетена на 02.08.2020, 23:12).

инфраструктурни проекти в Сърбия, като изграждането на Пупиновия мост (Земун-Борча), проекта за ТЕЦ „Костолац“, изграждането на два участъка от автомагистралата Обреновац-Лиг от Коридор 11 и др. На 5 юли 2013 г. в Белград се провежда десетото заседание на Смесения комитет за икономическо и търговско сътрудничество, което допълнително сближава двете държави. Като резултат в следващите години е стартиран един от най-значителните проекти между Сърбия и Китай – модернизацията и изграждането на високоскоростна железопътната линия Белград-Будапеща, в която се включва и Унгария. На 18 април 2016 г. правителството на Сърбия подписва договор с китайската компания „ХеСтийл“ (HeSteel) за продажба на губещия Стоманодобивен комбинат в Смедерево, а придобиването завършва в края на юни 2016 г.⁹² През следващите години тази инвестиция се превръща в една от ключовите в сръбската икономика.

След срещата на най-високо ниво между президента Александър Вучич и китайския държавен глава Си Дзинпин през април 2019 г. сръбската министър-председателка Ана Брнабич заявява, че се очаква китайските инвестиции в сръбската икономика да достигнат 11,2 млрд долара⁹³. Но тук задължително следва да се направи едно терминологично уточнение между понятието „инвестиции“, което се използва най-често в публичните изявления, и понятието „заем“, което най-често представляват всъщност китайските инвестиции. Действителните китайски инвестиции са около 561 млн. долара, докато останалите суми са по-скоро заеми⁹⁴. В по-голямата си част китайските „инвестиции“ са свързани с големия китайски стратегически проект „Един пояс, един път“ („One belt, One road“) и регионалната китайска инициатива за сътрудничество със страните от Централна и Източна Европа „17+1“, в който сръбската държава вижда, от една страна, възможност да намали „изоставането“ си от водещите западноевропейски икономики⁹⁵, а от друга – да се възползва от отворилите се възможности, особено в сферата на инфраструктурните проекти, и да модернизира голяма част от жп мрежата си⁹⁶. Според оценка на Зорана Михайлович - вице-премиер и министър на строителството, транспорта и инфраструктурата от

92 <https://www.reuters.com/article/serbia-privatisation-steel-idUSL5N1782G0> (последно посетена на 02.08.2020, 14:05).

93 <https://pescanik.net/srbija-i-kina-koliko-nas-kosta-celicno-prijateljstvo/> (последно посетена на 02.08.2020, 14:17).

94 Economic Relations between Serbia and China. Steel Friendship, or? – <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/ECONOMIC-RELATIONS-BETWEEN-SERBIA-AND-CHINA-%E2%80%93-STEEL-FRIENDSHIP-OR.pdf>.

95 <https://www.aa.com.tr/en/europe/serbia-sees-china-ties-as-way-to-catch-up-with-europe/1659699> (последно посетена на 02.08.2020, 14:38).

96 <https://www.beltandroad.news/2019/04/27/serbia-is-proud-to-be-part-of-the-initiative-one-belt-one-road/> (последно посетена на 02.08.2020, 14:42), <https://www.forbes.com/sites/rebeccabanovic/2019/04/28/china-and-serbia-sign-major-infrastructure-deal-under-the-belt-and-road-initiative/> (последно посетена на 02.08.2020, 14:45).

април 2019 г., очакваните „инвестиции“ само в инфраструктурни проекти са на стойност 7,2 млрд. евро⁹⁷.

В същото време поредица от промени в по-широкия контекст на отношенията на Запада с Поднебесната, свързани и с последствията от сегашната пандемия, и с нарастващата геополитическа конкуренция, започват да влияят върху китайския подход. Пекин е изправен пред поне пет нарастващи предизвикателства по отношение на собствените му амбиции в Западните Балкани. През годините след глобалната рецесия, привлекателността на Китай като партньор до голяма степен произтича от наративите и проекциите за страната, отколкото от реалното ѝ присъствие в региона. В унисон с големите дебати в западния свят местните играчи виждат в преместването на центъра на геоикономическата тежест към Азия обещание за нарастващи източни богатства и финансови възможности. Оценките за „залязващия Запад“ имат своите очаквани негативни икономически последствия и, намирайки се в европейската периферия, политиките от региона решават, че той няма да бъде достатъчен, за да се осигури бъдещият просперитет на техните държави. Глобалният наратив повлиява силно на възприятията и нагласите им и идеята за отваряне към Азия и Китай бързо се превръща в нов политически императив. За много от местните елити добавянето на още един геополитически играч в района на Западните Балкани прилича на знак за общата регионална значимост и шанс за безкрайно балансиране между отделните международни центрове с оглед придобиване на различни политически и икономически ползи. Макар този югославски концептуален остатък на балансирането да е дълбоко институционализиран най-вече в Сърбия, няма съмнение, че местните елити, макар и фокусирани върху интеграцията си в ЕС и НАТО, приветстват навлизането на новата глобална сила с огромен актуален и проектиран в бъдещето потенциал.

Но, независимо от всичко това, привлекателността и реалните ефекти от тези потенциални възможности все още не са материализирани и ясно очертават крехкостта на подобна сила. Цялостната икономическа мощ и нейните проектирани ползи за партньорите са вече добре установена опора на стратегическото обещание на Китай. С изключение на Сърбия и сериозното присъствие там, Пекин се оформя като играч с много неравномерна икономическа ангажираност, който се фокусира върху едва няколко сектора, без да проявява особен интерес към дългосрочните и социално значими инвестиции „на зелено“. Местните елити и общества все повече забелязват това отсъствие на икономически мащаб и амбиция на китайския подход. Китай придобива репутацията на сила, която отпуска заеми, но има все по-неясни и съмнителни цялостни

97 <https://www.beltandroad.news/2019/04/27/serbia-is-proud-to-be-part-of-the-initiative-one-belt-one-road/> (последно посетена на 02.08.2020, 14:42).

икономически намерения. Ако това се задълбочи, за местните елити ще става все по-трудно да развиват и прилагат стратегиите си за развитие с Пекин като основен партньор. Тази динамика допринася за нарастваща многозначителност в обществените нагласи спрямо страната и периодът на раздути очаквания наближава своя край. Нещо повече, все повече граждани в региона възприемат отношенията между нея и местните елити като начинание в полза на политиките от двете страни с минимално отношение към по-цялостното икономическо и социално развитие на обществата. „Източните богатства“ могат да се окажат частни начинания⁹⁸.

През последните години повечето анализатори са фокусирани върху политическите измерения на условността, която Китай поставя в своите двустранни отношения (въпросът за политиката на единен Китай /One China Policy/, непризнаването на Тайван и други)⁹⁹. По тази причина потенциалната политическа цена на задълбочаването на връзките между Западните Балкани, респ. Сърбия и Пекин се разглежда от западните институции през призмата на синхронизиране на позиции в различни международни организации. Но вместо това, за да гарантира влиянието си в най-различни посоки, Китай реализира друг подход. От една страна, той се стреми цялостното позициониране и инвестициите в критична инфраструктура като пътища и пристанища да осигурят възможности за влияние върху цялостния процес на развитие на отделните държави. От друга страна, се търси сключване на мащабни и детайлно разработени договорни задължения, съдържащи множество скрити взаимовръзки, огромни компенсационни суми и механизми и капани по отношение на юрисдикцията.

Независимо от продължаващата известна геополитическа несигурност, възможното, а по отношение на отделни държави вече случващо се ускоряване на цялостния процес на интеграция на държавите от региона в ЕС и НАТО ще доведе и вече води до съществени последици. Интеграционният западноевропейски проект еволюира непрестанно и постепенно се адаптира към променящите се геополитическа среда и поведение на Пекин. Това е по-видимо поради факта, че в преговорния процес с ЕС се включват въпроси, свързани със стандарти в областта на околната среда и обществените поръчки, икономическото управление и дълговата устойчивост. С времето полето и инструментите за ефективно навлизане на Китай в региона ставаха очевидни и включваха предпочитание към непрозрачни междуправителствени договори, създаване на задължнялост на по-малкия парт-

98 https://www.dnevnik.bg/analizi/2020/07/03/4086649_pet_narastvashti_predizvikatelstva_pred_kitai_na/ (последно посетена на 02.08.2020, 14:47).

99 Това е червената линия, която Китай прокарва в отношенията си с останалия свят. Пекин ще преустанови отношенията си с всяка държава, признала независимостта на Тайван и установила дипломатически отношения с него. Изказваме благодарност на д-р Валентин Катранджиев за коментарите по този и останалите проблеми от Китайската глобална политическа стратегия.

нър, множество скрити условности и задължения. В резултат все повече правителства на Западните Балкани и западните институции започват да дефинират и прилагат различни контрастратегии в съответствие със своите цели. През годините Пекин формулира и прилага своите дългосрочни подходи и стратегии по свои собствени и напълно независими рамка и темпо. И наистина, неговата способност да мисли дългосрочно и да структурира спойно и свързано действията си е сред най-често срещаните наблюдения за силата на Поднебесната. Но с изключение на Сърбия и независимо от задълбочаването на отношенията, Западните Балкани все още не са обект на цялостна и добре структурирана стратегия за дългосрочно навлизане и присъствие. Множеството трансформации в международната среда, опитите за възстановяване ангажимента на САЩ към региона и колебанията в отношенията между ЕС и Китай ускорено променят общия регионален контекст. Китай има опция да продължи с настоящия си подход към постепенно разрастване на обхвата и дълбочината на двустранните отношения, но е вероятно да се изправи пред все повече пречки и проблеми¹⁰⁰.

Като че ли оценката сред анкетираните на този външен фактор с глобални измерения върху (ускореното) европрисъединяване на Сърбия е най-балансирана, макар отново с лек превес на очакваните отрицателни влияния – 44,7 % очакват по-скоро негативен, а 10,5 % изцяло негативен ефект от китайското влияние¹⁰¹. Но и в този случай, както в случая с коментирания САЩ и Русия, не следва да се изключва възможността за подкрепа на „сръбската кауза“ с цел реализиране на собствени интереси („наш човек“ в ЕС, отслабване на потенциалния конкурент в политически и икономически смисъл). Още повече, че за разлика от другите два фактора, стопанският ангажимент на Китай е доста по-видим и очаквано би оказал далеч по-осезаемо влияние.

СТРАНИТЕ НА БАЛКАНИТЕ И В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

Едва ли съдбоносното решение за присъединяване или не на Република Сърбия към ЕС ще бъде взето в някоя от балканските столици или пък позициите на която и да е балканска държава (независимо дали е член на Съюза или не) ще бъде от решаващо значение. Но въпреки това, едва ли някой се съмнява, че държавите от региона ще оказват влияние върху процеса. Оценката на анкетираните за нуждите на настоящото изследване показва, че нагласата е за по-скоро негативно (около 51,32 %) или изцяло негативно (14,47 %) влияние¹⁰². Но дали това

100 https://www.dnevnik.bg/analizi/2020/07/03/4086649_pet_narastvashti_predizvika-telstva_pred_kitai_na/ (последно посетена на 02.08.2020, 14:47).

101 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.1.

102 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4.

действително е така и дали не са възможни промени в позицията или в потенциалното влияние на отделните регионални „играчи“? Именно това е целта и на следващите страници.

ХЪРВАТИЯ

През 2017 г. търговският стокообмен между Сърбия и Хърватия достига 1.1 милиарда долара, а през 2018 г. нараства до 1.3 долара, от които износьт на Сърбия за Хърватия е 0.7 милиарда долара, а вносьт 0.6 милиарда долара¹⁰³. Тази икономическа активност нарежда бившата югославска република сред първите 10 търговски партньора на Сърбия¹⁰⁴. Само по себе си това не би следвало да е учудващ факт, ако не си припомним неприязнта, която характеризира отношенията между двете държави. Неофициално в Сърбия хърватите биват наричани „усташи“, по името на пронемската националистическа организация „Усташа“ с лидер Анте Павелич, която контролира номинално големи части от територията на Югославия в годините на Втората световна война. С „политиката“ на тази организация са свързани едни от най-бруталните кланета не само на Балканите от този период. Хърватите, от своя страна, наричат сърбите „четници“, по името на съпротивителното националистическо движение от същия период с лидер Дража Михайлович, често пъти описван като пасивен сътрудник на немския окупационен режим, или „власи“ - алузия за нечист и неславянски произход. На базата на тези „любезни“ взаимни определения неофициално съществуват и обвинения във „фашизъм“ - „четнически“ или „усташки“. Паралелно са популярни и взаимните обвинения в „комунизъм“ - „сърбокомунисти“, „титокомунисти“ и т. н., т. е. съществува цяла една гама от взаимноотхвърлящи се стереотипи, които тровят нормализацията на междусъседските отношения. Към това противопоставяне на ниво „представа за другия“ следва да се добави и нерядко предлаганата интерпретация за историята на разпадането на Югославия в края на XX век именно като резултат от сръбско-хърватското противопоставяне¹⁰⁵. Натрупаното взаимно недоверие, подхранвано от факта, че в хода на войните при разпадането на Югославия и двете страни дадоха хиляди жертви, както и взаимните изселвания (особено сръбския „Екзодус“ от Сръбска Крайна, с който на практика се унищожи една почти 300-годишна общност), е естествената среда, в която се развиват двустранните отношения. Скандали избухват при най-малък повод, включително по време

103 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EX-PIMP/Partner/by-country> (последно посетена на 02.08.2020, 15:04).

104 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 02.08.2020, 15:07).

105 Включително широко разпространеният мит за началото на войната след футболен мач между Динамо (Загреб) и „Цървена звезда“ на 13 май 1990 г., виж „Разпадът на Югославия започва на футболния терен“ - <http://epicenter.bg/article/archive/56919/8/16> (последно посетена на 02.08.2020, 15:15).

на спортни събития, като футболни и баскетболни срещи¹⁰⁶. Действащите политици също не винаги допринасят за подобряване на отношенията. Пример за това е скандалът със стъпки от Войслав Шешел хърватски флаг по време на официално посещение на хърватска парламентарна делегация в Белград през 2018 г.¹⁰⁷ или изявленията на хърватския депутат Боян Главашевич в началото на юли 2020 г., че е необходимо Хърватия да блокира присъединяването на Сърбия към ЕС¹⁰⁸.

В този контекст едва ли буди учудване фактът, че оценката на анкетираните за потенциалното влияние на Хърватия в (ускорената) евроинтеграция на Сърбия е оценено почти изцяло негативно – 47,4 % негативно и 43,4 % по-скоро негативно¹⁰⁹. Самото присъствие на Хърватия в ЕС е достатъчно основание за подозрения, къде оправдани, къде не дотам, в реваншизъм и политиканстване на дребно. Не бива да се забравя, че начинът, по който тази държава беше приета в ЕС с неразрешени спорове със съседите и доста компромиси, подхранва сръбския евроскептицизъм и е основен аргумент за съмненията в прилагане на „двоен стандарт“.

Все пак едва ли именно балканската държава ще има решаващ глас за евентуалното присъединяване на Сърбия към ЕС. По-скоро следва да се очаква нейните действия да бъдат използвани и насочвани от по-влиятелните „играчи“, т. е. да изиграе ролята на своеобразно прокси. Друга възможност, която следва добре да бъде наблюдавана, включително и от гледна точка на чисто българския интерес, е вероятността хърватският политически елит да „изтъргува“ максимално скъпо подкрепата си или отказа си от блокиране на сръбското членство. Все пак не бива да се забравят и сериозните взаимноизгодни икономически интереси, които, без съмнение, съществуват и по-скоро сближават двете бивши югославски републики.

106 <https://www.dw.com/bg/%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BF-%D0%B2-%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%8A%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%8F-%D1%85%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F/a-2592543> (последно посетена на 02.08.2020, 15:18), <https://gong.bg/football-sviat/mondial-2018/multimedia/video/potres-v-syrbii-hyrvatski-zhurnalst-s-grubi-obidi-sled-macha-s-shvejcaria-493865> (последно посетена на 02.08.2020, 15:21).

107 <https://nova.bg/news/view/2018/04/18/213412/%D1%88%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%BB-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%8A%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BB-%D1%81-%D1%85%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8-%D1%81%D0%B5-%D1%81%D1%8A%D1%81-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%B9> (последно посетена на 02.08.2020, 15:26).

108 <https://europeanwesternbalkans.com/2020/07/08/croatian-mp-says-his-government-should-block-serbias-eu-accession-due-to-regimes-violence/> (последно посетена на 02.08.2020, 15:29).

109 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Хърватия.

СЛОВЕНИЯ

Особено място в евроинтеграционния процес на Сърбия следва да се отделя на най-западната, често пъти определяна като небалканска бивша югославска република Словения. От една страна, защото това е най-старият член на ЕС от бившото югославско пространство и с най-добри - формални и неформални - позиции в брюкселската администрация. От друга страна, сръбските политици едва ли са забравили особената роля, която изиграват техните словенски колеги в самото начало на драматичното разпадане на Югославия. В немалка степен изострянето на отношенията вътре във федерацията е в резултат на словенските действия (особено през 1990 г.), а и началото на демонизацията на сърбите като единствено виновни за кървавите събития в югославските републики (най-вече Босна и Херцеговина) отново е свързано със словенския политически елит. Въпреки това, през последните години отношенията (най-вече икономически), между двете държави са на съвсем прилично ниво¹¹⁰. През 2017 г. стокообменът между Сърбия и Словения се изчислява на 1.2 милиарда долара, а през 2018 г. нараства на 1.4 милиарда долара, което е ръст от почти 15%. От тази сума вносът от Словения за Сърбия представлява 0.7 милиарда долара, колкото и износът¹¹¹. С тези показатели Словения трайно заема място като един от най-значителните търговско-икономически партньори на Сърбия (в първите 5 страни по обем на вноса и сред първите 10 по обем на износа)¹¹². В същото време това е и един от най-големите инвеститори в западната ни съседка. Словенските инвестиции надхвърлят сумата от 1 млрд. евро в 1500 предприятия, в които работят над 25 000 души¹¹³.

Както хърватският, и словенският фактор едва ли ще бъде от решаващо значение, но може да послужи и обслужи интересите на други, далеч по-ключови „играчи“. Но и в този случай, за разлика от отношенията с Хърватия, като че ли сериозните икономически интереси и далеч по-ниският градус на емоциите, по-скоро биха подкрепили едно (ускорено) присъединяване на Сърбия към ЕС¹¹⁴.

110 <https://www.total-slovenia-news.com/politics/4407-slovenia-serbia-seek-closer-economic-political-ties> (последно посетена на 02.08.2020, 15:37).

111 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/SVN/Product/all-groups> (последно посетена на 02.08.2020, 15:48).

112 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 02.08.2020, 15:52).

113 <https://www.gov.si/en/news/slovenian-and-serbian-governments-met-in-novisad/#:~:text=Slovenian%20companies%20provide%20around%2025%2C000%20jobs%20in%20Serbia.&text=Slovenian%20direct%20investment%20in%20Serbia,at%20the%20end%20of%202018.> (последно посетена на 02.08.2020, 15:57).

114 <https://www.total-slovenia-news.com/politics/5214-slovenia-promises-further-support-to-help-serbia-join-eu> (последно посетена на 02.08.2020, 15:58), <https://apnews.com/5de29d3f69344026af8dd4844c1c205f>. (последно посетена на 02.08.2020, 15:59).

ГЪРЦИЯ

За държави с трайни близки отношения и често съвпадащи интереси в чисто политически смисъл стопанските връзки между Сърбия и Гърция са на учудващо ниски нива. През 2018 г. търговският стокообмен достигна едва 0.6 милиарда долара (все пак това е само обмена на стоки: Гърция е традиционна дестинация за сръбските туристи, но това се отразява в обмена на услуги) и е доста далеч от обемите на една Румъния, на България и Унгария, дори на Черна гора и Република Северна Македония¹¹⁵. В същото време именно гръцката страна се радва на може би най-позитивния имидж сред сърбите в сравнение с останалите балкански държави. За това свидетелства и резултатът от проведената анкета, в която над 80 % очакват гръцкото влияние за ускорената сръбска евроинтеграция да бъде позитивно и по-скоро позитивно¹¹⁶. Вероятно и като израз на тази симпатия само през 2019 г. сръбските туристи „оставят“ в Гърция 344 млн. евро, с което категорично поставят южната балканска страна като предпочитана туристическа дестинация¹¹⁷.

Гръцката позиция по въпроса за присъединяването на Сърбия към ЕС е непроменена вече повече от 10 години. Подкрепата е декларирана още през 2008 г. и потвърждавана многократно през годините¹¹⁸, включително през декември 2019 г. при официалното посещение на Александър Вучич в гръцката столица¹¹⁹ и през юни 2020 г. при посещение на външния министър И. Дачич в Атина¹²⁰. Сърбите не са и няма да забравят и гръцката позиция относно бомбардировките на НАТО през 1999 г. и Косовския проблем като цяло¹²¹. Естествено, тази позиция е продиктувана от чисто гръцки интерес и е мотивирана най-вече със специфичния гръцки ангажимент по Кипърския въпрос, дългогодишното турско-гръцко противопоставяне в Източното Средиземноморие и специфичните отношения с Албания, определяни от малцинствения въпрос и наличието

115 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country> (последно посетена на 02.08.2020, 16:03).

116 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Гърция.

117 <https://www.rustourismnews.com/2019/12/02/the-most-popular-tourist-destinations-in-serbia/> (последно посетена на 02.08.2020, 16:07).

118 **Armakolas, I., G. Triantafyllou**, Greece – In: EU member states and enlargement towards the Balkans, (ed. by Rosa Balfour and Corina Stratulat), EPC issue paper No. 79, July 2015, p. 138-140 -http://aei.pitt.edu/66050/1/pub_5832_eu_member_states_and_enlargement_towards_the_balkans.pdf.

119 <https://www.neweurope.eu/article/greeces-balkan-diplomacy-currently-a-sideshow/> (последно посетена на 02.08.2020, 16:10).

120 <https://www.ekathimerini.com/253644/article/ekathimerini/news/dendias-reiterates-greek-support-for-serbias-eu-path-position-on-kosovo> (последно посетена на 02.08.2020, 16:11).

121 <https://www.aa.com.tr/en/europe/tsipras-greece-unchanged-on-kosovo-independence/738723> (последно посетена на 02.08.2020, 16:14).

на значителен брой албански мигранти в Гърция. На пропагандно ниво е възможно да се търсят и някои религиозни мотиви - все пак и двете държави са с преобладаващо православно християнско население. Всичко това навежда на мисълта, че е малко вероятно гръцката подкрепа и позиция по отношение на (ускореното) присъединяване на Сърбия към ЕС да се промени през следващите години.

РУМЪНИЯ

През последните години най-многолюдната държава в Югоизточна Европа¹²² - Румъния, е един от най-значителните икономически партньори на Сърбия с голям потенциал за разширяване на икономическото сътрудничество между двете страни. Румъния традиционно е между първите 5-7 най-важни стопански партньори на Република Сърбия¹²³. Търговският стокообмен между двете държави през 2017 г. е в размер на 1.5 милиарда долара, а през 2018 г. нараства до 1.9 милиарда долара, което ръст от над 25 % на годишна база¹²⁴!

Позицията на Румъния да не признава независимостта на Косово няма как да не се приеме добре от сръбското общество. Може би това отразяват и отговорите относно възможната роля на румънското влияние в (ускорената) сръбска евроинтеграция. Доминацията на позитивните нагласи е повече от очевидна и конкурира очакванията по отношение на Гърция – 56,6% по-скоро положително и 13,1 % изцяло положително влияние¹²⁵. В същото време въпросът за „румънското“ малцинство в Сърбия бе една от основните пречки за започване на преговорния процес¹²⁶. Този въпрос съдържа в себе си потенциал за изостряне на тона, въпреки декларираната многократно подкрепа.

През 2019 г. в рамките на румънското председателство на ЕС бе подписана и т. нар. Букурещка декларация, която допълва Солунската от 2003 г. и Софийската от 2018 г. с акцент върху сръбските усилия за присъединяване към ЕС и твърдата подкрепа на Румъния, България и Гърция за тези усилия¹²⁷. Този документ, въпреки по-скоро пропагандния си характер, само потвърждава трайната официална позиция на Букурещ за подкрепа на сръбските евроинтеграционни амбиции и усилия.

122 Румънската национална идентичност реагира твърде остро на причисляването ѝ към балканския ареал и затова използва малко по-неутралното Югоизточна Европа.

123 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 02.08.2020, 16:19).

124 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/ROM/Product/all-groups> (последно посетена на 02.08.2020, 16:23).

125 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Румъния.

126 https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2012&mm=03&dd=01&nav_id=79054 (последно посетена на 02.08.2020, 16:25).

127 <https://gov.ro/en/news/romania-bulgaria-greece-serbia-quadrilateral-meeting-at-snaagov-palace> (последно посетена на 02.08.2020, 16:28).

С краткия обзор на румънските особености по отношение на сръбската амбиция за (ускорено) присъединяване към ЕС се изчерпва коментарът относно държавите членки на ЕС от региона. На внимателния читател веднага ще направи впечатление липсващият анализ на българската позиция, интереси и възможно влияние върху процеса, но на това е посветена цяла отделна глава по-нататък в текста. Общото между дотук разгледаните държави е, че нито една от тях не е оказвала и едва ли тепърва ще оказва решаващо влияние върху процеса. Въпреки това, техните мнения могат да бъдат и ще бъдат отчитани, най-малкото поради възможността за блокиране на процеса в един или друг момент. И ако Гърция и в голяма степен Румъния едва ли биха предприели подобно действие, то хърватските и словенските дипломации не биха се посвенили да използват момента дори само за да натрупат малко повече имидж във вътрешнополитически план. Подобни сценарии трябва да бъдат следени внимателно и оценявани рационално от българската дипломация при формиране на българските реакции и позиции.

Макар и да не са членове на ЕС, следващата група държави, имат сериозни възможности да попречат или, съответно, да подпомогнат (ускорената) евроинтеграция на Сърбия. Това прави разглеждането, макар и в сравнително обща рамка, на връзките, проблемните точки и потенциалните полета на съвпадащи интереси със сръбската държава едновременно интересно и важно за нуждите на максимално пълния анализ.

АЛБАНИЯ

Без да следваме някаква друга логика, освен азбучната поредност на имената, започваме прегледа с Албания – държава с, меко казано, проблематични отношения с Република Сърбия. Основната причина за това, разбира се, следва да се търси не толкова в някакви исторически унаследени вражди, както е в случая с бившите югославски републики, а във факта, че Албания е привиждана, не без основание, като основен регионален съюзник на проблематичното Косово и, следователно, един от главните, ако не и най-главният регионален „враг“. Темата за бившата югославска автономна провинция и нейния международноправен статут е в състояние да взриви дори внимателно планирани официални посещения, на които обикновено се избягват парливи теми, както това се случи при посещението на албанския министър-председател Еди Рама в Белград през 2014 г. На пръв поглед невинната реплика за неоспоримостта на косовската независимост провали цялата визита¹²⁸.

128 <https://www.bbc.com/news/world-europe-29985048> (последно посетена на 02.08.2020, 16:32).

Напрежението беше нагнетено допълнително по време на играната почти месец по-рано квалификационна среща между футболните отбори на Албания и Сърбия в Белград с пускането над футболното игрище на дистанционно управляем дрон с флага на Велика Албания и изображения на Исмаил Кемали и Иса Болетини. Мачът бе прекратен и бе присъдена служебна победа на албанския отбор. Сръбските власти обвиниха като инициатор на провокацията брата на Еди Рама - Олси, който бе част от официалната делегация, придружаваща отбора¹²⁹. Тези не толкова далечни във времето случаи само показват колко крехки са отношенията между двете държави и колко лесно зад привидно добронамерените отношения избиват истинските страсти. На този фон оценките и очакванията за влиянието, което Албания може да оказва върху (ускореното) присъединяване на Сърбия към ЕС не учудват по никакъв начин – 43,42 % негативен, 40,79 % по-скоро негативен ефект¹³⁰. Не е странно, че стойностите са близки до тези за възможното хърватско влияние.

Но, за разлика от отношенията с Хърватия, в случая с Албания тези чисто политически дразги и взаимна неприязън трудно могат да намерят поле за помирение. Сolidните икономически връзки между двете бивши югославски републики създават подобна база на взаимноизгоден интерес, върху която може да се стъпи. Търговските отношения с Албания не предполагат подобни оптимистични прогнози. Въпреки нарастването на търговския стокообмен между двете държави от година на година, адриатическата република е далеч от най-важните икономически партньори на Сърбия¹³¹. Според статистическите данни през 2017 г. търговският стокообмен между двете държави е на стойност 176 милиона долара, а през 2018 г. достига 212 милиона долара, което е малко над 20% ръст на годишна база¹³². Традиционно сръбският износ надвишава тройно стойността на внасяните от Албания стоки, което е доста съмнителен аргумент за подобряване на отношенията между двете страни.

В същото време потенциалът на икономическите връзки за подобряване на политическите отношения е добре осъзнаван и от Белград, и от Тирана. Особен импулс за по-нататъшното укрепване на двустранното сътрудничество в областта на икономиката дават първото заседание на Смесената комисия за икономическо сътрудничество между двете страни, което се провежда през 2015 г., и редовните участия на сръбските производители на водещия стопански панаир в Тирана. На панаира, състоял се през ноември 2017 г., участват около 100 сръбски компании.

129 [https://en.wikipedia.org/wiki/Serbia_v_Albania_\(UEFA_Euro_2016_qualifying\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Serbia_v_Albania_(UEFA_Euro_2016_qualifying)) (последно посетена на 02.08.2020, 16:35).

130 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Албания.

131 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 02.08.2020, 16:38).

132 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/ALB/Product/all-groups> (последно посетена на 02.08.2020, 16:40).

Съществува и добро сътрудничество между стопанските камари на двете страни. В рамките на срещата между министър-председателите на двете страни в Ниш през октомври 2016 г. е организиран икономически форум с участието на представители на над 250 фирми от двете страни. На този форум е подписан меморандум за основаване на Сръбско-албанска търговско-индустриална камара със седалище в Тирана. Първото общо събрание на въпросната Камара се провежда на 25 ноември 2017 г. в Тирана с участието на над 100 компании. На него присъстват председателят на Сръбската търговска камара и министърът на икономиката на Сърбия¹³³.

Разглеждайки фактора Албания и неговото влияние върху сръбските евроинтеграционни усилия, трябва да се вземат под внимание и още две особености. На първо място това е категоричният стремеж на самата Албания към пълноправно членство в ЕС. Това предполага целенасочени усилия към поддържане на добри отношения със съседите в региона, вкл. Сърбия, и решаване на спорните въпроси в диалогичен режим, без излишни провокации. Едва ли в Тирана не си дават сметка, че сръбското присъединяване към ЕС е в доста по-напреднала фаза от собствено албанското и че след евентуалната реализация на проекта „Сърбия в ЕС“ излишното нагнетяване на напрежението по стар, не само балкански обичай със сигурност ще донесе най-малкото заплахи от сръбска страна за блокиране на отделни стъпки от албанската евроинтеграция. Примерът с Хърватия и отношенията ѝ със Сърбия, донякъде с Гърция и България в отношенията им с вече Северна Македония по-скоро подкрепят подобни опасения.

Втора особеност е специфичното място, което албанският фактор като цяло заема в американската политика на Балканите¹³⁴. Дали американската връзка е реална и доколко е определяща за случващото се в региона само по себе си е интересен въпрос. В случая по-важното е, че подобна нагласа категорично работи срещу евентуално албанско-сръбско сближаване и създава сериозни предпоставки за недоверие.

Особено място, но вече в доста по-широк контекст заема и факторът малцинствена политика. Самата Сърбия следва да даде категорични доказателства за спазване на политическите и гражданските права на националните малцинства и конкретно на албанците. А това със сигурност ще се използва, както е било използвано вече¹³⁵ от политиките в Тирана.

Дори и да няма ключово значение за (ускорената) евроинтеграция

133 <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11406-albanija?lang=cyr> (последно посетена на 02.08.2020, 16:42).

134 <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11406-albanija?lang=cyr> (последно посетена на 02.08.2020, 16:42).

135 <https://balkaninsight.com/2013/03/13/south-serbia-albanians-request-community-of-municipalities/> (последно посетена на 02.08.2020, 16:45).

на Сърбия, като цяло албанското влияние съдържа в себе си сериозен потенциал за затормозяване на този процес и за създаване на крайно неприятни, макар и дребни спънки. Най-съществените проблеми по оста Белград-Тирана следва да се очакват в контекста на Косовския проблем.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Босна и Херцеговина е един от най-значителните външнотърговски партньори на Сърбия. Стокообменът между двете страни непрекъснато расте, като през 2017 г. възлиза на близо 2 милиарда долара, а през 2018 г. достига 2.2 милиарда долара или 13,6 % ръст на годишна база¹³⁶. Това нарежда бившата югославска република между първите 10 страни - търговски партньори на Сърбия¹³⁷. В същото време с вложения от над 1 млрд. долара Сърбия е един от най-големите инвеститори в Босна и Херцеговина.

Със сигурност тази особено конструирана федеративна останка от бивша Югославия е важен фактор за интеграцията на Сърбия в ЕС. На практика около половината от страната - Република Сръбска, е своеобразна втора сръбска държава. За разлика от „родината майка“, Република Сръбска е значително по-силно свързана с Русия. Всъщност тя може би е единственото, макар и квазидържавно образувание на Балканите, където Русия има решаващо влияние. Република Сръбска е и много по-несговорчива от Сърбия по отношение на въпросите за войната в Босна и извиненията за клането в Сребреница. В този смисъл евентуални междулически искри в самата Босна и Херцеговина биха могли да създадат трудности за Сърбия по пътя ѝ към пълно членство в ЕС. В същото време се прокрадват и мнения, че евентуалното признаване на Косово от Белград може да накара босненските сърби да обявят независимост. Този вариант съдържа потенциал за трайно разрешение на част от териториалните и националните въпроси на Балканите, но при координирани и широко подкрепени от влиятелните външни за региона фактори. В противен случай едностранно обявяване на независимост от страна на босненските сърби би имало тежки последици не само за европейската интеграция на Сърбия. Така на практика сръбският политически елит в известна степен е заложник на решенията и действията на босненските си събратя и следва да отчита и тамошните настроения при определяне на линиите на поведение в хода на евроинтеграционните си усилия. Тази специфика е добре уловена и от респондентите, чиято оценка за влиянието на този фактор върху (ускорения) евроинтеграционен процес е леко разделена меж-

136 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2017/TradeFlow/EXRIMP/Partner/BIH/Product/all-groups> (последно посетена на 02.08.2020, 16:48).

137 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 02.08.2020, 16:50).

ду позитивно и негативно с лек превес на негативните нагласи – 18,42 % очакват негативен ефект, а 35,53 % по-скоро негативен¹³⁸.

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ

Стопанското сътрудничество със Северна Македония е развито във всички области. Двете страни са значителни икономически партньори, въпреки че според данни на Сръбската народна банка в периода 2010-2016 г. сръбските инвестиции в Северна Македония възлизат едва на 28.7 млн. евро. Търговският обмен непрекъснато бележи ръст. През 2017 г. размяната на стоки между двете страни е на стойност 0.9 милиарда долара, а през 2018 г. надхвърля психологическата граница от 1 млрд. долара - ръст от 16,6 % на годишна база¹³⁹. И в този случай, както с Албания, износьт на Сърбия надхвърля почти 3 пъти вноса, което, разбира се, е сериозен дисбаланс с възможни политически последици. Двустранните отношения са на традиционно високо ниво и през последните години се допълват от активност на полето на стопанското сътрудничество. През октомври 2016 г. в Сърбия се провежда Първият икономически форум на стопанските камари на Сърбия и Македония, в който участват 61 компании от Сърбия и 22 от Северна Македония. Вторият такъв форум се провежда през 2017 г. вече в Скопие. В него участват 50 компании от Сърбия и 60 от Северна Македония. Приоритетите в цялостното сътрудничество са изтъкнати по време на последното общо заседание на двете правителства, състояло се през 2015 г. в Скопие и включват завършване на Коридор 10, изграждане на газовата връзка Враня-Куманово, изграждане на жп линията Будапеща-Белград-Скопие, а също така построяване на далекопровода Ниш-Щип, който междуременно е завършен и пуснат в експлоатация през 2016 г.

Влиянието върху процесите в македонския политически живот може и да е отслабнало с годините, но далеч не е преставало и интересът в Белград към случващото се в Скопие е също толкова траен, както и към други части от бивша Югославия. Дали това е поради трайните симпатии на част от македонските общественици към Сърбия, или пък близките връзки на албанците в Северна Македония и в Косово провокират подобен интерес е въпрос с отворен отговор. И макар опитите на българските анализатори да дават предимство на първия хипотетичен отговор¹⁴⁰, втората хипотеза съвсем не е за пренебрегване. При всички положения сръбският политически елит може да се надява на по-скоро позитивни

138 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Босна и Херцеговина.

139 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/MKD/Product/all-groups> (последно посетена на 02.08.2020, 16:57).

140 **Божинов, В., Й. Стоянова-Тонева**, Република Македония в съвременната балканска геополитика и мястото на българския национален интерес там. С., 2018, с. 84-86.

ефекти от страна на македонския фактор, още повече в новата вече ситуация с решението на ЕС за стартиране на преговори с Албания и Северна Македония. Оценката за влиянието, което тази бишва югославска република би оказвала върху сръбските евроинтеграционни амбиции е оценено от анкетираниите с почти еднакви стойности – 13,16 % негативно и 38,16 % по-скоро негативно срещу 5,26 % позитивно и 43,42 % по-скоро позитивно¹⁴¹. Чисто българската гледна точка винаги ще поставя сериозен акцент върху отношението на Белград към македонските земи, но дори тази непредставителна извадка със силно раздвоените оценки показва, че ситуацията около Вардар и Охридското езеро съвсем не е водеща тема за сръбското обществено мнение и за сръбския политически елит.

ЧЕРНА ГОРА

До 2006 г. Сърбия и Черна гора бяха в една държава. Отношенията между двете страни са от изключително значение в процеса на евроинтеграцията и на Белград, и на Подгорица. В последните години в тези отношения се забелязват много тревожни тенденции, които може да затруднят разширяването на ЕС в Западните Балкани. Ето защо ще се спрем на тях сравнително по-подробно, отколкото на някои други случаи, свързани с отношенията на Сърбия с останалите бивши югославски републики.

Икономическото сътрудничество между Сърбия и Черна гора е много добро и на неговото развитие се отдава голямо значение. Западната ни съседка поддържа огромен положителен търговски баланс с Черна гора. През 2017 г. стокообменът възлиза на 0.9 милиарда долара, от които сръбският износ съставлява над 90 %. През 2018 г. взаимната търговия достига почти 1 млрд. долара – 977 милиона долара¹⁴². Тези стойности, съотнесени към БВП на Черна гора, представляват около 18 % от обема на черногорската икономика във всяка от посочените години¹⁴³. Огромният положителен търговски баланс дава съответно и значително предимство в отношенията между двете държави, а е и потенциален солиден ресурс за постигане на конкретни политически цели. Същевременно особено през последните години Черна гора се превръща в „нов враг“ на Сърбия и „сръбството“. В тази нова ситуация не е изненадващо, че над 2/3 от анкетираниите са скептични относно черногорското влияние върху сръбската евроинтеграция – оценките са

141 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Северна Македония.

142 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/MNT/Product/all-groups> (последно посетена на 02.08.2020, 16:59).

143 <https://countryeconomy.com/gdp/montenegro> (последно посетена на 02.08.2020, 17:15).

за негативен (35,53 %) или по-скоро негативен ефект (35,53 %) ¹⁴⁴, което, впрочем, казва много.

В исторически план през модерната епоха черногорци и сърби се осъзнават като един народ. Даже черногорците твърдят, че са били най-истинските сърби, които никога не са губили своята независимост ¹⁴⁵. В резултат на загубата на черногорската независимост след Първата световна война и налагането на династията на Караджорджевичите като доминиращ фактор в политическия живот на Кралството на сърби, хървати и словенци (КСХС) (от 1929 г. Кралство Югославия) в Черна гора се оформя движението на т. нар. „зеленаши“, които, с доста условности, са привърженици на черногорската независимост и някои от тях (не всички и не през целия междувоенен период) твърдят, че съществува черногорска нация. За развитието на това като цяло ново национално съзнание спомага и силното комунистическо движение в Черна гора, тъй като освен традиционната бедност, то е стимулирано и от традиционното русофилство, което в немалка степен преминава в силни симпатии към СССР. След 1945 г. и победата на Титовите партизани в Югославия Черна гора е обявена за народна и после социалистическа република в рамките на ФНРЮ/СФРЮ. На Балканите много често от решаващо значение за разпространението на националното съзнание е създаването на държава или квазидържава. Естествено, черногорският държавен и партиен апарат съдейства силно за това, макар че е пълно с примери за семейства, в които една част се определят като сърби, а друга част – като черногорци. Най-известният пример за това е семейството на някогашния лидер на Сърбия и „Остатъчна Югославия“ Слободан Милошевич. Той счита себе си за сърбин, естествено, а брат му Борислав се е определял като черногорец. Един от най-известните черногорски комунисти – Светозар Вукманович-Темпо, пък се е смятал за югославянин.

Всъщност разделителната линия между сърби и черногорци в Черна гора, а и в самата Сърбия, където особено в Белград е пълно с черногорци или хора с произход, свързан с Черна гора, се прокарва много по-ясно едва след обявяването на черногорската независимост на 3 юни 2006 г. След тази дата разделението в страната е все по-очевидно и може да се каже, че хората, определящи себе си като черногорци, имат съвсем леко мнозинство над тези, които се считат за сърби. Тук трябва да се подчертае, че тежестта на черногорското мнозинство нараства и благодарение на ролята на част

144 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Черна Гора.

145 Разбира се, тази теза е по-скоро сръбска. Днес по-голямата част от черногорските граждани, които се самоопределят като черногорци, не я споделят. Трябва да се подчертае, че тук се говори за състоянието на проблема за самосъзнанието на населението, обитавщо черногорските земи. Това се отнася и за черногорската диаспора преди Втората световна война и особено в периода преди Първата световна война, когато съществува независимо черногорско кралство, но е много трудно да се говори за черногорска нация.

от малцинствата, особено на албанското, които подкрепят черногорската независимост¹⁴⁶.

След обявяване на черногорската независимост отношенията между двете страни бавно се влошават, а в последните години този процес се катализира и през 2020 г., след приемането на Закона за верската толерантност, целящ практически да разруши позициите на Сръбската православна църква в страната, те достигат най-ниската си точка. На практика желанието на черногорската нация да се определи подобно на останалите православни балкански нации със собствен език и собствена църква среща яростен отпор от страна дори не толкова на самата сръбска държава, колкото от страна на сръбското обществено мнение. В много отношения това е обяснимо. Примерно, що се касае до езика, наистина е абсурдно да се говори за „майчин език“, различен от сръбския, но такива абсурди са характерни за бивша Югославия – не става дума само за македонския, но и хърватския и бошняшкия, за които би било комично да се използва преводач при контактите със сърби.

Ескалацията на напрежението е стимулирана и от външни фактори. Въпреки уникалното русофилство на черногорците, в името на евроинтеграцията страната стана член на НАТО. Избухнаха размирици, за които бе обвинена Русия. Съответно влизането в НАТО е фактор за охлаждане на връзките със Сърбия, която поне официално твърдо заявява решимостта си никога да не стъпи в този Съюз. Самата евроинтеграция на Черна гора е пример за двойни стандарти, които също дразнят сръбското общество. В момента Черна гора се оформя като „отличник“ в Западните Балкани, когато става дума за преговорния процес с ЕС. Тя е затворила повече глави от Сърбия. В Брюксел подкрепят сръбския „стабилократ“¹⁴⁷ Вучич, но когато трябва да му се оказва натиск, то се поставя въпросът за „върховенството на закона“. В Черна гора има много по-тежък случай на авторитарно управление на друг „стабилократ“, на чието политическо дълголетие биха зави-

146 Това бе централна тема на последните избори, на които партията на Джуканович имаше най-много гласове, но не успя да си осигури мнозинство, с което да сформира правителство. Според тези информации преди изборите през септември 2020 г. Демократическата партия на социалистите от Черна гора на Джуканович все повече разчита на мюсюлманските и албанските гласове. Многобройни са случаите в последните два месеца преди изборите, при които са издавани временни лични карти на гражданите на Албания и Босна и Херцеговина. Вж. <https://www.in4s.net/video-dajkovic-evo-kako-se-kradu-izbori-u-crnoj-gori/> (последно посетена на 12.09.2020, 15:07).

147 Тук спокойно може да се посочи, че още през 2003 г. в една „култова“ статия бившият главен аналитик на ЦРУ за Балканите професор Дейвид Канин (присъствал лично на преговорите в Рамбуйе) посочи, че евроинтеграцията и евроатлантическите ценности всъщност в немалка степен легитимират криминалния капиталистически елит на Балканите и го утвърждават за години напред. Вж. **Kanin, D. B.** Big Men, Corruption, and Crime, *International Politics*, Vol. 40, 2003, pp. 491–526.

дели и Путин, и Меркел. Става дума за един от най-умните и способни балкански политици, който в също време е силно забъркан в корупция и международна престъпност – сегашния черногорски президент Мило Джуканович, който има опит и като премиер на Черна гора (1991 – 1993, 1993 – 1996, 1996 – 1998; 2003 – 2006; 2008 – 2010; 2012 – 2016), а и още един президентски мандат (1998 – 2002). Бил е и министър на отбраната непосредствено след обявяването на черногорската независимост. На фона на тази политическа кариера Вучич изглежда направо стажант. В същото време много по-открито и в много по-голяма степен Черна гора е свързана с международната престъпност, контрабандата на цигари, а в последните години съвсем ясно изпъква ролята ѝ в трафика на наркотици, особено на кокаин. В новинарския поток изобилстват информации за престрелки с участието на черногорски гангстери, при това не само в Черна гора, но и в чужбина, често се разкриват огромни пратки с наркотици, в които са замесени черногорци¹⁴⁸. Но въпреки всичко, Черна гора е „отличникът“ в Западните Балкани. Това едва ли би мотивирало Сърбия да гледа сериозно на въпросите за „върховенството на закона“ по време на преговорния процес.

Трябва да се отбележи ескалиращ конфликт между двете държави, като логично пандемията от коронавирус допълнително нагнети напрежението между Белград и Подгорица. Поводите могат да бъдат както масова подкрепа за сръбската православна църква, така и футболни мачове. Така например сравнително скоро след прочутото дерби между „Партизан“ и „Цървена звезда“ в Белград, посетено от много фенове от Черна гора, черногорски политици обвиниха Сърбия, че заради мача в страната бил внесен масово COVID-19. По този повод депутат от опозицията в парламента с голям сарказъм посочи, че страна, която изнася наркотици по целия свят, едва ли може да се оплаква от внос на коронавирус.

Нарастващата конфронтация между Сърбия и Черна гора - двете най-вероятни бъдещи пълноправни членки на Европейския съюз, съдържа огромен потенциал за конфликти и пречки в хода на преговорния

148 Едва ли има нужда от обширен списък с референции. Достатъчно е в търсачката да се напише „crnogorci kokain“ и да се чака 1-2 секунди какво ще излезе. Информацията тук е само от първите три резултата – Švercovali pet tona kokaina. Ovo su Crnogorci uhapšeni zbog krijumčarenja droge iz Venecuele, *Blic* – <https://www.blic.rs/vesti/hronika/svercovali-pet-tona-kokaina-ovo-su-crnogorci-uhapseni-zbog-krijumčarenja-droge-iz/j2ml7zb> (последно посетена на 02.08.2020, 21:15), Uhapeni Crnogorci u Venecueli sa 5.7 tona kokaina. DJS (TV Happy 27.02.2020) – <https://www.youtube.com/watch?v=IzWeHLMdz9c> (последно посетена на 02.08.2020, 21:16), Ovo su Crnogorci uhapšeni sa 5,7 tona kokaina u Venecueli: Pala trojica Kotorana i jedan Cetinjanin, *Kurir* – <https://www.kurir.rs/region/crna-gora/3418289/ovo-su-crnogorci-uhapseni-sa-5-7-tona-kokaina-u-venecueli-pala-trojica-kotorana-i-jedan-cetinjanin-foto> (последно посетена на 02.08.2020, 21:18).

процес¹⁴⁹. Спънките могат да са резултат както от взаимно провокирани скандали, така и вследствие на намеса на външни за ЕС фактори или пък заинтересовани среди в самия Съюз, които да използват нарастващите противоречия между сърби и черногорци и да се опитат да провалят ускореното евразийско разширяване на Балканите.

2.3. ДРУГИ ФАКТОРИ

В тази част от изследването ще бъдат разгледани три фактора на влияние. Първо, това е традиционно свързаната с Балканите Унгария. В България сме склонни да забравяме, че освен своята балканска обвързаност, Сърбия има или поне претендира да има принадлежност и към Централно-европейския регион. Второ, това е факторът Турция и нейното нарастващо геополитическо влияние. Трето, това е внезапно развилата се през 2020 г. пандемия от COVID-19, която се превърна във фактор, променящ матрицата на световното развитие („game-changer“).

ТУРЦИЯ

Разглеждайки целия спектър от регионални „играчи“ с по-голяма или по-малка тежест, няма как да пропуснем Турция. Макар че геополитическата тежест на тази държава далеч надхвърля конкретно балканските измерения, ефектите от турските дипломатически действия се чувстват на практика из целия регион. На фона на другите балкански държави тя изглежда толкова голяма, че сама по себе си може да бъде смятана за обособен регион. Истанбул е най-големият балкански град. Той е и най-големият европейски град, ако го разглеждаме като едно цяло с азиатската му част. Когато човек пътува с кола през града, по някое време се отчайва: къде е краят на това огромно създание? През последните години турците започнаха да надхвърлят възможностите си на регионална сила. Реджеп Ердоган - най-силният турски лидер от времето на Мустафа Кемал Ататюрк, започна да навлиза в сфери на световната политическа игра, за които Кемал не е и мечтал. Всъщност, големият реформатор е считал такава политика за вредна. Днес, обаче, тя е факт. Ердоган дава оценки за

149 Когато се говори за конфликт между двете страни, е добре е да се направи и следното уточнение. Под повърхността има интересни детайли, които ни карат да бъдем внимателни, когато правим крайните заключения. Само един пример: Владимир Беба Попович, който практически ръководи пропагандата в правителството на убития в атентат Зоран Джинджич, е основател на Института за публична политика, който има седалища в Белград, Любляна и Подгорица и е определян в медиите като неформален съветник и на Вучич, и на Джуканович. Вж. https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%91%D0%B5%D0%B1%D0%B0_%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9B (последно посетена на 11.09.2020, 14:32).

статута на Крим, Ердоган се заканва на Израел, Ердоган учи на демокрация Египет, Ердоган защитава турските интереси в Сирия, Ердоган желае да сложи ръка върху енергийните ресурси в Източното Средиземноморие, Ердоган постига и доскоро немислимото – военнополитически, геополитически и геоикономически успехи в Либия и други части на африканския континент. Защо правим този калейдоскоп на ердогановото „величие“, а не разглеждаме подробно различните дипломатически взаимодействия между Белград и Анкара? Защото, в крайна сметка, отношението на Ердоган по въпроса за ускореното приемане на Сърбия няма особено значение нито за Брюксел, нито за Белград и нито дори за самата Турция. От приемането на Сърбия в ЕС Турция не би загубила нищо. С много уточнения даже би спечелила. В крайна сметка, и в условията на сръбско членство в ЕС Ердоган би имал някакви позиции в страната – както в икономиката, така и в ролята му на покровител на балканските мюсюлмани. В контекста на изследваната тема за (ускореното) присъединяване на Сърбия към ЕС турската роля и влияние би следвало да се разглеждат по-скоро като косвени. Това, обаче, не означава, че могат да бъдат пренебрегнати. Роля за евроинтеграцията на Сърбия в далеч по-голяма степен би изиграла свърхаактивната турска политика в други горещи точки и най-малко това, което прави или не прави в самата Сърбия. Според нашата хипотеза нарастващият страх на ЕС от Турция и задълбочаващите се конфликти с нея биха създали повече енергия в Брюксел за укрепване на европейското влияние на Балканите. Иначе казано „по-лош“ Ердоган – повече интерес на ЕС към Сърбия – по-големи шансове за по-бързо членство.

В началото на 2020 г. турският външен министър Мевлют Чавушоглу се обърна към европейските политици (конкретно към Жозеп Борел) с писмо, в което се настоява Брюксел да премахне „изкуственото разделение“ между Западните Балкани и Турция в хода на разширението на Съюза¹⁵⁰. Макар поводът за писмото да беше дебатът по новите правила и процедури за разширяване на ЕС, то достатъчно добре илюстрира вниманието, което в Анкара се отделя на политиката за разширяване. В този контекст конкретните стъпки на европейските политици по отношение на присъединяването на държавите от Западните Балкани към Съюза със сигурност ще бъдат използвани от турската дипломация дори и само за да внасят смут. Все пак говорим за държавата, престояла най-дълго време в различни форми на изчаквателна позиция за присъединяване към ЕС, която формално продължава да е кандидат членка, въпреки че преговорите с нея са замразени.

Конкретното турско влияние върху евроинтеграционните процеси, отнасящи се до Сърбия, следва да бъде анализирано именно в такъв

150 <https://www.rferl.org/a/ankara-urges-brussels-not-to-separate-turkey-from-western-balkans-in-accession-talks/30418586.html> (последно посетена на 07.07.2020, 21:22).

контекст. Въпреки периодичните спадове, през последните години чисто сръбско-турските отношения като цяло са повече от добри. Търканията са обикновено по повод турската позиция по деликатния Косовски проблем. Особено след провокативните изказвания на Реджеп Ердоган (в качеството му на турски премиер) при откриването на реновираната джамия в гр. Призрен през 2013 г.¹⁵¹ Въпреки острите и категорични позиции на водещи сръбски политици по този повод (вкл. тогавашния министър-председател Ивица Дачич), през следващите години се обменят няколко визити на най-високо ниво, вкл. посещение на Ердоган в Белград през 2017 и 2019 г.¹⁵²

Всъщност въздействие на турската политика както в Сърбия, така и в Западните Балкани следва да се търси в няколко посоки¹⁵³. От една страна, все още стои актуалната доктрина на неосманизма, активно прокарвана в периода 2009-2016 г. и доста по-умерена като проявление след 2016 г. може би най-вече заради слизането на Ахмет Давутоглу от политическата сцена в Турция. В рамките на тази доктрина Балканите и Западните Балкани заемат особено място и се радват на специален интерес като част от постосманското пространство и, съответно, като носители на османско наследство. Разбира се, тази чисто турска позиция съвсем не се възприема безкритично от балканските народи. Дори напротив. Имайки предвид тежките комплекси по отношение на османското наследство в историята и националните митове на всяка една от балканските държави, то едва ли точно доктрината на неосманизма е ключът към реално турско влияние в региона. Вероятно поради тази причина след „опита за преврат“ през 2016 г. настъпи известна промяна по отношение на практическата реализация на неосманитската идея. Поне в нейния агресивен вариант.

В същото време далеч по-реалистичният подход, минаващ през трайно икономическо обвързване, продължава да бъде във фокуса на турските интереси. В този, чисто икономически контекст Сърбия се оказва най-сериозният турски партньор в Западните Балкани с търговски стокообмен за 2018 г. от 1.5 милиарда долара. Той далеч надхвърля

151 <https://www.al-monitor.com/pulse/ar/originals/2013/10/erdogan-kosovo-turkey.html#>, <https://inserbia.info/kosovo-is-not-turkey-erdogan-will-fail-with-new-ottoman-empire-heinz-christian-strache/> (последно посетена на 07.07.2020, 16:23).

152 По време на това посещение същият И. Дачич, вече външен министър на Сърбия, изпълнява поредица от песни по време на официалната вечеря като поздрав за „драгия“ гост. Всяка от песните с особено послание – включително „O sole mio“, сръбската „Miljacka“ и босненската „Osman Aga“, изпълнена на турски език - <https://balkaninsight.com/2017/10/11/serbia-s-musical-fm-serenades-turkey-s-erdogan-10-11-2017/> (последно посетена на 07.07.2020, 21:24), Erdogan u Beogradu: Turska podržava mir na Balkanu. – <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/erdogan-stigao-u-beograd-pocinje-dvodnevnu-posjetu-srbiji> (последно посетена на 07.07.2020, 21:25).

153 Виж повече у **Aydıntaşbaş, A.** From myth to reality: How to understand Turkey's role in the Western Balkans, *European Council on Foreign Relations*, March, 2019.

стокообмена с една традиционно близка на „турското сърце“ държава, каквато е Босна и Херцеговина (0.7 милиарда долара), като дори и търговският оборот с Хърватия през същата година не успява да надхвърли 600 млн. долара, въпреки членството ѝ в ЕС¹⁵⁴. Официалните данни показват, че само сръбският износ за Турция се е увеличил 8,5 пъти за периода 2009-2017 г.¹⁵⁵ Турският интерес за участие в сръбската икономика се оказва траен във времето. Подписаните в резултат на интензивния политически диалог през 2016-2017 г. споразумения (резултат до голяма степен от категоричната подкрепа на сръбското правителство за позицията на Ердоган по време на „опита за преврат“) намират израз в поредица от инициативи и двустранни проекти, включително посещения на водещи турски компании и инвеститори в Сърбия. Според официални данни към средата на 2018 г. в Сърбия са регистрирани 851 фирми с предимно турско участие, около 50 компании развиват сериозна дейност, като 20 от тях са стартирали бизнеса си в последните 2-3 години¹⁵⁶. Този сериозен интерес на турския бизнес и държава среща добър прием и сред сръбския политически елит. Дали в случая става дума за чисто бизнес интереси или за по-дълготрайна стратегия от страна на турската държава с оглед едно по-добро позициониране в страна, бъдещ член на ЕС (по аналогия с Китай, макар и в доста по-ограничен мащаб) или просто иде реч за чисто имиджово потвърждение на турската претенция за регионално лидерство за момента е трудно да се каже с категоричност. При всички случаи, обаче, подобна стопанска активност едва ли предполага негативно влияние върху (ускореното) присъединяване на Сърбия към ЕС.

Коментирайки турската политика по отношение на Балканите, Западните Балкани и всяка една от държавите в региона, не може да не се отдаде заслужено внимание и на твърде специфичния фактор и резервоар за влияния, какъвто представляват местни мюсюлмански общности. Особен интерес за турската политика представляват босненските мюсюлмани, албанците и, разбира се, мюсюлманите в България. Тази своеобразна „пета“ колона може и се използва, но в контекста на евроинтеграционните усилия едва ли може да се окаже спирачка. По-скоро е източник за реализация на друг тип политики. Както отбелязва турският политолог и анализатор Биргюл Демирташ, Турция силно желае да представя себе си като *primus inter pares* („пръв сред равни“) в обкръжението

154 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2018/TradeFlow/EXIMP/Partner/all> (последно посетена на 02.08.2020, 21:24).

155 <https://www.ekapija.com/en/news/2113086/turkish-industrialists-interested-in-projects-in-serbia-merchandise-trade-between-serbia-and> (последно посетена на 02.08.2020, 21:30).

156 <https://www.ekapija.com/en/news/2113086/turkish-industrialists-interested-in-projects-in-serbia-merchandise-trade-between-serbia-and> (последно посетена на 02.08.2020, 21:38).

на балканските държави. Такава една позиция на Балканите позволява на турския политически елит да се усеща като представител на регионална суперсила. В този ред на мисли Турция се чувства отговорна за развитието на Западните Балкани и, освен чисто политическата си подкрепа, осигурява и културна такава чрез програми, осъществявани от турската агенция за сътрудничество и координация (ТИКА)¹⁵⁷. Именно с дейността на тази агенция се съчетава и културното влияние в мюсюлманските общности. Чрез различни програми за езикови курсове, стипендии и проекти за реновиране на културни обекти от османския период турската държава се надява да реализира политики на влияние сред местните мюсюлмански общности. Към момента ефектът е спорен, тъй като едва 18 % от общия бюджет на ТИКА отива за инициативи в Западните Балкани¹⁵⁸, но пък символното значение често пъти надхвърля обема на инвестираните средства. Дейността на тази агенция в Сърбия очаквано се свързва с мюсюлманската общност в района на гр. Нови пазар, където живеят повече от половината от 220 000 мюсюлмани в Сърбия, но не се изчерпва само с това. Вярно е, че ТИКА дарява 860 000 евро за нуждите на реконструкцията и адаптацията на сградата на Висшия съд в Нови пазар. В същото време, обаче, в самия център на Белград са възстановени знакови обекти, като тюрбето на Дамат Али Паша, чешмата на Мехмет Соколович (разположени в парка Калемегдан - най-посещаваното място в сръбската столица) и тюрбето на шейх Мустафа Паша (на 100 метра от сградата на Ректората на Белградския университет). Само до 2017 г. ТИКА подкрепя над 220 „проекта“ в цяла Сърбия, като 35 % от тях са в сферата на образованието, а 16 % - в областта на здравеопазването. Официално обявената цел е осигуряване на мирно съществуване и съвместно развитие на общностите в Република Сърбия¹⁵⁹.

Дали и доколко се постига тази цел с арсенала на „меката сила“ е въпрос на интерпретация. Това, което със сигурност може да се каже, е, че в Западните Балкани турският политически елит като цяло се стреми по-скоро да установи трайно присъствие и лидерство без амбиция да прилага алтернативен модел и път на развитие. В случая със сръбската държава като че ли този стремеж е добре осъзнат и разбран и от управляващия елит, който няма проблем да се възползва от моментните изгоди, без да се ангажира с нещо по-трайно. Със сигурност добрите сръбско-турски отношения към момента се дължат в много голяма степен и на прилагания с успех подход на „лидерска дипломация“ и от двете страни.

157 **Aydıntaşbaş, A.** op. cit.

158 <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/tikadan-aksenerin-butce-iddialarina-yanit-tbmde-kabul-edilen-butce-65-milyon-dolar/haber-742628> (последно посетена на 02.08.2020, 21:43).

159 <https://www.tika.gov.tr/en/news/The%20Renovation%20of%20Damat%20Ali%20Pascha%20Tomb%20-38576> (последно посетена на 02.08.2020, 21:45).

Лидерите Ал. Вучич и Р. Ердоган многократно демонстрират отлични отношения при решаването на по-заплетени казуси и многократно препотвърждават приятелските си чувства. Подобен тип дипломация като че ли се превръща в стил на поведение не само на турския президент, а и на сръбския му колега, както и на част от авторитарно настроените балкански лидери.

На този фон не е много учудващо разделението, което съществува в оценката за евентуалните бъдещи влияния на „турския фактор“ върху (ускорената) евроинтеграция на сръбската държава. Почти поравно са разпределени оценките за очакван негативен и по-скоро негативен ефект (7,89 % и 47,37 %) и тези за позитивен и по-скоро позитивен такъв (2,63 % и 42,11 %)¹⁶⁰. Липсата на по-голяма категоричност в оценките може да бъде обяснена както с недостатъчно добър анализ на реалните турски интереси в района и конкретно в Сърбия, така и с някои исторически наложени стереотипи, които продължават да изкривяват оценките за турските цели и политика. Все пак, макар и косвено влияещ върху евроинтеграционните процеси, факторът Турция следва да бъде отчитан и с него няма как да не се съобразяват както в Брюксел, така и в Белград и в София.

УНГАРИЯ

Унгария, макар и намираща се извън балканския регион, е ключов съсед на Сърбия и важен фактор за интеграцията на страната в ЕС. Двете държави са сериозни икономически партньори с търговски стокообмен през 2017 г. в размер на 1.7 милиарда долара. През 2018 г. взаимният обмен на стоки бележи ръст от 19,5 %, за да достигне 2 милиарда долара, като традиционно вносът от Унгария надвишава сръбския износ¹⁶¹. Тези обеми нареждат Унгария сред водещите търговски партньори¹⁶². Едновременно с това в сръбската икономика присъстват и сериозни унгарски инвеститори, най-големите от които са ОТП банк, МОЛ и Мастърпласт.

Заради ролята на унгарския министър-председател Виктор Орбан, който е един от символите на националния еврогеоизъм и суверенитет в рамките на ЕС, днес значението на Унгария в Съюза е много по-голямо и не съответства на реалната икономическа, териториална и демографска тежест на страната. Виждаме, че дори в последните дни по време на кризата с преговорите за бъдещия бюджет на ЕС Орбан бе един от лидерите на недоволството срещу т. нар. „пестелива четворка“. Той постигна

160 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 10.4., графика Турция.

161 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXRIMP/Partner/HUN/Product/all-groups> (последно посетена на 03.08.2020, 09:30).

162 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 03.08.2020, 09:33).

ограничаване на различните условия за получаване на евросредства, включително и по ключовия въпрос за обвързване на отпусканите средства с върховенството на закона. „Постижение“, което сигурно доста се е харесало на сръбския му колега Вучич. Ако, за добро или лошо, „постижението“ се превърне в прецедент и благодарение на него изискванията за „върховенство на закона“ останат на втори план и в преговорите между Брюксел и Белград, това всъщност доста би облекчило по-нататъшния път на Сърбия към пълноправно членство в ЕС.

За отбелязване е, че през 90-те години на ХХ век и първото десетилетие на новия век отношенията между Сърбия (тогава през по-големия времеви период част от Югославия под различните ѝ имена) и Унгария не са никак лесни. Унгарците са сред най-ранните поддръжници на хърватската независимост в началото на разпада на СФРЮ. Те участват активно и в предвожданите от НАТО бомбардировки на Югославия през 1999 г. Освен това, унгарците се опитват да притискат Белград за положението на наброяващото над 250 000 души унгарско малцинство, населяващо Войводина.

Но през 2013 г., когато Орбан вече е утвърден като водещата фигура в унгарския политически живот и паралелно с това се отбелязва възход на Александър Вучич в управлението на Сърбия, двете държави достигат до исторически договорености. Първо, унгарският президент Янош Адер се извинява за зверствата, извършени от унгарските окупатори през Втората световна война, а през 2014 г. Сръбската скупщина символично обезсилва старите югославски закони, в които се споменава вменияване на колективна вина на унгарците за жестокостите по на войната. Отношенията между двете страни продължават да се развиват във възходяща линия, за да се стигне до сравнително скорошното изявление на Александър Вучич, че в Югоизточна Европа Сърбия има най-приятелски отношения с Унгария.

Добрите отношения донякъде се обясняват и със сходството на двата режима. Те са изградени около личността на лидера: в Сърбия – Вучич, в Унгария – Орбан. Разбира се, генезисът на сръбския и унгарския автократи е различен. Кариерата на Вучич се развива от краен националист до гарант за европейското бъдеще на Сърбия, който е в състояние да посочи за премиер представителка на сексуалните малцинства. Същевременно Орбан еволюира от един сравнително либерален умерен десен политик до националист, който също е гарант за унгарската европейска перспектива, но в една християнска Европа, свободна от бежанци и с ограничени права за сексуалните малцинства. Впрочем и за двамата тези различия не са проблем, тъй като тези „квази“ диктатори обикновено се приспособяват към съответния контекст, съответната идеология и следват обществените настроения, докато това им е изгодно.

В същото време и Орбан, и Вучич имат интерес от „заиграването“ и с Китай, и с Русия, доколкото това отговаря според вижданията на двамата лидери на националните интереси на Унгария и Сърбия. Неслучайно сходство в интересите им се забелязва по отношение както на предполагаемите китайски инфраструктурни инвестиции, така и на големия руски проект Южен поток. Ето защо Унгария вероятно силно ще поддържа интеграцията на Сърбия в ЕС и ще бъде благоприятен фактор за получаване на ускорено пълноправно членство. Ако това бъде така, то косвено ще благоприятства и България, тъй като при приемането на Сърбия в ЕС Орбан едва ли вече ще има основание да укрепва като фронтова линия една вече вътрешна за Съюза граница, каквато ще бъде тази между Сърбия и Унгария. Освен това той едва ли ще може с такава лекота да изпраща и свои граничари на сръбската граница с България при това от сръбската страна на граничната бразда – нещо, което впрочем бе огромен шамар за България като страна членка на ЕС. Шамар, който, за жалост, София остави без кой знае какви последици. Разбира се, възниква въпросът каква би била изгодата за Орбан от пълноправното членство на Сърбия в ЕС, при положение че и при сегашното ѝ състояние той има доста сериозни възможности в страната. Отговорът е, че с приемането на Сърбия в ЕС той вероятно ще спечели още един важен съюзник в борбата срещу опитите на Брюксел за по-силна централизация на Европейския съюз. Неслучайно на 15 май 2020 г. при посещението на Орбан в Белград, проведено показано в условията на коронакризата, Вучич го посрещна с „добре дошъл, скъпи приятелю“ и подчерта, че отношенията между двете страни никога не са били по-добри в исторически план и поиска още по-силна унгарска подкрепа по пътя на Сърбия към пълноправно членство в ЕС. След което добави, че „в целия регион никой не разбира Сърбия по-добре от Унгария“. Орбан доволен отговори: „Сърбия е много по-важна за ЕС, отколкото ЕС за Сърбия. Може би това много-много не се забелязва от Балтийско море или от Атлантическия океан, но от Будапеща го виждаме много добре“. Впрочем, с цел да подчертае подкрепата си за Сърбия в ЕС Орбан използва и случая, за да оправдае нарастващите си пълномощия, въведени по време на кризата с коронавируса: „Без съмнение в Унгария беше въведено специално законодателство, което увеличи властта на министър-председателя и на правителството и благодарение на това бяха взети незабавно мерки срещу епидемията“¹⁶³. В изказването си Орбан се противопостави индиректно на идеите на Макрон за нови правила при приемането на нови членове на Съюза и по-специално на идеите за нещо като временно непълно членство, приемане на етапи и т. н.:

163 https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2020&mm=05&dd=15&nav_id=108499 (последно посетена на 03.08.2020, 09:43).

„Целият регион може да бъде стабилизирани само въз основа на добрите междусъседски връзки“, като според него при приемането си Сърбия трябва да има същите права като Словения и Хърватия. Т. е. никакво частично членство. Освен това Орбан увери Вучич, че Сърбия изцяло може да разчита на подкрепата на Будапеща в преговорите с Брюксел за пълноправно членство¹⁶⁴. Тези изказвания, направени точно в Белград, и цялостното поведение на унгарския силен човек дават основание да се мисли, че в бъдещите процедури около приемането на Сърбия в ЕС унгарската страна ще оказва подкрепа за съседите си, ръководена, разбира се, от чисто националните си интереси.

COVID-19

2020 г. със сигурност ще бъде запомнена с безпрецедентното „затваряне“ на света във всякакъв смисъл (политически, икономически, социален) заради обявената пандемия от болестта COVID-19, причинявана от коронавируса SARS-CoV-2. Едва ли е тук мястото, а и едва ли разполагаме с изчерпателна информация да анализираме в дълбочина този наистина уникален световен *lock-down*, но със сигурност в интерес на качествения анализ е нужно да се обърне малко повече внимание на фактора COVID-19 и евентуалните ефекти, които той може и вече оказва влияние върху (ускореното) присъединяване на Сърбия към ЕС. Тръгналият от Китай¹⁶⁵ в края на миналата 2019 г. вирус разтърси света и катализира множество политически, социални и икономически процеси, които в много от случаите бяха започнали да се оформят или, вече отдавна оформени, бяха започнали да се задълбочават. Към средата на 2020 г. световната пандемия категорично е водеща тема и оказва влияние на практика върху всеки аспект от живот ни. В този ред на мисли е наивно да не се отчете нейното влияние и върху бъдещите политики на ЕС, свързани с интеграцията на страните от Западните Балкани като цяло и на Сърбия в частност¹⁶⁶.

Вероятно, следвайки общата логика, че болестта и по-скоро предприетите мерки за нейното ограничаване ще нанесат сериозни икономически щети върху световното стопанство, голямата част от анкетираните за нуждите на настоящото изследване очакват ефектът върху процеса на евроинтеграция да бъде отрицателен – 21,05 % предвиждат негативен и 63,16 % по-скоро негативен ефект¹⁶⁷. По-внимателно вглеждане може да разкрие доста по-оптимистична картина.

164 Пак там.

165 Такава е поне *mainstream* хипотезата.

166 Виж и по-общия коментар за ефекта на кризата върху ЕС у **Ковачева, Р.** Европейският съюз след коронавируса: мисията на Съюза далеч надхвърля собственото му оцеляване, *Дипломация*, 24, 2020, с. 25-32.

167 Виж **Приложение 6. Анкета ...**, въпрос 11.

Във вътрешнополитически план пандемията засегна силно Сърбия. От една страна, тя засили личната власт на президента Александър Вучич, който според проучванията по време на извънредното положение, наложено в Сърбия, се радваше на огромно одобрение. Не случайно по време на проведените в Сърбия избори в края на юни 2020 г. Вучич спечели огромна победа с уточнението, че опозицията като цяло не участва в изборите. Само че както в България, така и в Сърбия бомбастичните рейтинги на управляващите, най-вероятно, отразяват публично изразяваното сплотяване в кризисен момент около властта, като в същото време прикриват огромното натрупано и публично скривано недоволство. Извън официалните „наблюдатели“ на общественото настроение, обаче, подобни нагласи се усещат в множество коментари, „мемета“, в различни форми на осмиване на властта, разпространявани чрез социалните мрежи и личните разговори между хората. Затова едва ли е изненадващо, че съвсем скоро след зашеметяващата победа недоволството се отприщи в мощен протест срещу Вучич, мерките срещу вируса, Косово, даже 5G мрежата и въобще срещу всички несправедливости, които се наблюдават в Сърбия от години. И макар че напрежението сравнително бързо бе овладяно благодарение на различните провокации, инфилтрираното насилие и „употреба“ на вазимодещащите от години с властта футболни агитки, това бе важен знак колко крехка е всъщност авторитарната власт на Александър Вучич и колко внимателен трябва да бъде Европейският съюз, когато разчита на подобни „стабилнократи“¹⁶⁸.

В същото време COVID-кризата се отрази с огромна сила и във външнополитически план. В самото ѝ начало - в края на март 2020 г., ЕС даде „зелена светлина“ за старт на преговорите с Албания и Северна Македония. Въпреки това, някои европейски правителства, най-вече това във Франция, не са убедени, че поне част от държавите от Западните Балкани трябва да станат пълноправни членове на ЕС. Може би в отговор на тези настроения почти по същото време президентът Ал. Вучич заяви, може би изненадващо за някои европейски политици, че е дълбоко признателен на Китай за оказаната подкрепа и добави, че сърбите се чувстват изоставени от Европа¹⁶⁹. Очевидно Вучич за пореден път ловко се опитва да балансира между различните „играчи“. Както посочват и някои анализатори, ЕС е принуден да действа, за да демонстрира дългосрочните си ангажменти към Сърбия и останалите страни от региона и да се проти-

168 Виж интересния анализ за нарастването на подкрепата към подобни авторитарни режими в самите западнобалкански общества у **Lavrič, M., Fl. Bieber**, Shifts in Support for Authoritarianism and Democracy in the Western Balkans, *Roblems of Post-Communism*, 2020 – <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1757468> (последно посетена на 07.08.2020, 12:17).

169 <https://www.ft.com/content/fb8f2298-9c13-11ea-871b-edeb99a20c6e> (последно посетена на 03.08.2020, 09:53).

вопостави на другите геополитически играчи (Китай, но също и Русия)¹⁷⁰. В резултат още през март ЕС одобри пренасочване на част от средствата в размер на 94 млн. евро от предприсъединителните програми, които да бъдат предоставени за борба с болестта COVID-19 и за преодоляване на нейните социално-икономически последици¹⁷¹. През май европейските политици обявиха специална програма за подпомагане на Западните Балкани на стойност 3.3 млрд. евро¹⁷², а отделно от това Сърбия получи възможност да вземе 93.4 млн. евро от „европейския пакет за възстановяване“, от които 78.4 млн евро за социални и икономически мерки и 15 млн. евро за подпомагане на здравната система¹⁷³. През следващия месец Сърбия получи нови 70 млн. и 25 млн. евро съответно за подпомагане на микро- и малки предприятия и за нуждите на образователната система и защита на най-уязвимите по време на кризата социални групи¹⁷⁴. Тези средства едва ли ще успеят да компенсират очакваните загуби най-вече в резултат от драстично свития износ на сръбски стоки за ЕС. Освен това съществува и сериозен риск в резултат от кризата да се прекъснат някои съществени връзки по веригите за доставки на суровини за индустрията, така както се случи още през февруари със завода на Фиат-Крайслер в Крагуевац (бившата „Застава“), който прекрати работа, заради забавени доставки на ключови компоненти от Китай¹⁷⁵.

В по-широк външнополитически контекст на фона на самите процеси в Европейския съюз пандемията катализира още няколко фактора, които имат потенциал да повлияят върху европейското бъдеще на Сърбия. На първо място COVID-19 ясно показва латентният в последните години конфликт между ЕС и САЩ. Благодарение на коронакризата той стана толкова видим, че даже някои български мейнстрийм анализатори му дадоха публичност. Както вече бе посочено, изглежда това противопоставяне даде голямо отражение в преговорите между Белград и властите в Прищина, които под егидата на американците се провалиха не без „малко помощ“ от страна на европейските „партньори“. Вероятно този конфликт повиши ролята на Сърбия в Брюксел и принуди ЕС да се опита

170 Пак там. Виж и прегледа на мерките, предприети от ЕС за подпомагане на борбата с COVID-19 у **Радойкова, Г.** Солидарност по време на пандемия. Европейският съюз между спасителните мерки и очакванията на гражданите, *Дипломация*, 24, 2020, с. 17-24.

171 https://www.euractiv.com/section/all/short_news/belgrade-eu-allows-serbia-to-repurpose-e94-million-to-fight-covid-19/ (последно посетена на 03.08.2020, 10:10).

172 <https://europeanwesternbalkans.com/2020/05/06/against-all-odds-the-covid-19-pandemic-cemented-eu-ties-with-the-western-balkans/> (последно посетена на 03.08.2020, 10:13).

173 <https://www.ft.com/content/0876239e-9c14-11ea-871b-edeb99a20c6e> (последно посетена на 03.08.2020, 10:17).

174 https://ec.europa.eu/info/news/eu-signs-eu70-million-new-pre-accession-support-package-serbia-2020-jun-19_en (последно посетена на 03.08.2020, 10:19).

175 <https://www.ft.com/content/0876239e-9c14-11ea-871b-edeb99a20c6e> (последно посетена на 03.08.2020, 10:17).

да изझे инициативата по отношение на Сърбия. Това най-лесно може да стане чрез даването на реална перспектива за европейско членство при ясни условия, което ще постави под голяма въпросителна плановете на Макрон относно механизмите за бъдещото разширяване на Съюза.

На второ място коронавирусът катализира самата криза в ЕС, което може да се окаже и оздравително за бъдещето на европейското обединение. Първоначалната липса на солидарност, триумфът на националните егоизми и неадекватните действия на Европейската комисия създадоха такава ситуация, в която образът на Съюза достигна една от най-ниските си точки и трябваше да се вземат решителни мерки за възстановяването на неговия авторитет. Така, от една страна, ЕС все пак реагира на предизвикателствата и с много тежки преговори одобри впечатляващи финансови безвъзмездни грантове и изгодни кредити. Това едва ли е останало незабелязано в Белград и от сръбското общество. От друга страна, ЕС се активизира по отношение на Западните Балкани, гарантира по-сериозна европейска перспектива на Северна Македония и Албания и препотвърди намерението си да играе решаваща роля в преговорите между Сърбия и Косово. И макар че даде ясно да се разбере, че 1 януари 2025 г. не реална дата за приемането на Сърбия, все пак отлагането за 2026 г., признато и от Вучич, звучи като разумен хоризонт и при още по-голямо повишаване на цената на Сърбия в очите на Брюксел.

Както отбелязва и еврокомисарят по разширяването Оливер Вархели, въпреки това и противно на всички очаквания, COVID-кризата заздрави връзките между ЕС и Западните Балкани¹⁷⁶. Дали този оптимизъм се дължи на позицията, която този европейски политик заема, и съответно произтичащата от нея необходимост да звучи оптимистично, или е просто приемане на желаното за действително предстои да видим. Но това, което е сигурно, е, че сегашната криза определено активизира европейските институции в Западните Балкани. Първоначалните неадекватни действия на Европейската комисия, липсата на европейска солидарност и ярко открояващият се егоизъм на САЩ откриха възможност пред Китай и Русия да демонстрират бърза реакция и да окажат помощ на определени страни в Европа. Опасността да отстъпят терен и да изостанат от потенциалните глобални конкуренти катализира поредица от инициативи. В този контекст би могла да се разглежда и инициативата за повдигане на обвинения срещу част от косовските политически лидери в края на юни, в резултат на която бе провалено намерението за провеждане на среща на най-високо ниво под егидата на САЩ. В същото време тази инициатива може да бъде разглеждана и като символичен жест към сръбската страна.

176 <https://europeanwesternbalkans.com/2020/05/06/against-all-odds-the-covid-19-pandemic-cemented-eu-ties-with-the-western-balkans/> (последно посетена на 03.08.2020, 10:21).

Едва ли може да се предвиди със сигурност какво ще бъде влиянието на сегашната криза върху процеса на присъединяване на Сърбия към ЕС или върху цялостната политика по разширяване на Съюза. Но могат да бъдат направени два извода. На първо място COVID-19 доказва, че освен на логика и предвидими фактори с влияние, процесите са силно подвластни и на подобни трудно предвидими, изненадващи обстоятелства, които са в състояние да преобърнат в голяма степен нормалния ход. Със сигурност последиците от COVID-кризата ще окажат влияние както върху самия ЕС, така и върху конкретните политики и мерки по разширяването на Съюза в посока Западни Балкани. Вторият извод, който се налага е, че въпреки очакваните негативни ефекти от кризата, дори в настоящия момент, все още далеч от преодоляването ѝ ясно се вижда потенциалът за позитивно влияние върху процеса на сръбската евроинтеграция. И това не е толкова в резултат на внезапен хуманен порив от страна на Брюксел с цел да се помогне на „страдащите балканици“, а е по-скоро ясно осъзната необходимост да се действа на „терен“, за да се отстояват позиции и да се задържи и разшири европейското предимство пред стратегическите конкуренти (Китай, САЩ, Русия, донякъде Турция). Именно тази необходимост е сигналът за положителния потенциал, който съдържа сегашната ситуация с оглед (ускореното) присъединяване на Сърбия към ЕС.

3. БЪЛГАРИЯ И ЕВРОИНТЕГРАЦИЯТА НА СЪРБИЯ

Разгледаните и анализирани дотук вътрешно и външнополитически фактори с различен потенциал за влияние върху (ускорената) евроинтеграция на Сърбия, надяваме се, дават добра представа на читателя за комплексния характер на процеса по присъединяване на може би най-важната държава от Западните Балкани към ЕС. В тази доста сложна за балансиране ситуация българската дипломация следва не само да успее да се ориентира достатъчно добре, отчитайки спецификите на всеки един от изброените фактори, но и да успее да формулира и защити специфични български интереси. Това не е никак лесна задача, имайки предвид тежкото историческо наследство и особената емоционална натовареност на отношенията между нашите две държави. Именно на изясняване на тези специфични взаимоотношения е посветена последната глава от настоящия анализ.

СТОПАНСКИ ВРЪЗКИ

Опитвайки се да следваме досегашната логика на изложение, ще започнем с кратък преглед на стопанските връзки между двете балкански държави. Икономическото сътрудничество между България и Сърбия се развива основно на базата на взаимноизгодна търговската размяна и в по-малка степен - на инвестиции в конкретни сектори и предприятия. По обемите на търговския обмен България е между най-важните търговски партньори на Сърбия. През 2017 г. стокообменът между двете страни достига 1.1 милиарда долара. Сръбският износ в България е 663 милиона долара, а вносът от България в Сърбия е 473 милиона долара. В рамките на следващата година обменът между двете страни достига 1.2 милиарда долара, отново с превес на сръбския износ¹⁷⁷. Така България се превръща в един от важните сръбски търговски партньори, нареждайки се сред първите 15 държави¹⁷⁸. Но темповете на нарастване и обемите на стокообмен изостават в сравнение със сходни партньори от региона

177 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BGR/Product/all-groups> (последно посетена на 03.08.2020, 11:10). Данните, публикувани на сайта на Министерството на икономиката, леко се различават: 2017 г. - 1,076 млрд еврооборот (605 млн евровнос, 471 млн евроизнос), 2018 г. - 1,160 млрд еврооборот (внос - 631 млн евро; износ - 529 млн евро), 2019 - 1,215 млрд оборот (внос - 629 млн евро, износ 586 млн евро) - <https://www.mi.government.bg/bg/themes/sarbiya-272-333.html?p=eyJwYWdlIjo3fQ==?p=eyJwYWdlIjo3fQ> (последно посетена на 07.10.2020, 11:35).

178 <https://oec.world/en/profile/country/srb> (последно посетена на 03.08.2020, 11:12).

(Хърватия, Унгария, Словения, Румъния¹⁷⁹). От друга страна, трябва да се подчертаят два интересни факта. Мирослав Мишкович купува българската търговска верига Пикадили, която в момента има силно присъствие не само в Сърбия, но и в Румъния. В Сърбия важно присъствие има българския IT сектор чрез фонд „Eleven“¹⁸⁰. Но официалната статистика не отразява неофициалната търговия, осъществявана в пограничните райони на двете държави, особено в съботно-неделните дни. Опашките по граничните пунктове от пазаруващи по земеделските пазари в Ниш и Пирот българи и съответно от сърби, посещаващи някои от представителните магазини на световни търговски вериги в българската столица, са съвсем обичайна гледка. И все пак като че ли потенциалът на двустранните стопански връзки и инициативи остава недостатъчно разработен и оползотворен. Двустранното търговско-икономическо и инвестиционно сътрудничество е водещ аспект на българо-сръбските отношения в контекста на (ускорената) сръбска евроинтеграция и следва да бъде внимателно наблюдаван.

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА ДВУСТРАННИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 30 ГОДИНИ

В исторически план¹⁸¹ през последните 30 години отношенията между България и Сърбия не са идеални. Но все пак както в последните няколко години, така и като цяло те се развиват, може да се каже, във възходяща посока. С други думи, за целия 30-годишен период оценката в общи линии е добра. Би могло да се твърди, че на фона на други свои съседи, особено на страните от бившото югославско пространство, връзките на Сърбия с България се характеризират със сравнително малко проблеми. Доколкото има такива търкания, то те не са неразрешими и не могат да бъдат спирачка по пътя на Сърбия към пълноправно членство в Европейския съюз. Разбира се, тук правим отново уточнението, че при целенасочени провокации и особено при груби намеси на външни фактори е възможно всичко – както от сръбска, така, естествено, и от българска страна.

Накратко, как се развиват сръбско-българските отношения през последните тридесет години? Може да отделим няколко периода: 1990-1992 г., 1992-1999 г., 1999-2008 г. и от 2008 г. до днес¹⁸². Формално

179 Виж текста тук за всяка от споменатите държави.

180 Вж. <https://www.netokracija.rs/eleven-fond-investiranje-startapi-143005> (последно посетена на 10.09.2020, 14:12). Благодарности за коментара към г-н Милан Пиляк.

181 Един добър обзор на двустранните отношения за последните два века може да бъде намерен у **Манчев, К.** Сърбия и сръбско-българските отношения, 1804-2010, София, 2014.

182 Подробен анализ на българската външна политика, включително с обзор върху спецификите по отношение на Балканите виж у **Аврейски, Н.** Външна политика на Република България, част I. Регионални измерения, София, 2019.

погледнато, през първия период Сърбия (тогава Социалистическа република Сърбия) все още е част от СФРЮ. Старата Титова Югославия е в процес на ускорен разпад, но все още съществува и това дава отражение върху отношенията между двете страни. Разбира се, заради появата на къде повече, къде по-малко свободна преса и от двете страни на границата нарастват националистическите публикации и все още се чувства наследството на споровете по македонския въпрос от времената на Титова Югославия и НРБ. България е първата страна в света (едновременно с Турция? – бел. авт.), която признава независимостта на Северна Македония и с това донякъде показва положителното си отношение към разпада на Югославия. Но това не предизвиква фатални разногласия с Белград, който вече е ангажиран с много по-тежки конфликти в Хърватия, Словения и Босна и Херцеговина.

Формално погледнато, през следващия период Сърбия все още не е самостоятелна държава, а заедно с Черна гора е част от Федеративна република Югославия, наричана и „Остатъчна Югославия“. Това е един противоречив период, когато въпреки наличието на определени търкания, но и благодарение на факта, че Сърбия има много по-сериозни проблеми и, нека да го кажем направо, много по-сериозни врагове, отношенията отново не достигат точката на конфликт, нито пък има някакви непреодолими противоречия. Два са основните моменти, които, поне според нас, трябва да се открият – това е т.нар. „югоембарго“ и бомбардировките през 1999 г., които практически сложиха край на войните в бивша Югославия, но и създадоха чувство за огромна несправедливост в сръбското общество, което остава силно и до днес.

По време на югоембаргото се създаде силната връзка между сръбската и българската организирани престъпни групировки. Според някои политически анализатори именно в този период трябва да се търси генезиса на това, което реално днес наричаме „българска мафия“ с всички условности на това понятие. От друга страна, трябва да се каже, че нарушаването на югоембаргото, поне в първите 12-18 месеца след налагането му, може да се характеризира като всенародно движение и от двете страни на границата. Теренните проучвания в района на Драгоман и Цариброд в периода 2013-2014 г. доказват това¹⁸³. Масовото нарушаване на ембаргото създава предпоставки както за конфликти, така и за много добри отношения между обикновените хора от двете страни на границата, което впрочем е характерно поначало за пограничните райони. Съществуват подозрения, че след „потушаване на народното движение“ и ограничаване на масовата контрабанда тя продължава, но „по-организирано“. Точно в този период, изглежда, се създават здрави-

183 Драгоман – Цариброд, студентска теренна практика, 2 септември 2012 г., Работен архив „Анамнезис“ (<http://www.anamnesis.info>).

те връзки между силовите и криминалните структури от двете страни на границата, а вероятно и между определени политици. Това последното, разбира се, е само хипотеза. Тези отношения имат някакво влияние върху процеса на интеграция на Сърбия в ЕС и днес.

Гранична за целия балкански регион се оказва 1999 г., когато „Остатъчна Югославия“ е бомбардирана от коалицията под егидата на САЩ и НАТО. Върху България е оказан сериозен натиск и тя дава своето въздушно пространство за преминаване на натовски бойни самолети. Това, обаче, се прави без особено желание от тогавашния премиер Иван Костов, който в същото време категорично отказва да засели бежанци от Косово в България. Но въпреки липсата на ентузиазъм в България, въпреки акциите на известни интелектуалци като проф. Андрей Пантев срещу войната, въпреки организирането на впечатляващ с размаха си рокконцерт за мир на Балканите в Международния младежки център в Приморско, на който се събират над 250 групи от цял свят, като цяло подкрепата, която България оказва за акцията на НАТО, е запомнена с разочарование сред обикновените сърби и допринася за затвърждаване на антибългарския стереотип за забиващите нож в гърба българи (алюзия към Първата и Втората световни войни). Все пак не може да се каже, че дори този тежък момент в двустранните отношения създава някакви непреодолими конфликти. Още повече, че през 1999 г. и традиционни приятели на Сърбия като Гърция и Румъния са принудени да окажат подкрепа на НАТО под различни форми.

Следващият период в двустранните отношения е от 1999 до 2008 г. Начална и крайна граница са приключването на бомбардировките над Югославия, окупацията на Косово от международните сили през 1999 г. и признаването на независимостта на Косово от страна на България през 2008 г. Въпреки че периодът се рамкира от две от най-ниските точки в двустранните отношения, той също се характеризира с нарастване на двустранните връзки, с подкрепа на България за - нека ги наречем условно - демократичните промени в Сърбия, с нарастване на икономическото сътрудничество¹⁸⁴ и увеличаване на българските инвестиции в Сърбия. Този период се характеризира, естествено, и с подкрепата от страна на България за започване и укрепване на процеса на евроинтеграция на Сърбия, още повече, че самата България става пълноправен член на ЕС през 2007 г.

Последният период е от 2008 г. и все още е с отворена крайна дата. Началната граница, естествено, е признаването на Косово за независима

184 През 1999 г. търговският стокообмен е на стойност 167 256 010 долара, а през 2008 г. вече достига 997 910 790 долара, което е увеличение с над 500% - <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/1999/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BGR/Product/all-groups> (последно посетена на 03.08.2020, 11:32), <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BGR/Product/all-groups> (последно посетена на 03.08.2020, 11:33).

държава от страна на България. Това е и първият период, в който Сърбия, формално погледнато, е съвсем самостоятелна независима национална държава, която не е обвързана с федерални или конфедерални връзки с никоя от бившите републики на разпадналата се Титова Югославия. С малки прекъсвания политиката в България, включително до голяма степен и външната, е доминирана от една личност. Става дума за настоящия министър-председател Бойко Борисов. В Сърбия подобна тенденция се забелязва след 2012 г., когато Александър Вучич започва да се превръща във водеща политическа фигура. Всъщност постепенното превръщане на двете страни във формални демокрации, доминирани от лични режими, донякъде създава благоприятни условия за видимо подобряване на двустранните отношения. По-нататък ще поговорим по-подробно за ролята на личностния фактор в двустранните отношения и при оформяне на българската позиция относно сръбската интеграция в ЕС. Тук ще се ограничим само с твърдението, че в периода от 2008 г. до днес личните контакти на двамата водещи политици създават добра среда за развитие на двустранните отношения. Едновременно с това не бива да се забравя, че когато се разчита твърде много на неформалните връзки и личностния фактор, никога не се знае доколко това ще генерира трайни и устойчиви резултати или става дума само за нещо временно и конюнктурно, което би взело непредвидима посока при падане на съответния лидер от власт или пък при положение, че поради промяна в конюнктурата съответният лидер изведнъж би взел решение за рязко влошаване на отношенията с оглед обслужване на свой личен или вътрешнополитически интерес. През последния период се оформя трайна тенденция България да подкрепя интеграцията на Сърбия. Това особено проличава през 2018 г. по време на българското председателство на Съвета на ЕС и през 2020 г., когато, въпреки кризата с коронавируса, Вучич и Борисов имаха сериозни контакти и дори сръбският политик беше първият държавен глава, който посети България след края на извънредното положение.

БЪЛГАРСКАТА ОФИЦИАЛНА ПОЗИЦИЯ ОТНОСНО ЕВРОИНТЕГРАЦИЯТА НА СЪРБИЯ

Каква е българската официална позиция? Каква е ролята на българското Министерство на външните работи? На пръв поглед най-лесно, разбира се, това може да се проследи като се прочетат официалните становища, публикувани на сайта на това ведомство. И така, какво четем там? По отношение на Югоизточна Европа „Република България придава особена важност на задълбочаването на сътрудничеството в Югоизточна Европа и развитието на добросъседските отношения“¹⁸⁵. В това развитие

185 <https://www.mfa.bg/bg/3107> (последно посетена на 03.08.2020, 11:42).

основен акцент е върху инфраструктурата, често скрит и зад любимите термини „свързаност“ и „паневропейски транспортни коридори“, които биха задълбочили икономическите връзки на страната ни със Западните Балкани. Според българското Външно министерство основната политическа рамка на регионалното сътрудничество е Процесът на сътрудничество в Югоизточна Европа (ПСЮИЕ). То е и „основната регионална платформа за европейска и евроатлантическа интеграция на Западните Балкани“. Към него се добавя също Съвета за регионално сътрудничество. България, разбира се, официално твърди, че активно подкрепя европейската перспектива на Западните Балкани, подчертавайки усилията на първото българско председателство на Съвета на ЕС (януари – юни 2018 г.), когато Западните Балкани отново заемат „водещо място в европейския дневен ред“. Тогава, твърди официално Министерството на сайта си, е препотвърдено „бъдещето на региона като интегрална част от Съюза“. В този смисъл логично се отдава голямо значение на срещата на високо равнище ЕС – Западни Балкани, проведена в София на 17 май 2018 г. – първата от този тип след Срещата в Солун през 2003 г. Изведени са акцентите на тази среща: „Фокусът бе поставен върху свързаността във всичките ѝ аспекти, както и върху съвместния отговор на общите предизвикателства като сигурността, нелегалната миграция, организираната престъпност и тероризма, хибридните заплахи, киберсигурността и дезинформацията“. Естествено, голямо внимание на официално ниво се отделя и на значимостта на т. нар. Софийска декларация, „която потвърди европейската перспектива на региона и подчерта стратегически избор на всички партньори от Западните Балкани за интеграция в ЕС и волята им за продължаване на реформите за достигане на тази стратегическа цел“¹⁸⁶.

Самата Софийска декларация демонстрира подновената силна подкрепа на ЕС за интегриране на Западните Балкани. По време на председателство България чрез свои официални представители нееднократно заявяваше, че осигуряването на европейска перспектива пред Западните Балкани е основен приоритет на българското председателство. Сърбия е спомената няколко пъти в съпровождащата работна декларация, което показва ключовото място на тази страна в интеграцията на Западните Балкани: напредък на Босна и Херцеговина и Сърбия в процеса на присъединяването им към Световната търговска организация; стартиране на нов пакет от проекти в областта на свързаността (със значителен размер на безвъзмездни средства от ЕС като стимул) чрез Инвестиционната рамка за Западните Балкани, включително подкрепа за „синята магистрала“ и „магистралата на мира“ (Ниш – Прищина)¹⁸⁷; подписване на споразумение/меморандум за разбирателство за газоп-

186 Пак там. Виж и **Приложение 3**. Декларация от София, 17 май 2018 г.

187 Проект, който фигурира и в споразуменията от Вашингтон от началото на септември.

реносната връзка България – Сърбия; започване на изпълнението на Договора за Транспортната общност и на пълноценното функциониране на свързания с Договора секретариат; подписване на споразумението за седалището на Договора за Транспортната общност (Белград); подкрепа за борбата с безнаказаността чрез подпомагане на Механизма за международните наказателни трибунали и на специализираните състави за Косово¹⁸⁸ посредством EULEX¹⁸⁹.

Виждаме, че споменаванията на Сърбия са в контекста на приемането на страната в Световната търговска организация, Косовския проблем, енергийната и транспортна свързаност. По въпросите на транспортната свързаност прави впечатление, че България, която също иска да бъде някакъв транспортен център, изглежда се съгласява с обстоятелството Сърбия да се оформи в нещо като транспортен лидер на Балканите и затова говори точката, според която Белград трябва да бъде седалище на Договора за Транспортната общност. Всичко това показва, че официално България подкрепя интеграцията на Сърбия и поне официално българската професионална дипломация чрез Министерството на външните работи действа в полза на ускорената интеграция на страната и на Западните Балкани като цяло.

Но едно са официално изразяваните позиции, а съвсем различно нещо са комплексът от фактори, които диктуват реалностите при взимане на ключови решения или при отлагане на взимането на такива. Един от тези фактори вече бе набелязан: ролята на личностния фактор в дипломацията между двете държави, т. е. личният контакт Вучич – Борисов. Досега той беше благоприятен в двустранните отношения и определено влияеше силно върху оформянето на официалните позиции на двете страни, като с един разговор или пък с демонстративното си мълчание двамата лидери можеха да способстват за преодоляването на всякакви измислени или реални скандали в двустранните отношения – като се започне от спорове по чувствителни исторически теми; провокации, свързани с българите в Западните покрайнини; откриване на сръбско и българско оръжие в различни фракции в Сирия и Йемен и се стигне до шпионски скандали около мнима или реална руска разузнавателна дейност в Сърбия и замесване на българите в тази странна история. На фона на въпросната положителна роля на двамата авторитарни политици има и много съмнителни договорки, за които класическата дипломация не дава обяснение: странният

188 Към документа тук е добавено следното уточнение под линия: „Това название не засяга позициите по отношение на статута и е съобразено с Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН и становището на Международния съд относно обявяването на независимост от страна на Косово“, виж и **Приложение 3**. Декларация от София, 17 май 2018 г.

189 Мисията на EULEX в Косово започва през 2008 г. Тя е най-голямата гражданска мисия под егидата на Общата европейска политика за сигурност и отбрана към Европейския съюз. За мисията на EULEX виж <https://www.eulex-kosovo.eu/> (последно посетена на 03.08.2020, 12:06).

случай Цветан Василев, при който „банкерът-беглец“ спокойно пребивава в Сърбия, а Борисов видимо не оказва никакъв натиск върху Вучич да го предаде на българските власти¹⁹⁰, или налаганото от сръбска страна „радиомълчание“ относно връзките на намиращия се в сръбски затвор Сретен Йосич, известен като Йоца Амстердамац, с Бойко Борисов от периода му като главен секретар на МВР¹⁹¹.

В общи линии казаното за отношението на ЕС към Вучич обяснява донякъде българските действия в диалога с Белград. Но само донякъде. Факторът „Вучич“ като че ли има още по-голямо значение за диалога между България и Сърбия в рамките на общеевропейските преговори за приемането на Сърбия в ЕС. Това е така, защото тук факторът „Вучич“ се среща с факторът „Борисов“. Във вътрешнополитически план режимите са доста сходни и това като че ли създава добра среда за общуване между двамата лидери – премиер и президент, бивш премиер. Така добре може да се види тенденцията, че на ниво институции между двете страни може да има търкания, дори да избухнат медийни скандали, които се отразяват и на двустранните отношения, но всичко това може да се разреши от един разговор или една среща между Борисов и Вучич. Т. е. на пръв поглед факторът „Вучич“ във взаимодействие с фактора „Борисов“ има много положителна роля в двустранните отношения, включително и по линия на сръбската евроинтеграция и българската позиция по нея. Разбира се, по-внимателният анализ показва, че подобни отношения, разчитащи на волята на двама лидери, не се отличават с устойчивост. Наред с това те създават несигурност в дипломатическите институции на двете страни, които свикват да чакат сигнали¹⁹² от „вождовете“ и по този начин не са в състояние да изработят ясни принципи и насоки на двустранното сътрудничество, да очертаят спорните проблеми и набележат пътищата за тяхното решаване.

Разбира се, най-големият проблем, свързан с личностния фактор в сръбско-българските отношения, който безспорно влияе и при формиране на българската позиция относно евроинтеграцията на Сърбия, е, че този фактор създава свръхочаквания. Но съсредоточаването на вземането на политическите решения по линия на двустранните отношения в ръцете на двамата държавни лидери не осигурява нужната стабилност

190 Съществува много информация по въпроса, която обаче не е ясно коментирана нито от прокуратурата, нито от правителството. Виж например последното интервю на Цветан Василев в „Гласове“ - Цветан Василев пред „Гласове“: Борисов е в позиция цуцванг. Гешев е маша на мафията. Предсрочните избори са неизбежни, <https://glasove.com/categories/vytreshni-glasove/news/cvetan-vasilev-pred-glasove> (последно посетена на 28.07.2020, 22:07).

191 Strah i trepet: Borisov se plaši Joce Amsterdama, *Kurir* – <https://www.kurir.rs/crna-hronika/890971/strah-i-trepet-bojko-borisov-se-plasi-joce-amsterdama> (последно посетена на 03.08.2020, 23:01).

192 Или се опитват да ги заобикалят, ако искат да прокарат малко по-различна позиция.

и може да предизвика сътресения в българо-сръбските отношения. Тази констатация става особено валидна в средата на 2020 г. в ситуация на нарастващо недоволство от управниците и в София, и в Белград. Логично, евентуалното падане от власт на съответния политик за жалост на принципа „от осанна до разпни го“ би могло да постави под въпрос и немалко положителни резултати, постигнати благодарение на личностния фактор в сферата на външната политика включително при оформянето на българската позиция по процеса на интеграцията на Сърбия в ЕС.

Анализирайки субективни фактори като личните отношения между политическите лидери, трябва да се подчертае, че подобни контакти трябва да се търсят и в средите на българското Външно министерство и сред българските дипломати. Много често между позицията на част от българските дипломати и официалната позиция на българското правителство има разминавания. Редица български дипломати са податливи на сериозни външни зависимости. Това е особено забележимо в настоящия период на сериозен разлом в отношенията между САЩ и ЕС. При това е трудно да се определи кой външен фактор натежава при вземането на техните външнополитически решения. До неотдавна решенията и действията на тези дипломати бяха улеснявани от факта, че се вземаха и осъществяваха в рамките на предполагаемото евроатлантическо единство. Още се помни и изявлението на актуалния министър на външните работи, че България няма нужда от собствено външно министерство. Самият министър-председател в рядко по своята недипломатичност интервю за руската информационна агенция ТАСС беше заявил, че се моли на Господ началниците да се разберат, имайки предвид САЩ, ЕС и Русия, показвайки по този начин тъжното място на официалната българска външна политика¹⁹³. По-важното заключение е, че в крайна сметка при такава ситуация в българската дипломация трудно може да се говори за някакви самостоятелни български устойчиви решения, за някаква самостоятелна инициатива дори по отношение на такива ключови за страната процеси, като този по интеграцията на Сърбия в ЕС. Впрочем подобни наблюдения се забелязват и сред някои служители в ЕК, които се занимават с интеграцията на Сърбия и които понякога не намират разумно обяснение за определени действия на българското Министерство на външните работи, а самото то отказва да предостави адекватна информация.

Когато говорим за официалната политика на България спрямо получаването на пълноправно членство за Сърбия в ЕС, трябва да има-

193 Премиерът Бойко Борисов в интервю пред зам.- генералния директор на ТАСС Михаил Гусман – <https://www.youtube.com/watch?v=ixtde30cFUg> (последно посетена на 03.08.2020, 13:03), Бойко Борисов: Молю Бога, чтобы большие начальники быстрее разобрались между собой – <https://tass.ru/interviews/2112783> (последно посетена на 03.08.2020, 13:05).

ме предвид, че като цяло България има силен интерес от влизането на Сърбия в ЕС. Българо-сръбската граница ще стане вътрешна за ЕС. С оглед на противоречията на ЕС с Турция разширяването на ЕС ще доведе до стабилизация на целия Европейски югоизток, граничещ с Турция. Превръщането на границата във вътрешна и постепенното ѝ премахване би създавало благоприятни обстоятелства за много по-лесни контакти между хората в граничните региони. И в този ред на мисли силен мотив за подкрепа се явява българското малцинство в Сърбия. Разбира се, възможно е и друга гледна точка, която трудно може да бъде официално обявена, а именно възприемането на присъединяването на Сърбия към ЕС като включване на конкурент за влияние както в региона, така и в Съюза като цяло. Възможно е интегрирането на още една сравнително бедна държава в Съюза със сходни на българските проблеми и характеристики допълнително да задълбочи негативния образ на региона като цяло, което да донесе допълнителни негативи и за България. Наред с това сръбското присъединяване ще добави още един „беден роднина“ на общоевропейската трапеза с неясни последици за нашата страна. В този ред на мисли българската позиция следва, естествено, да прецизира максимално добре целите си и да се стреми да следва сечението на общоевропейската тенденция и на специфично българските интереси.

Има и нещо много по-важно от всички анализи, с които разглеждаме евроинтеграцията от гледна точка на българския еврогеоизъм, както днес наричат национализмът на отделните европейски държави в Брюксел, и то е, че един от най-големите капитали в българската съвременна история са мирните 75 години, на които вече се радваме. Този капитал е заслуга и на българската дипломация и е сред малкото трайни и положителни резултати от нейната дейност, който се радва на устойчивост, независимо от смяната на политически системи и редуването на различни правителства.

БЪЛГАРИТЕ В СЪРБИЯ И ОБРАЗЪТ НА БЪЛГАРИЯ В СЪРБИЯ

Българското малцинство в Сърбия, което според официалните данни от 2011 г. наброява 13 337 души, заявяващи като свой майчин език български¹⁹⁴, или 18 543 души¹⁹⁵, самоопределящи се като българи, е важен фактор при формирането на българската позиция спрямо европейския път на Сърбия. То може да бъде както мост между двете страни, така и извор на напрежение. Трябва да се каже, че българската общност в Сърбия не е единна. Тя е разделена и географски, и политически. В географско

194 Становништво. Вероисповест, матерњи језик и национална припадност. Подаци по општинама и градовима, Републички завод за статистику, Београд, 2013, с. 54.

195 Пак там, с. 70.

отношение две са основните български общности¹⁹⁶ – тази в Босилеград, която е по-малка, по-изолирана и с по-ясни пробългарски национални или националистически позиции, и тази в Цариброд или Димитровград, която е доста „по-градска“, по-смесена със сръбското население общност, в чието определено българско самосъзнание същевременно като че ли се е запазило доста и от предишната наднационална югославска идентичност. Общностите са разделени и в политическо отношение, като българите имат различни политически организации на етническа основа, които се карат помежду си коя да бъде представителна за общността както в Белград, така и, най-вече, в София. Това, което обединява българите и в Босилеград, и в Цариброд, е обстоятелството, че и в двата града по правило, т.е. с малки изключения се гласува за управляващите партии – преди основно за Милошевич, сега – за Вучич. Това в много отношения обяснява и въпросите за асимиляцията и правата. Западните покрайнини са беден район в бедната Източна Сърбия. Населението се изселва. Някои в София, повечето на запад в Ниш или Белград. Логично тези хора постепенно се асимилират. Колкото до правата – факт, който се пропуска понякога от българските политици и особено от някои патриотично настроени учени и интелектуалци, е, че българите в Сърбия имат много повече права от доста малцинства в България¹⁹⁷. Редно е да се отбележи и още нещо. Както беше посочено, българското самосъзнание сред населението в Цариброд е в конвivenция с югославските настроения. Немалко от изявените българи в града са наследници на преследваните от Тито т. нар. ибеовци, т. е. привърженици на Инфрормбюро или на Сталин в периода на конфликта Тито-Сталин през 1948-1953 г. Ето защо на тях не им е съвсем чужда интернационалистическата идея за близко сътрудничество между България и Сърбия от вече далечния и забравен период 1944-1948 г., когато, преди резолюцията на Информбюро от 1948 г., осъждаща Югославската комунистическа партия, България и ФНРЮ се превръщат в най-близки съюзници на Балканите.

В общи линии българското малцинство често е използвано за провокации в сръбско-българските отношения, но засега тези провокации не са се отразили сериозно на двустранните връзки. Това показва, че то има много по-голям потенциал не да бъде фон на провокации, а мост между двете страни. Нещо, което всъщност е в интерес на самите хора в Западните покрайнини. Те имат голям интерес от влизането на Сърбия

196 Няколкостотин българи живеят в района на Пирот, както и във Врания и Ниш. Българи с католическо вероизповедание живеят и в района на Панчево и Зренянин.

197 Българите имат право на политически организации, българският език е служебен в общините Босилеград и Димитровград, а Сърбия признава и се задължава да защитава българския език в рамките на Европейската харта за регионалните или малцинствените езици - документ, който самата България не е подписала. Добър анализ на ситуацията с българското малцинство виж в Studija Praktične Politike, **Bugari u Srbiji** i srpsko-bugarski odnosi u svetlu evropskih integracija Srbije, Radni Dokument, Beograd, 2013.

в ЕС с произтичащите от това нови възможности за сътрудничество с България и дори за бъдещо възможно премахване на границата. Като че ли тези нагласи доста ясно очертават един от най-сериозните мотиви¹⁹⁸ за българска подкрепа в процеса на (ускорена) сръбска евроинтеграция.

Впрочем, в последните години за развитието на Западните покрайнини много по-голяма роля имат обикновените българи, отколкото българските правителства, за българската дипломация изобщо не говорим. Хиляди българи, много от които при това със сравнително скромни финансови възможности, всяка събота и неделя изпълват пазарите главно на Цариброд, Пирот и в по-малка степен Ниш, за да пазаруват от малко попрехвалените и леко митологизирани сръбски хранителни продукти, които в България имат славата на „екологично чисти“. Всичко това допринася силно за двустранните контакти на лична основа и по естествен начин съдейства за мирната интеграция на граничните райони на двете страни още преди Сърбия да е получила пълноправно членство.

Влияние върху формирането на официалните и, по-важно, на неофициалните позиции в двустранните отношения и съответно върху българската подкрепа за сръбското присъединяване към ЕС играят и наслоилите се с годините стереотипни образи и взаимните представи на двата народа. В исторически план образът на българите е по-негативен в Сърбия, отколкото този на сърбите в България. Причините са свързани главно с българските действия през Първата и в по-малка степен през Втората световна война в окупираните сръбски територии. Влияние оказват и остатъците от югославското самочувствие от времето на Тито, особено сред определени категории жители на Белград, и то основно заради по-свободните връзки със Запада и различни сходства между западния *консумеризъм* и този в Титова Югославия. Българите имат по-добро отношение, може би защото все пак на българска територия не е имало сръбски окупационни войски, сръбският терор в Северна Македония вече не се ползва с кой знае колко голям масов обществен интерес и присъства в паметта на част от потомците на някои от бежанците от Северна Македония. Вероятно влияние оказва и фактът, че българите са доста податливи към чужди културни влияния и неслучайно са балканската държава, в която най-много се слуша чужда музика, отново идваща от Балканите, включително разбира се - сръбска. Въпреки това, ако се проследят например карикатурите като основен източник за бързо открояване на взаимните национални стереотипи, ще се видят някои общи тенденции. Те са свързани с това, че когато отношенията между двете страни са положителни, карикатуристите веднага намират положител-

198 За жалост, може би има доза истина и в един от критичните коментари, които получихме: „Не особено силен мотив поради малобройността на населението и липсата на икономически потенциал в района на ‚Западните покрайнини‘. Сътрудничеството с цяла Сърбия е може би потенциално по-важно?“

ното в националните стереотипи и това положително веднага излиза на преден план. Основно става дума за положителния стереотип за сърбите и българите като „братя“, които са много близки в културно и материално отношение и споделят както общи положителни качества, така и общи пороци. Иначе казано, въпреки че като цяло сръбската представа за българите е по-негативна от тази на българите за сърбите, при липса на агресивни действия от едната или другата държава много лесно на преден план могат да се изведат взаимните положителни представи. Все пак малките различия във взаимното възприятие трябва да се отчитат, когато става дума за процеса на евроинтеграция, особено когато при някои скандали като този за руските шпиони в Сърбия Вучич държи малко по-остър език от Борисов.

Впрочем, съвсем наскоро, когато коронакризата изглеждаше преобладаваща и в България, и в Сърбия, положителният иначе пример на приятелството между Григор Димитров и Новак Джокович ясно демонстрира контрастите в сръбско-българските взаимни представи. От една страна, „Гришо“ и „Джокера“ са отличен пример за приятелство в тениса и нещо като демонстрация на положителния образ на сърбите и българите като „братя“. В същото време иначе положителната като заряд и намерения инициатива на Новак Джокович и неговото семейство да организират верига от тенис турнири на Балканите завърши с повишено напрежение и дори скандали, след като Григор Димитров даде положителен тест за коронавирус. Впоследствие заразен се оказа и самият Джокович, както и други тенисисти, участващи в турнира, а бащата на Джокович и някои сръбски медии бързо се опитаха да превърнат Григор Димитров в изкупителна жертва. Тази тенденция бе сравнително кратка като време (буквално броени дни)¹⁹⁹. Всъщност скандалът, подсилен от социалните медии, показва колко лесно положителните национални стереотипи могат да бъдат манипулирани и заменени с отрицателните клишета. От тази гледна точка образът на българите в Сърбия и този на сърбите в България по принцип не могат да бъдат препятствие пред европейската интеграция на Сърбия, но евентуални манипулации от заинтересовани страни могат да доведат до неприятни скандали, които да създадат трудности по време на преговорния процес. В този смисъл централна остава

199 Самите сръбски медии се концентрират върху Джокович, като се срещат и къде шеговити, къде доста сериозни коментари, че сръбският тенисист за пореден път е доказал, че е „Номер едно“, унищожавайки туристическия сезон в Хърватска, където се провеждаше турнирът, на който тенисистите дадоха положителните тестове. Виж първо Джокович като „спасител на хърватския туризъм“ – <https://www.alo.rs/sport/tenis/hrvatska-preko-novakadokovica-vraca-turizam-na-noge/313665/vest> (последно посетена на 03.08.2020, 13:16) и след това като негов „унищожител“, виж хърватския сайт „Narod“, в който се преразказват сръбските шеги – Ivan Hrštic: Po Srbiji kola vic kako je Đoković jednim potezom Hrvatima srušio turističku sezonu – <https://narod.hr/koronavirus/ivan-hrstic-po-srbiji-kola-vic-kako-je-dokovic-jednim-potezom-hrvatima-srusio-turisticku-sezonu> (последно посетена на 03.08.2020, 13:16).

ролята на отговорните политици, които би следвало да не се поддават на евтини провокации, а да се придържат към дългосрочните си външнополитически стратегии, ако има такива.

ИЗВЪН СВЕТЛИНИТЕ НА ПРОЖЕКТОРИТЕ:
ЗА РОЛЯТА НА „БЪЛГАРСКАТА МАФИЯ“ И „СРЪБСКАТА МАФИЯ“
В ПРОЦЕСА НА РАЗШИРЯВАНЕ НА ЕС НА БАЛКАНИТЕ

През 2018 и 2020 г. се появяват първите два сезона на сериала *Јужни ветар* („Южен вятър“). Подобно на легендарния турски филм *Kurtlarvadisi* („Долината на вълците“), „Южен вятър“ съществува във версия за голям екран и във формат на сериал за телевизията. Важно място в сериала имат „българите“. Съзнателно поставяме българи в кавички, защото става дума за художествен колективен образ, създаден около стереотипа за „българската мафия“. Във филма българите са наркотрафиканти, начело с техния бос Димитър, вероятно от Кюстендилско. Те работят заедно с турската, сръбската и черногорската мафии, като на сръбска територия действията на всички тези криминални структури са координирани, направлявани и манипулирани от настоящи и бивши служители на сръбското Вътрешно министерство. Има намеци и за участие на хора от военното разузнаване. Изглежда филмът се базира на някои реални информации и вътрешни за службите източници. Затова коментарът на колега от Сърбия по този повод, че на Балканите няма добри сценаристи, а има добри наблюдатели на действителността, изглежда съвсем на място. Във филма българите са представени като посредници на турската мафия за трафик на хероин в Европа от Азия и като посредници на колумбийците за трафик на кокаин през Балканите в Европа.

Интересна е и еволюцията на българите в сериала. В първия сезон през 2018 г. те са жестоки, решителни, леко простовати, но все пак излъчващи някаква идея за справедливост и мафиотска почтеност. В известен смисъл те са съюзници на „добрите“ сръбски гангстери в сериала в борбата им срещу „лошите“ сръбски гангстери. Във втория сезон, обаче, българите и появилите се черногорци са вече определено напълно негативни герои, които трябва да бъдат „изгонени“ от сръбската територия от „патриотичната“ сръбска мафия. Тази промяна в образа на българите в сериала и въвеждането на новия враг – черногорците, изглежда издава промяна на настроенията в някои среди в Сърбия не само по отношение на най-близките съседи, но и може би по отношение на външнополитическата ориентация дотолкова, доколкото самата сръбска власт е показана като изключително корумпирана и свързана с всякакви европейски и световни криминални организации. Показателно е, че в края на втория сезон, след като черногорските и българските конкурен-

ти са „отстранени“, като заявка за антагонистите в един трети сезон се появяват косовските албанци.

Макар това да е само филм, все пак става дума за продукция, излъчвана по най-сериозната сръбска национална телевизия – РТС. По време на коронакризата той беше пуснат безплатно на сайта на телевизията²⁰⁰. Едва ли този сериал ще се появи официално по някоя от българските национални телевизии, а има какво да се научи от него, защото поставя важни въпроси относно действителността, в която няма камери и изкуствено осветление. Основният въпрос е какви са действителните отношения между българските и сръбските криминални структури? Имат ли тези отношения държавна протекция? Отразяват ли се в силните неформални връзки между българския премиер и сръбския президент? И накрая, могат ли да влияят върху българската външна политика и, в частност, върху позицията на България за интеграцията на Сърбия в ЕС? Естествено, нито един от тези въпроси не може да получи точен отговор, защото самите въпроси се основават върху хипотези, които, когато касаят връзките между организирана престъпност и държава, най-често почиват върху слухове, непотвърдени информации и неофициални източници, чието последно желание е да станат официални. И все пак трябва да се замислим върху посочените вече в проучването случаи, свързани със Сретен Йосич, когото сърбите държат в затвора и изглежда пазят от нездрав български журналистически интерес. Това, разбира се, се отнася и за „странния случай“ Цветан Василев, когото сърбите отказват да екстрадират в България, а пък българите като че ли много-много не настояват да си го получат. Тук трябва да се добави и обвинението към Синиша Мали - бивш градоначалник на Белград и впоследствие министър на финансите в предишното правителство на Ана Брнабич в периода 2017-2020 г., че притежава около 20 апартамента в България.

Тук стигаме и до един негативен ефект, свързан с интеграцията на Сърбия в ЕС. Наред с положителните резултати, които изтъквахме дотук, при запазване на сегашния авторитарен режим в Сърбия и запазване на сходния управленски модел в България интеграцията на Сърбия в ЕС и получаването на пълно членство биха дали допълнителна легитимация на авторитарните режими на Балканите, както и допълнителна легитимация на пряко или косвено свързаните с тях мафии и корупция. Това, от своя страна, би отслабило (за пореден път, може би) доверието в ЕС, като Съюз на ценностите. Впрочем, в немалка степен разширяването на ЕС на Балканите от 2003 г. до днес донесе и този резултат: легитимация на политическо-мафиотските кръгове, които вкараха страните си в

200 <https://rtsplaneta.rs/search/term/%D0%88%D1%83%D0%B6%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%80> (последно посетена на 30.07.2020. 22:45).

Съюза и по този начин се представиха за единствените гаранتي на т. нар. евроатлантически ценности и се легитимираха като „стабилнократи“, иначе казано гаранти на стабилността в Югоизточна Европа.

Ако трябва да се търси някакво обобщение на българските интереси и позиция в контекста и относно (ускорената) евроинтеграция на Република Сърбия с хоризонт 2025 г., то следва да се открият няколко важни елемента:

- Въпреки някои опити за свръхинтерпретация, едва ли може да има съмнение, че българската роля в процеса е и ще продължи да бъде второстепенна. Обективните реалности са такива, че решенията за „скоростта“, с която се придвижва и ще продължи да се придвижва Сърбия към ЕС се определят от други фактори. Това не означава, че българската страна няма възможности за влияние, а по-скоро, че те са повече или по-малко ограничени.

- За да се придаде по-сериозна тежест на българските реакции, в тази ситуация е логично да се възприеме друг подход и като че ли най-подходящ е опитът да се намери по-широка група от държави членки на ЕС със сходни интереси по отношение на процеса на сръбската евроинтеграция. С други думи казано, българската позиция само би спечелила от една синхронизация на действията с другите „регионални“ играчи, членове на ЕС, заинтересовани от присъединяването на Сърбия – такива като Хърватия, Унгария, Румъния.

- Българската „кауза“ само би спечелила от засилване на стопанските връзки и съответно на икономическото влияние в западната ни съседка. Както бе посочено, в сферата на икономическото сътрудничество съществува нереализиран потенциал, който би могъл да усилва не само възможностите на българската страна за по-сериозно наше присъствие в Сърбия, но и, нещо твърде важно, би подобрил образа на българите и България в западната ни съседка. Условие *sine qua non* е това стопанско влияние, проникване или реализиране на потенциал да се осъществява от български компании и фирми с максимално чисти и необвързани с „мафиотски структури, капитал и бизнес практики“.

- Българското малцинството в Сърбия, макар и не толкова голямо и влиятелно като унгарското или румънското, е сериозен ресурс, който следва да се използва като свързващо звено или мост, а не като разделителна линия. В този ред на мисли инициативи, като предприетата от МВНР в началото на май за предоставяне на 132 защитни костюма в помощ на българското национално малцинство, следва да получават много по-голяма публичност не толкова в България, колкото в Сърбия.

- Прилагането на комплекс от „меки мерки“, насърчаващи сътрудничеството в областта на културата, науката и образованието ще подсилят българското влияние. Този подход съдържа в себе си нереализиран

все още потенциал и би дал добри резултати особено ако се съчетае с някои специфични локални особености на стереотипизирането на образа на българите и България в сръбското общество. В този ред на мисли България може би трябва да се обърне към бързи инвестиции в образоването на студенти, които да се обучават в сръбската проблематика, включително и чрез изпращане на млади хора на специализации в по-големите сръбски университетски центрове.

- На последно място, но в никакъв случай не последно по-важност, е крайно необходимо българската дипломация да следва добре формулирани принципни позиции в контекста на (ускорената) евроинтеграция на Сърбия и да не се влияе прекомерно от личностния фактор (при отчитане, разбира се, на полезността му в определен политически контекст). Именно принципният подход ще укрепи възможностите за влияние на България върху цялостния процес по присъединяване на Белград към ЕС и ще осигури по-широко поле за реакции при неизбежно появяващите се конфликтни моменти между двете държави, а защо не и между Сърбия и някои от останалите ѝ съседи и партньори.

4. ВЪЗМОЖНИ СЦЕНАРИИ

Вместо заключение ще се опитаме да дадем няколко възможни сценария на база извършения до тук анализ. Разбира се, даваме си ясна сметка, че подобна прогностика е условна и се подчинява, от една страна, на обективната ограниченост на достъпа до най-актуална информация относно стратегии и намерения, свързани с региона, неговата интеграция в ЕС и конкретно с мястото на Сърбия в тези процеси. От друга страна, тя е условна и поради непредвидимостта при появата на обстоятелства, които биха конфигурирали по различен начин отношенията и балансите между отделните фактори с влияние в разглежданите съвкупности от проблеми. В същото време далеч не настояваме, че предлаганите сценарии и варианти изчерпват всички възможности. Това са по-скоро най-вероятните развития на базата на обективната реалност към средата на 2020 г. И последно уточнение – употребата на термина „сценарий“ в случая не трябва да се свързва с тясното му театрално или кинематографично значение. Смисълът, вложен в това понятие тук, е по-скоро в контекста на една по-широка всекидневна употреба като за възможно развитие на събития по определен причинно-следствен ред без строго разписване на всяка стъпка и етап. В крайна сметка стъпките, етапите и процедурите, през които трябва да премине сръбската държава, за да достигне до заветната цел – пълноправно членство в ЕС – са ясни и подлежат по-скоро на „верификация“, отколкото на конкретно „извървяване“.

- **„Сърбия в ЕС преди 2025 г.“** – Този сценарий е възможен при изключително благоприятно стечение на обстоятелствата в резултат на сериозно разместване сред факторите и засилване на влиянието на ЕС в района като контрапункт на китайски, руски, американски домогвания. От съществено значение за неговата реализация ще бъде и запазването на вътрешнополитическа стабилност или промяна на управлението в крайно проевропейска посока. В голяма степен това развитие на процеса ще бъде свързано и с бързото възстановяване на света, ЕС като цяло и отделните страни в него (особено водещите в политическо и икономическо отношение) след COVID-кризата и с рязкото повишаване на желанието както в ЕС, така и в самата Сърбия да се приключи сръбският евроинтеграционен път. Възможните пречки пред този сценарий (Косово, незавършен преговорен процес, блокиране от страна на страни членки на ЕС, нерешени спорове със съседите и т.н.) следва да бъдат преодоленни или пренебрегнати – все практики добре познати на ЕС.

Оценка за вероятност – крайно ниска степен на вероятност да се случи.

- **„Сърбия в ЕС през 2025 г.“** – Това развитие е възможно също при добро стечение на обстоятелствата. То зависи от евентуална преоценка на плановете за разширение и отпадане на пречките от страна на ключови държави в ЕС (Франция, Холандия и т.н.). Подобен сценарий отново е свързан с бързо преодоляване на последиците от COVID-кризата и използване на възможностите, които се откриват, за по-добро позициониране на ЕС в Сърбия в сравнение с други ключови играчи (Китай, САЩ, Русия). Вътрешнополитическите промени биха съдействали отново при една крайно проевропейска посока на управление, но и запазването на сегашния авторитарен модел не би попречило. Очаква се на подобно развитие да оказват влияние отново външни фактори с възможен възпиращ процеса ефект – най-вече все още неясна позиция на ЕС относно разширяването му, което прави процеса трудно прогнозируем и засилва недоверието и евроскептичните настроения. Като пречки са възможни и активни действия на други „играчи“ в търсене на краткосрочни дивиденди (вътрешно- или външнополитически) или на дългосрочни стратегически цели.

Оценка за вероятност – средна степен на възможност да се случи.

- **„Сърбия в ЕС след 2025 г.“** – Този трети възможен сценарий всъщност има два възможни варианта на развитие, които ще разгледаме:

- **Вариант А „Сърбия в ЕС през 2026 г.“** – Това е заявената цел от сегашния президент Ал. Вучич. Този вариант слабо се различава от Сценарий 2 като възможни пречки от вътрешно и външно естество. Без значение дали преговорният процес ще приключи през 2024 г. (каквото е желанието на Ал. Вучич) или някъде през 2025 г., този вариант е сравнително оптимистичен и очертава приемливи времеви хоризонти. Естествено и тук процесът е зависим в голяма степен от мотивацията на ЕС като цяло и поотделно (особено на песимистично настроените по отношение на по-нататъшното разширяване държави) да „прибере“ в общия европейски дом Западните Балкани и по-специално Сърбия. Отново значение ще има „състезанието“ за влияние в региона с другите геополитически играчи. Възможно е вътрешнополитическата ситуация да създава проблеми дотолкова, доколкото реализирането на подобен сценарий ще бъде тълкувано като огромен успех за управлението на Вучич, макар и това да не е гаранция за политическо дълголетие. Не би могло да се очаква външнополитическите влияния да са различни от тези, коментирани в Сценарий 2.

Оценка за вероятност – средна и над средна степен на вероятност.

- **Вариант Б. „Сърбия в ЕС след 2026 г.“** – Този вариант предполага бавен процес на преговори, отлагане и спънки с възможни влияния

както отвън, така и отвътре (употреба и злоупотреба с Косовския въпрос, стопански кризи, заиграване на управляващи и опозиция с оглед извличане на краткосрочни политически дивиденди). За съжаление, това възможно развитие съдържа в себе си доста негативи за региона – отслабване на доверието в ЕС, превръщане на Западните Балкани в зона на още по-сериозни сблъсъци между геополитическите фактори с влияние, запазване на нивата на относителна бедност сред населението, висока степен на корупция и сериозен криминогенен потенциал. Възможен подвариант е даване на статут на „непълноправен член“, без да е много ясно как точно ще се формулира това.

Оценка за вероятност – средна до висока степен на вероятност.

РОЛЯТА НА БЪЛГАРИЯ ВЪВ ВЪЗМОЖНИТЕ СЦЕНАРИИ

Опитахме се да очертаем възможните сценарии. Сега е добре да се направи една, макар и доста обща, оценка на тяхното въздействие от гледна точка на българските интереси както в региона, така и в ЕС. Независимо кой от изброените сценарии и варианти се осъществи на практика, българската държава най-общо трябва да защитава няколко твърди позиции. На първо място следва ясно да се поставя запазването на мира, независимо от развитието на ситуацията. Отново подчертаваме, че мирът е най-важният капитал на българската външна политика. Той грижливо е събиран в продължение на 75 години. На второ място е отстояването на националния интерес през призмата на една по-силна Европа. Или ако перифразираме един от лозунгите на Мустафа Кемал – това означава силна и просперираща България, силни и проспериращи Балкани в силна и просперираща Европа. В детайли това означава следното: засвидетелствана подкрепа на официално ниво на процеса на присъединяване на Западните Балкани като цяло и на Сърбия в частност; търсене на общ език и реакции с други съседни и близки държави от региона (Хърватия, Гърция, Унгария, Румъния, Словения) по теми от взаимен интерес срещу даване на подкрепа – малцинствени въпроси, икономически предимства, контрол върху регионални инициативи; „употреба“ (в най-добрия смисъл на думата) на българското национално малцинството в Сърбия като мост, а не като извор на провокации; редовни срещи на най-високо равнище между балканските лидери, които да се провеждат на Балканите; защита на българските и общобалканските интереси, свързани с опазването на мира и разширяването на ЕС, в случаите, когато в Брюксел не се взимат правилните решения; съчетаване на „институционалната“ дипломация с „личната“ дипломация, но само ако последната служи на първата и осигурява трайност на политическите цели и решения, т.е. нека постигнатото не зависи от смените на едни

политици с други; разработване на инициативи на местно ниво от двете страни на границата, които да създават възможности за интеграция на микрониво в допълнение към макрорамката.

Оценката за въздействието на отделните сценарии конкретно върху чисто българските интереси може да бъде резюмирана по следния начин:

Сценарий 1 – Не особено благоприятен. Българската държава няма потенциал за бърза адаптация към тази променена ситуация и едва ли ще успее да се възползва от сръбското изпълнение на общите условия при съкратени срокове, което означава, че трябва да се подготви план с инициативи и действия при осъществяването на този макар и малко вероятен сценарий.

Сценарий 2 – По-благоприятен. Българската държава отново ще изпитва трудности, но по-дългият времеви хоризонт дава възможност за по-добро позициониране и повече време за реакции. При подобно развитие на ситуацията отново трябва да има конкретен план за действия и идеи за координиране на действията между страните членки на ЕС на Балканите и в Югоизточна Европа с цел оказване на цялостна подкрепа за пълноправното членство на Сърбия в Съюза, която да се изразява от всички досегашни членки на ЕС в региона.

Сценарий 3.1. Вариант А – Най-благоприятен. Достатъчен времеви хоризонт за реализиране на политики на влияния и позициониране в Сърбия с оглед българските интереси. В допълнение, почти изцяло реализиран програмен период 2021-2027 г., което значи най-малко осъществяване и възможност за предварително прогнозиране за следващия (ако има) програмен период с оглед и на новата/ите членка/ки на ЕС.

Сценарий 3.2. Вариант Б – Не особено благоприятен. Твърде дългото отлагане ще носи много напрежение в региона и дори и да има някакъв благоприятен ефект (един конкурент по-малко, един беден роднина по-малко на ЕС-софрата или други подобни аргументи в духа на националния еврогеоизъм), в дългосрочен план негативите са повече. България трябва да има план как да предотврати този сценарий и да не бъде пасивен наблюдател.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Смисълът на този текст е да представи различните фактори, които влияят върху интеграцията на Република Сърбия в Европейския съюз и да очертае най-общо възможните сценарии, според които тази интеграция би могла да се случи. Събитията и в Сърбия, и в България през последните месеци показват, че независимо как ще се стигне до членство в Европейския съюз, в крайна сметка той не е панацея за всички болести, от които страдат балканските общества. Така или иначе, както посочихме в началото, бавният, мизерен, мърляв и полупразен влак София-Белград винаги се добира до крайната си дестинация, за да продължи отново и отново във все същото състояние на амортизация и трупаци се закъснения да обслужва маршрута си. И ако се придържаме към тази железопътна метафора, то следва да кажем, че и пълноправното членство на Сърбия в ЕС все някога ще се случи (стига да има ЕС!), Сърбия все някога ще пристигне на гара „ЕС“. Дали ще бъде на перон „2025“ или на някой друг, е въпрос, на който най-добре могат да отговорят „стрелочниците“ в Брюксел и в големите европейски столици. Само по себе си това „пристигане“ би било положително както за страната, така и за Балканите. Но подобно на случая с България „евродостижението“ няма да намали трупациите се вътрешни напрежения, които трябва да бъдат разрешени от сръбското общество. Т. е. заслугата за мърлявия, мизерен и полупразен влак пак ще си остане за сметка на сръбското (балканското) общество, независимо дали ще се движи върху подменени релси и с обновен „подвижен състав“. „Пристигането“ на гара „ЕС“ трябва да бъде съпътствано с натрупване на положителна енергия, която да позволи на сръбското общество да разреши собствените си проблеми, тъй като отдавна е ясно, че общочовешките ценности са в сърцата на хората, а не в тоновете хартия с бюрократичните регламенти, работни програми, планове за действия, препоръки, анекси, „ясни знаци и послания“ и т.н.

ПРИЛОЖЕНИЯ:

1. ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ ЗАГРЕБСКАТА СРЕЩА НА ВЪРХА, 24 ноември 2000 г.

2. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ СОЛУН, 21 юни 2003 г.

3. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ СОФИЯ, 17 май 2018 г.

4. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ БУКУРЕЩ, 29 март 2019 г.

5. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ ЗАГРЕБ, 6 май 2020 г.

6. АНКЕТА: ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ НА СЪРБИЯ

7. ПРЕГОВОРНА ПРОЦЕДУРА и ХРОНОЛОГИЯ НА КЛЮЧОВИТЕ СЪБИТИЯ

1. ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ ЗАГРЕБСКАТА СРЕЦА НА ВЪРХА, 24 ноември 2000 г.

1. Ние, ръководителите на държавите членки на Европейския съюз, Албания, Бивша югославска република Македония, Босна и Херцеговина, Хърватия и Съюзна република Югославия, както и външният министър на Словения и президентът на Европейската комисия, в присъствието на върховния представител на Европейския съюз по въпросите на външните работи и политиката на сигурност (ОВППС), специалния представител на генералния секретар на Организацията на обединените нации, специалния представител на ЕС, който действа като координатор на Пакта за стабилност за Югоизточна Европа и върховния представител за Босна и Херцеговина се срещаме в Загреб в момент, когато демокрацията е на път да завладее целия регион. 2000 г. започва с демократични промени в Хърватия след президентските избори и изборите за парламент. Тя продължи с победата на демократичните сили в СРЮ на изборите на 24 септември. Това движение се развива в интерес на всички страни в региона и им предлага нови перспективи.

2. Неотдавнашните исторически промени откриват пътя за регионално помирение и сътрудничество. Те дават възможност на всички страни в региона да установят нови отношения, полезни за всички тях, за стабилността на региона и мира и стабилността на европейския континент. Те дават нов тласък на политика на добросъседство, основана на договорено уреждане на споровете, зачитане на правата на малцинствата, зачитане на международните задължения, включително по отношение на Международния наказателен трибунал за бивша Югославия (МНТБЮ), трайно решаване на проблема с бежанците и разселените лица и уважение на международните граници на държавите. Те засилват регионалната сигурност и са длъжни да подпомогнат приключването на преговорите за контрол и намаляване на оръжията на регионално ниво от страна на засегнатите държави, както е предвидено в споразуменията от Дейтън. Бихме искали да подчертаем важния принос на Пакта за стабилност за прилагането на реформите, икономическото развитие и укрепването на регионалната сигурност и сътрудничество. Европейският съюз беше инициатор на Пакта за стабилност и ще продължи да действа като негова движеща сила. Нашата цел е да проведем втора регионална конференция за финансиране, на която съответните страни трябва да представят програми за икономическо възстановяване и реформи. Демокрацията и регионалното помирение и сътрудничество, от една страна, и сближава-

нето на всяка от тези страни с Европейския съюз - от друга, представляват едно цяло.

3. Отсега нататък държавните и правителствените ръководители на петте засегнати държави се задължават да установят между своите държави конвенции за регионално сътрудничество, предвиждащи политически диалог, регионална зона за свободна търговия и тясно сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи, по-специално за укрепване на справедливостта и независимостта им в борба с организираната престъпност, корупцията, прането на пари, незаконната имиграция, трафика на хора и всички други форми на трафик. Тези конвенции ще бъдат включени в споразуменията за стабилизиране и асоцииране, когато те се сключат с Европейския съюз. Държавните и правителствените ръководители на петте засегнати държави са декларирали значението, което придават на обучението на полицейски служители и магистрати и на засилването на граничния контрол. Сближаването с Европейския съюз ще върви ръка за ръка с този процес на развитие на регионално сътрудничество. За тази цел допринасят и различни инициативи на партньорите. Следователно приоритет има развитието на регионално сътрудничество, което трябва да се прилага за конкретни проекти, като възстановяване на корабоплаването по река Дунав. Във връзка с това отбелязваме със задоволство, че тази сутрин в Загреб се проведе извънредна сесия на Адриатическия и Йонийския съвет с участието на председателя на Европейската комисия. Европейският съюз отбелязва със задоволство първите стъпки за решаване на въпроса за приемствеността на СФРЮ и настоятелно призовава заинтересованите страни да продължат напред. Той би приветствал също така бързото установяване на дипломатически отношения между страните от региона, където те все още не съществуват.

4. В този контекст пътят за приближаване към Европейския съюз като част от процеса на стабилизиране и асоцииране вече е отворен за всички страни от региона. Европейският съюз потвърждава своето желание да допринесе за укрепване на демокрацията и да даде решителната си подкрепа за процеса на помирение и сътрудничество между съответните страни. Той потвърждава европейската перспектива на страните, участващи в процеса на стабилизиране и асоцииране, и техния статус като потенциални кандидати за членство в съответствие със заключенията от Фейра. Този процес на стабилизиране и асоцииране е в основата на политиката на Съюза към петте засегнати държави. Той отчита положението на всяка държава и се основава върху спазването на условията, определени от Съвета на 29 април 1997 г. относно демократичните, икономическите и институционалните реформи. Въз основа на тези критерии Съюзът предлага индивидуализиран подход към всяка от тези страни, чието съдържание се съдържа в приложението. Перспективата за

присъединяване се предлага въз основа на разпоредбите на Договора за Европейския съюз, зачитане на критериите, определени на Европейския съвет в Копенхаген през юни 1993 г., и напредъка, постигнат в прилагането на споразуменията за стабилизиране и асоцииране, по-специално по отношение на регионалното сътрудничество. Европейският съюз скоро ще стартира единна програма на Общността за помощ за страните, участващи в процеса на стабилизиране и асоцииране, озаглавена CARDS (Помощ на Общността за възстановяване, демократизация и стабилизиране). Този нов инструмент на Общността за Албания, Бивша югославска република Македония, Босна и Херцеговина, Хърватия и Федерална република Югославия ще бъде осигурен с финансова референтна сума от 4,65 милиарда евро за периода 2000-2006 г. Той ще придружава и подкрепя демократичните, икономическите и институционалните реформи на петте засегнати държави. Съюзът прилага и ще обхване и петте засегнати държави с асиметрични изключителни търговски привилегии, които ще благоприятстват достъпа до пазара на Общността за техните промишлени и селскостопански продукти, така че да помогнат за възобновяване на икономиките им чрез стимулиране на техния износ. Съюзът приканва тези държави да продължат своите реформи, за да извлекат максимална полза от търговските възможности, създадени с тези мерки. Целта е да се създаде балансирана зона за свободна търговия между тези страни и Европейския съюз в съответствие с правилата на Световната търговска организация.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Процес за стабилизиране и асоциация на индивидуализирана основа

– Албания: Съюзът даде висока оценка на постигнатия напредък след проучване на осъществимостта, проведено от Комисията, и призовава лидерите на страната да продължат усилията си. Съюзът реши да засили сътрудничеството си и да посочи реформите, които трябва да бъдат извършени. За тази цел беше договорено да бъде създадена ръководна група на високо равнище ЕС/Албания. До средата на 2001 г. ще бъде представен доклад за подготовката на преговорите за споразумение за стабилизиране и асоцииране.

– Бивша югославска република Македония: днес парафираме първото споразумение за стабилизиране и асоцииране, което е важен етап от прилагането на проведените реформи. Съюзът призовава лидерите на тази страна да продължат реформите си в съответствие с разпоредбите на споразумението.

– Босна и Херцеговина: Съюзът призовава властите на тази страна да продължат усилията си въз основа на постигнатия напредък, за да може Босна и Херцеговина да изпълни до средата на 2001 г. всички ус-

ловия, заложи в съставената „пътна карта“ до миналата пролет, така че Комисията да проведе Предпроектно проучване.

– Хърватия: Съюзът приветства мащаба на усилията и успеха на реформите, предприети от началото на тази година от властите на тази страна. Сега те дадох възможност за започване на преговори за споразумение за стабилизиране и асоцииране и се надяваме те да прогресират бързо.

– Съюзна република Югославия: перспективата за споразумение за стабилизиране и асоцииране вече е установена в съответствие с поканата, отправена от Съвета на 9 октомври 2000 г. Взето е решение за създаване на „консултативна работна група ЕС/СРЮ“. Комисията ще работи върху проучване на осъществимостта с оглед преговори за директиви за споразумение за стабилизиране и асоцииране.

2. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ СОЛУН, 21 юни 2003 г.

Ние, държавните или правителствените ръководители на държавите членки на Европейския съюз, присъединяващите се страни и страните кандидатки, Албания, Босна и Херцеговина, Хърватия, Бивша югославска република Македония, Сърбия и Черна гора като потенциални кандидати и президентът на Европейската комисия, в присъствието на председателя на Европейския парламент, в присъствието на върховния представител на Европейския съюз по въпросите на външните работи и политиката на сигурност (ОВППС), специалния представител на генералния секретар на ООН в Косово, специалния координатор на Пакта за стабилност за Югоизточна Европа и върховния представител за Босна и Херцеговина, заседаващ в Солун, постигнахме съгласие по следното:

1. Всички ние споделяме ценностите на демокрацията, върховенството на закона, зачитането на правата на човека и малцинствата, солидарността и пазарната икономика, бъдейки напълно наясно, че те са в основата на Европейския съюз. Спазването на международното право, неприкосновеността на международните граници, мирното разрешаване на конфликтите и регионалното сътрудничество са принципи от най-голямо значение, с които всички сме ангажирани. Ние енергично осъждаме екстремизма, тероризма и насилието, били те етнически, политически или криминално проявени.

2. ЕС потвърждава своята недвусмислена подкрепа за европейската перспектива на страните от Западните Балкани. Бъдещето на Балканите е в рамките на Европейския съюз. Продължаващото разширяване и подписването на Атинския договор през април 2003 г. вдъхновяват и насърчават страните от Западните Балкани да следват същия успешен път. Сега голямото предизвикателство е подготовката за интеграция в европейските структури и окончателното членство в Европейския съюз чрез приемане на европейските стандарти. В момента хърватското заявление за членство в ЕС се разглежда от Комисията. Скоростта на движение напред е в ръцете на страните от региона. Страните от региона споделят изцяло целите на икономическия и политически съюз и очакват да се присъединят към ЕС, който е по-силен в постигането на основните си цели и има по-забележимо присъствие в света.

3. Одобрената вчера от Европейския съвет „Програма на Солун за Западните Балкани: Придвижване към европейската интеграция“ представлява нова важна стъпка в привилегированите отношения между ЕС и Западните Балкани. Съдържанието ѝ се счита за наш споделен дневен

ред и всички ние се ангажираме с нейното изпълнение. Страните от региона ще съсредоточат усилията си върху изпълнението на препоръките, към които се отнася тази програма.

4. Ние признаваме, че процесът на стабилизиране и асоцииране (САП) ще остане рамка за европейския курс на страните от Западните Балкани до бъдещото им присъединяване. Процесът и перспективите, които той предлага, служат като основа за реформи в Западните Балкани така, както процесът на присъединяване в Централна и Източна Европа. Напредъкът на всяка страна към ЕС ще зависи от нейните собствени достойнства при изпълнение на критериите от Копенхаген и условията, определени за САП и потвърдени в окончателната декларация от срещата на върха в Загреб през ноември 2000 г. Страните от Западните Балкани високо ценят механизма за годишен преглед на САП, основан на докладите на Комисията, и се ангажират да прилагат препоръките му. Страните от Западните Балкани приветстват решенията на ЕС да активизира политиката си за стабилизиране и асоцииране към региона и да я обогати с елементи от опита на разширяването. Те приветстват по-специално стартирането на европейските партньорства, както и решенията за ускоряване на сътрудничеството в областта на политическия диалог и общата външна политика и политика на сигурност, на парламентарното сътрудничество и подкрепата за изграждане на институции, стартирането на програми на Общността. Те вземат предвид текущите дискусии за увеличаване на бюджетната финансова подкрепа на Общността за региона чрез Програмата CARDS за подпомагане на Общността за възстановяване, развитие и стабилизиране.

5. Ние подкрепяме пълното прилагане на Резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН за Косово и политиката на УНМИК „стандарты преди статут“; оставаме ангажирани с Дейтънско-парижките споразумения и насърчаваме пълното прилагане на споразуменията от Охрид и Белград. ЕС и страните от САП изцяло подкрепят Международния наказателен съд, припомняйки съответните решения на ЕС. Страните от Западните Балкани обещаваат пълно и недвусмислено сътрудничество с Международния наказателен трибунал за бивша Югославия. Работата му по всички открити въпроси, включително прехвърлянето в Хага на всички останали обвиняеми, трябва да бъде дадена възможност да напредва без забавяне. Предоставянето на справедливост за военни престъпления е правен, политически и морален императив, към който всички ние сме ангажирани. Устойчивото завръщане на бежанци и вътрешно разселени лица е от решаващо значение за етническото помирение и индекс на демократична зрялост; тя остава на първо място в приоритетната ни програма. Акцентираме върху ролята на образованието, културата и младежта за насърчаване на

толерантността, осигуряване на етническо и религиозно съвместно съществуване и оформяне на съвременните демократични общества. Раздробяването и разделенията по етническа линия са несъвместими с европейската перспектива, която трябва да действа като катализатор за справяне с проблемите в региона. Неотдавнашното стартиране на полицейската мисия на ЕС в Босна и Херцеговина и операцията „Конкордия“ в Бивша югославска република Македония са осезаеми доказателства за ангажираността на ЕС към региона. Въпреки че ЕС засилва ангажимента си в Югоизточна Европа, по-специално в полицейските и охранителни операции, е необходимо непрекъснато ангажиране на други международни участници. Всички ние високо ценим тясното сътрудничество между ЕС и САЩ и НАТО в региона в рамките на Резолуциите на ООН, както и ролята на други международни организации и финансови институции, действащи в областта. Насърчаваме тясното координиране на техните дейности.

6. Организираната престъпност и корупцията са истинска пречка за демократичната стабилност, върховенството на закона, икономическото развитие и развитието на гражданското общество в региона и предизвикват сериозна загриженост за ЕС. Борбата с него представлява основен приоритет. Страните от Процеса за асоцииране и стабилизиране се ангажират да определят и прилагат мерките, предвидени в процеса на проследяване на конференцията в Лондон от ноември 2002 г. и описани в Солунската програма. Особено внимание ще бъде обърнато на борбата с трафика на хора. Страните от региона също се ангажират с конкретни мерки в съответствие с Програмата от Солун и документите на конференцията в Охрид през май 2003 г., за да се справят ефективно с нелегалната имиграция и подобряването на граничната сигурност и управление с цел постигане на европейски стандарти.

7. Ние признаваме значението, което хората от Западните Балкани отдават на перспективата за либерализиране на визовия режим на ЕС спрямо тях. Ние признаваме, че напредъкът зависи от прилагането на големи реформи в области като укрепването на принципа на правовата държава, борбата с организираната престъпност, корупцията и нелегалната миграция и укрепването на административния капацитет в областта на граничния контрол и сигурността на документите. Страните от Западните Балкани приветстват намерението на Комисията да проведе дискусии в рамките на процеса на стабилизиране и асоцииране с всяка една от тях по отношение на изискванията за това как конкретно да се придвижат тези въпроси.

8. Икономическият просперитет е от съществено значение за дългосрочната стабилност и демокрацията в региона. Необходими са постоянни усилия и структурни реформи за установяване на функциониращи

пазарни икономики и за постигане на устойчиво развитие и осигуряване на заетост. Ние признаваме значението на развитието на съвременни мрежи и инфраструктури в областта на енергетиката, транспорта и телекомуникациите в региона в съответствие с трансевропейските мрежи. Насърчаваме по-нататъшно мобилизиране на международна подкрепа в тези области, по-специално чрез Европейската инвестиционна банка и други международни финансови институции и чрез частни инвестиции. Страните от САП приветстват решенията на ЕС да обмисли допълнителни мерки за засилване на търговията си с тях, за разширяване на вътрешния енергиен пазар до региона като цяло и за установяване на редовен икономически диалог с всяка страна от региона. Като се има предвид, че малките и средните предприятия са ключов източник на работни места, иновации и богатство и са от съществено значение за функционирането на конкурентните пазарни икономики, страните от САП се ангажират с принципите на политиката, залегнали в Европейската харта за малките предприятия, както и да участват в нейното изпълнение.

9. Отново заявяваме, че сближаването с ЕС ще върви ръка за ръка с развитието на регионалното сътрудничество. Страните от Западните Балкани и, където е приложимо, други страни участници от региона, се ангажират да насърчават конкретни цели и инициативи, в съответствие с предписанията на Солунската програма, в следните области: регионална свободна търговия; безвизово движение в региона; събиране на малокалибрните оръжия; създаване на регионални пазари за електроенергия и газ; развитие на транспортна, енергийна и телекомуникационна инфраструктура; управление на околната среда и водите; научно-изследователски технологии и развитие; трансгранично сътрудничество и парламентарно сътрудничество. Потвърждаваме нашата подкрепа за Пакта за стабилност за Югоизточна Европа в допълващата му роля към процеса на стабилизиране и асоцииране и при изпълнение на договорените основни цели. Приканваме го да се съсредоточи по-специално върху задачите, предложени в Солунската програма. Ние подкрепяме инициативи за регионално сътрудничество като Процеса на сътрудничество в Югоизточна Европа (SEECP), Адриатическо-Йонийската инициатива и Централноевропейската инициатива. Насърчаваме по-нататъшното сътрудничество между Европейската комисия, Пакта за стабилност и Процеса на сътрудничество в Югоизточна Европа, който постепенно се превръща в глас на региона.

10. След срещата ни в Загреб през ноември 2000 г. беше постигнат значителен напредък към стабилност, демокрация и икономическо възстановяване във всички страни от Западните Балкани, както и в регионалното сътрудничество и добросъседските отношения между тях, в полза на техните народи и на Европа като цяло. Всички страни от ре-

гиона също постигнаха добър напредък в развитието си към ЕС. Едно сравнение със състоянието отпреди три години показва пътя, който е бил изминат. В същото време страните от Западните Балкани, съзнавайки, че предстои много и усилена работа, се ангажират да засилят темпото на реформите. Европейският съюз обеща пълна подкрепа за техните начинания. Съгласихме се да се срещаме периодично на същото високо равнище в рамките на форум ЕС - Западни Балкани, за да обсъдим въпроси от общ интерес, да прегледаме напредъка на страните от региона по пътя им към Европа и да обменим мнения относно основните процеси в ЕС. Годишните срещи на министрите на външните работи и министрите, отговарящи за правосъдието и вътрешните работи, ще се провеждат при необходимост. Присъединяващите се страни и страните кандидатки ще участват без изключение. Приветстваме намерението на предстоящото италианско председателство на ЕС да организира първите подобни срещи до края на годината. При необходимост могат да се срещнат и други министри.

3. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ СОФИЯ, 17 май 2018 г.

Ние, ръководителите на Европейския съюз (ЕС) и на неговите държави членки, в консултации с нашите партньори от Западните Балкани и в присъствието на съответните заинтересовани страни от региона, днес стигнахме до следните заключения:

1. ЕС приветства споделената ангажираност на партньорите от Западните Балкани с европейските ценности и принципи, както и с визията за силна, стабилна и обединена Европа, основана на нашите исторически, културни и географски връзки и взаимни интереси в областта на политиката, сигурността и икономиката.

2. Като припомня срещата на високо равнище в Солун през 2003 г., ЕС потвърждава отново недвусмислената си подкрепа за европейската перспектива на Западните Балкани. Въз основа на постигнатия досега напредък партньорите от Западните Балкани отново потвърждават ангажираността си с европейската перспектива като свой категоричен стратегически избор и с активизирането на своите усилия и взаимна подкрепа. Надеждността на тези усилия зависи от ясното информиране на обществеността.

3. ЕС е решен да укрепи и засили своята ангажираност на всички равнища в подкрепа на политическата, икономическата и социалната трансформация на региона, включително чрез засилена помощ, въз основа на постигнатия от партньорите от Западните Балкани съществен напредък в областта на принципите на правовата държава и на социално-икономическите реформи.

4. ЕС приветства ангажираността на партньорите от Западните Балкани с върховенството на демокрацията и принципите на правовата държава, по-специално борбата с корупцията и организираната престъпност, доброто управление и зачитането на правата на човека и правата на лицата, принадлежащи към малцинства. Ефективното изпълнение на реформите от тяхна страна се крепи на тези основи. Гражданското общество и независимите медии играят ключова роля в процеса на демократизация.

5. ЕС подкрепя ангажимента на партньорите от Западните Балкани да продължат да укрепват добросъседските отношения, регионалната стабилност и взаимното сътрудничество. Това включва по-специално намирането и изпълнението на окончателни, приобщаващи и обвързващи решения на двустранните им спорове, които се коренят в наследството от миналото, и полагането на допълнителни усилия за помирение.

6. Създаването на тесни връзки и възможности в рамките на региона и с ЕС е от основно значение за сближаването на гражданите и икономиките ни, както и за подобряването на политическата стабилност, икономическия просперитет и културното и социалното развитие. Въз основа на постигнатия напредък, включително чрез регионални инициативи, се ангажираме да повишим значително свързаността във всичките ѝ измерения: в областта на транспорта и енергетиката, цифровата и икономическата сфера, както и между хората.

7. ЕС е съгласен да насърчава благоприятна за пазара и инвестициите среда в Западните Балкани, за да се постигне по-бърз напредък към цифрова икономика и устойчиви и благоприятни за климата общества в съответствие с Парижкото споразумение. Енергийната сигурност ще бъде приоритет, включително чрез подобрена енергийна ефективност, по-добри трансгранични междусистемни връзки, диверсификация на източниците и маршрутите, както и балансиран енергиен микс, в който по-добре е интегрирана енергията от възобновяеми източници.

8. Специално внимание ще бъде отделено на създаването на нови възможности за младите хора, като същевременно се гарантира, че това допринася за социално-икономическото развитие на Западните Балкани.

9. За тази цел ЕС приветства ангажимента, поет от партньорите от Западните Балкани, наред с другото, да ускорят прилагането на достиженията на правото съгласно Договора за създаване на енергийна общност и Договора за създаване на транспортна общност, да премахнат всички административни пречки на границите, да завършат изграждането на регионалния пазар на електроенергия и спешно да изпълнят многогодишния план за действие от юли 2017 г. за изграждане на регионално икономическо пространство. ЕС ще продължи да подкрепя тези усилия.

10. ЕС и партньорите от Западните Балкани имат много общи предизвикателства в областта на сигурността, които изискват координирани индивидуални и колективни действия. Чрез съвместна работа можем да се справим ефективно с тези предизвикателства. Сътрудничеството ни по отношение на пресичането на незаконните миграционни потоци доказва стойността си и ще продължим да го развиваме.

11. За борбата с тероризма и екстремизма, включително финансирането, радикализацията и връщането на чуждестранните бойци - терористи, е нужно засилено сътрудничество помежду ни.

12. ЕС и партньорите от Западните Балкани признават, че резултатите в борбата с корупцията и организираната престъпност са от съществено значение за политическата и социално-икономическата трансформация на региона, както и за регионалната стабилност и сигурност, съответстващи на висшия интерес на гражданите им. ЕС приветства ан-

гажираността на партньорите за предприемане на решителни действия – в сътрудничество с ЕС и помежду им, срещу трафика на хора, отглеждането на наркотици и контрабандата на хора, наркотици и оръжия.

13. ЕС приветства приноса на партньорите от Западните Балкани за общата външна политика и политика на сигурност (ОВППС) във всичките ѝ аспекти и очаква постепенно задълбочаване на сътрудничеството в тази област, особено по-голяма степен на хармонизиране, по-специално по въпроси, отнасящи се до значителни общи интереси.

14. С дезинформацията и други хибридни дейности ще се борим съвместно чрез по-задълбочено сътрудничество в областта на устойчивостта, киберсигурността и стратегическата комуникация.

15. За да се ускори подобряването на живота на нашите граждани в областта на свързаността и сигурността с оглед на европейската перспектива на Западните Балкани, днес ЕС стартира приложената към настоящата декларация приоритетна програма от София за ЕС и Западните Балкани, стъпвайки на съответните аспекти от приетото на 6 февруари 2018 г. съобщение на Комисията.

16. ЕС приветства намерението на Хърватия да бъде домакин на среща на върха между ЕС и Западните Балкани по време на председателството си през 2020 г.

17. Отбелязваме, че нашите партньори от Западните Балкани са съгласни с изложените по-горе точки.

Приложение към декларацията

ПРИОРИТЕТНА ПРОГРАМА ОТ СОФИЯ

Засилване на подкрепата за принципите на правовата държава и доброто управление

- Засилване на подкрепата за съдебната реформа и усилията за борба с корупцията и организираната престъпност, включително изграждане на капацитет за превенция на корупцията.
- Разширяване на консултативните мисии в сферата на правовата държава с по-голямо подпомагане от държавите членки и от ЕС.
- Засилване на мониторинга на реформите чрез по-систематични мисии за партньорски проверки по конкретни случаи.
- Въвеждане на мониторинг на съдебните процеси в областта на тежката корупция и организираната престъпност.
- Работа за по-добро измерване на резултатите в съдебната реформа.

- Поетапно предоставяне на подкрепа за Западните Балкани в областта на независимите и плуралистични медии и гражданското общество чрез Европейския фонд за демокрация.

Засилване на ангажимента в областта на сигурността и миграцията

- Активизиране на съвместната работа за борба с тероризма и предотвратяване на радикализацията и насилствения екстремизъм, в съгласуваност с инициативата за борба с тероризма в Западните Балкани.

- Значително засилване на оперативното сътрудничество в борбата с международната организирана престъпност в приоритетни области като огнестрелни оръжия, наркотици, контрабанда на мигранти и трафик на хора.

- Изготвяне на обновен план за действие за сътрудничеството в областта на огнестрелното оръжие с цел по-ефективна борба с незаконните огнестрелни оръжия и големите запаси от оръжия.

- Увеличаване на подкрепата за изграждане на капацитет в областта на киберсигурността и борбата с киберпрестъпността.

- Засилване на сътрудничеството в областта на миграцията и управлението на границите.

- Допълнително засилване на сътрудничеството между служителите за връзка, разположени от ЕС (Европейската комисия и Европейската агенция за гранична и брегова охрана), държавите членки и компетентните органи от Западните Балкани.

- Създаване на междуведомствена специална работна група на ЕС по въпросите на ПВР, координирана от Комисията.

- Задълбочаване и разширяване на сътрудничеството и диалога по същество относно Общата външна политика и политика на сигурност/Общата политика за сигурност и отбрана.

- По-нататъшно развитие на сътрудничеството по линия на дейностите, свързани с хибридните заплахи, включително посредством засилване на стратегическата комуникация.

Подкрепа за социално-икономическото развитие и поставяне на специален акцент върху младите хора

- Разширяване на Инвестиционната рамка за Западните Балкани за допълнително привличане и координиране на инвестициите от двустранни донори и от международните финансови институции.

- Съществено стимулиране на предоставянето на гаранции от Инвестиционната рамка за Западните Балкани за привличане на частни инвестиции.

- Увеличаване на подкрепата за образованието, по-специално стартиране на пилотен проект за мобилност в областта на професионалното образование и обучение.
- Удвояване на финансирането по линия на програмата Еразъм+ за региона, включително създаване на „Лаборатория за младежта на Западните Балкани“ през 2018 г., която да осигурява платформа за иновативно изработване на политики, насочени към потребностите на младите хора, и да се бори с „изтичането на мозъци“
- Разширяване на обхвата и на рамките на Регионалната служба за младежко сътрудничество и въвеждане на схема за мобилност в региона.
- Гарантиране на напредък в реализирането на регионалното икономическо пространство, включително засилване на работата по признаване на квалификациите, както и напредък при улесняването на търговията в рамките на Западните Балкани.
- Напредък на Босна и Херцеговина и Сърбия в процеса на присъединяването им към Световната търговска организация.

Увеличаване на свързаността

- Стартиране на нов пакет от проекти в областта на свързаността (със значителен размер безвъзмездни средства от ЕС като стимул) чрез Инвестиционната рамка за Западните Балкани, включително подкрепа за „синята магистрала“ и „магистралата на мира“ (Ниш—Прищина)
- Подкрепа за по-активно използване на възможностите по линия на настоящите разпоредби на Механизма за свързване на Европа на Западните Балкани.
- Разширяване на енергийния съюз на ЕС с цел обхващане на Западните Балкани, като се постави акцент върху енергийната сигурност и диверсификацията на източниците и доставчиците, включително стратегия на регионално равнище за извличане на ползи от възобновяемите източници на енергия, по-специално водноелектрическата енергия.
- Завършване на изграждането на регионалния пазар на електроенергия на Западните Балкани и осигуряване на интегрирането му във вътрешния пазар на електроенергия на ЕС, включително посредством инициативата за свързаност на газопреносната система в Централна и Югоизточна Европа (CESEC).
- По-голяма подкрепа за създаването на единно регулаторно пространство и провеждането на ефективен процес на реформи на енергийния пазар в контекста на Договора за Енергийната общност.
- Подписване на споразумение/меморандум за разбирателство за газопреносната връзка България-Сърбия.

- Започване на изпълнението на Договора за Транспортната общност и на пълноценното функциониране на свързания с договора секретариат.
- Подписване на споразумението за седалището на Договора за Транспортната общност (Белград).
- Одобряване на декларацията на министрите на транспорта от дните на TEN-T в Любляна, включително плана за действие за списъка на приоритетните гранични пропускателни пунктове.
- Одобряване на декларацията на министрите на транспорта относно пътната безопасност от дните на TEN-T в Любляна и на плана за действие към нея.
- Подкрепа за нова стратегия за железопътния транспорт, за да могат Западните Балкани да бъдат включени в основната мрежа и пазар на ЕС.

Програма в областта на цифровите технологии за Западните Балкани

- Стартиране на програма в областта на цифровите технологии за Западните Балкани, включително пътна карта за улесняване на понижаването на цените на роуминга.
- Стартиране на пакет за съществена техническа помощ за набелязване на потенциални инвестиции в цифровата област (включително ширококолов достъп) чрез Инвестиционната рамка за Западните Балкани/Инструмента за предприсъединителна помощ.

Подкрепа за помирието и добросъседските отношения на Западните Балкани

- Подкрепа за борбата с безнаказаността чрез подпомагане на Механизма за международните наказателни трибунали и на специализираните състави за Косово* посредством EULEX.

* Това название не засяга позициите по отношение на статута и е съобразено с Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН и становището на Международния съд относно обявяването на независимост от страна на Косово.

- Разкриване на компонент в програмата на ЕС „Творческа Европа“.
- Насърчаване на задълбочаването на връзките между гражданските общества на Западните Балкани, включително посредством подпомагането на проектите по линия на фонда за Западните Балкани.

Настоящата приоритетна програма ще се изпълнява по начин, неутрален по отношение на статута, и без да се засягат обсъжданията на следващата многогодишна финансова рамка.

4. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ БУКУРЕЩ, 29 март 2019 г.

Министър-председателите на Румъния Нейно Превъзходителство г-жа Виорика Дънчила, на Република България Негово Превъзходителство г-н Бойко Борисов, на Гръцката република Негово Превъзходителство г-н Алексис Ципрас заедно с президента на Република Сърбия Негово Превъзходителство г-н Александър Вучич,

изразявайки удовлетворение от политическия диалог на високо ниво и цялостното сътрудничество между четирите държави,

признавайки значението на продължаването на редовен диалог между нашите държави, представляващ функционална рамка за регионално сътрудничество, която допринася за запазването на климата на доверие и партньорство в нашия регион,

споделяйки мнението, че приятелските и добросъседски отношения между четирите държави, основани на общи европейски ценности и принципи, са в интерес на нашите народи и на сигурността и стабилността на целия регион на Югоизточна Европа,

като признават значението на регионалното сътрудничество, помирение и добросъседски отношения и приветстват забележителния напредък, постигнат от Република България и от Република Гърция в по-нататъшното укрепване на двустранните им връзки чрез ясно определена и насочена към бъдещето перспектива за отношенията им с Република Северна Македония,

желаейки да развием съвместно и да засилим нашето сътрудничество с цел насърчаване на устойчивото развитие, икономическия просперитет и социалния прогрес на нашите държави,

припомняйки историческата ангажираност на ЕС чрез Солунската декларация, подчертаваща, че „бъдещето на Балканите е в рамките на Европейския съюз“, както и Софийската декларация, в която се посочва, че „ЕС е решен да укрепи и засили ангажимента си на всички равнища в подкрепа на политическа, икономическа и социална трансформация в региона“,

потвърждавайки отново, че Румъния, Република България и

Република Гърция силно и активно подкрепят пътя на Сърбия към ЕС и нейните усилия за изпълнение на критериите за присъединяване,

декларират по този важен повод, че:

Съгласни сме, че политиката на разширяване - важен приоритет на настоящото румънско председателство на Съвета на ЕС, както и на бившите българско и гръцко председателство, дава възможност за пореден път да демонстрира преобразуващата сила на ЕС и то във време, когато Съюзът е изправен пред големи предизвикателства.

Ние споделяме мнението, че процесът на разширяване на ЕС, напредъкът по европейския път е обективен и основаващ се на определени заслуги процес, който зависи от конкретните резултати, постигнати от всяка отделна страна, по отношение на върховенството на закона, справедливостта и фундаменталните права, включително правата на лицата, принадлежащи към малцинствата и правата на собственост, които са изключително ключов приоритет.

Решаваме, че една година след публикуването на пакета за разширяване на ЕС за 2018 г., който потвърди ангажимента на ЕС за надеждна перспектива за разширяване и засилен ангажимент на ЕС към Западните Балкани, нашите съвместни усилия ще целят превръщането на 2019 г. в година на осъществените резултати в съответствие с поетите ангажименти и с принципа на собствените заслуги.

Съгласни сме, че силна, обединена и сплотена Европа е в интерес както на настоящите, така и на бъдещите държави членки. В продължаващия дебат за бъдещето на Съюза ние подкрепяме конструктивна, насочена към бъдещето перспектива и постоянен ангажимент към процеса на разширяване.

Считаме, че бъдещето на Европа и целта за засилване на ролята на ЕС като глобален участник са тясно свързани със способността на ЕС да проектира стабилност и просперитет в непосредственото си обкръжение.

Приветстваме Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Северна Македония, който осигурява добра основа за укрепване на двустранните отношения между двете страни.

Поздравяваме Република Гърция и Република Северна Македония

за историческото разрешаване на спора за името чрез приемането на Споразумението от Преспа - пример за помирение в региона и за решаване на проблемите в европейски дух.

Румъния, Република България и Република Гърция приветстват усилията и напредъка на сръбското правителство в процеса на присъединяване към ЕС и насърчават Сърбия да продължи темпа на реформите и да гарантира тяхната устойчивост и необратимост. Трите държави членки на ЕС ще продължат да споделят със Сърбия собствен опит по отношение на процеса на присъединяване и ще предават своето ноу-хау, свързано с успешния процес на преговорите.

Ние отдаваме голямо значение на продължаването на развитието на трансграничното и на по-широко регионално сътрудничество между нашите четири държави с цел засилване на териториалното сближаване на трансграничните региони, тяхната конкурентоспособност и тяхната устойчивост чрез проекти от взаимна полза.

Ние отново потвърждаваме нашата подкрепа за регионални проекти от общ интерес, особено в областта на транспорта, енергетиката, информационните и комуникационните технологии, както и спорта и младежта, за да се насърчи развитието и цялостната свързаност на региона.

Ще продължим работата си за развитие на транспортните връзки между нашите държави и разширяване на Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T) в Югоизточна Европа, с особен акцент върху транспортните коридори Запад-Изток и Север-Юг.

Ние подчертаваме значението на макрорегионалния подход за стимулиране на икономическия растеж и създаване на работни места, включително в рамките на стратегията на ЕС за Дунавския регион, Инициативата „Три морета“ и Стратегията на ЕС за Адриатическия и Йонийския регион. В това отношение настоящото румънско председателство на Стратегията на ЕС за Дунавския регион (EUSDR) и на Съвета на ЕС, както и българското председателство на ЧИС, заедно с Гърция и Сърбия като членове на Стратегията на ЕС за Адриатико-Йонийския регион (EUSAIR), могат да създадат възможности за свързване на съответните региони чрез проучване на взаимодействията между съответните приоритетни области и напредване с проекти, вдъхновени от синята икономика, както и чрез използване на опита, натрупан в EUSAIR и неговите четири стълба, и подкрепяне като правило на включването на макрорегионални приоритети в съответните регламенти на следващата многогодишна финансова рамка.

Силно вярваме, че енергийната сигурност, която е основен приоритет за нашите държави и за ЕС, трябва да бъде допълнително засилена както на европейско, така и на регионално равнище. Ние отдаваме голямо значение на превръщането на газовите връзки между нашите държави, включително Вертикалния коридор, газовия интерконектор Гърция-България, газовия интерконектор България-Румъния, газовия интерконектор България-Сърбия и газовия интерконектор Румъния-Сърбия в напълно работещи, за да могат те да станат ключови части от общата европейска инфраструктура за енергийна сигурност и да допринасят за прилагането на Енергийния съюз.

Ще продължим съвместните си усилия за диверсификация на енергийните източници, маршрути и доставчици чрез навременно разработване на общо договорени приоритетни проекти за газова и електрическа инфраструктура в рамките на Централно- и Югоизточноевропейската свързаност (CESEC) и Енергийната общност.

Съгласихме се да анализираме условията за създаване на Европейска група за териториално сътрудничество (ЕГТС) с оглед насърчване на сътрудничеството в Югоизточна Европа.

Съгласни сме да продължим работата за разработване на нашата съвместна оферта за бъдещи спортни събития, като създадем организационни комитети и подобрим техническото сътрудничество в този формат.

Възлагаме на съответните институции на нашите държави да подготвят предложения, насочени към разширяване на диалога на секторно ниво във всички области от общ интерес, според случая. В това отношение ще бъдат създадени работни групи, които ще имат за задача да подобрят нашето практическо сътрудничество.

5. ДЕКЛАРАЦИЯ ОТ ЗАГРЕБ, 6 май 2020 г.

Ние, ръководителите на Европейския съюз (ЕС) и на неговите държави членки, в консултация с ръководителите от Западните Балкани и в присъствието на регионални и международни заинтересовани страни, днес изтъкваме отново своята дълбока солидарност с нашите партньори в контекста на кризата с коронавируса. В тези безпрецедентни времена заключихме следното:

1. Припомняйки срещите на върха в Загреб през 2000 г., в Солун през 2003 г. и в София през 2018 г., ЕС отново потвърждава категоричната си подкрепа за европейската перспектива на Западните Балкани. Партньорите от Западните Балкани изтъкнаха отново ангажираността си с европейската перспектива като свой категоричен стратегически избор. Надеждността на този ангажимент зависи също от ясната комуникация с обществеността и от осъществяването на необходимите реформи.

2. Мащабът на кризата с коронавируса изисква да бъдем единни и солидарни. ЕС стои редом до своите партньори от Западните Балкани и запазва решимостта си активно да подкрепя усилията им за борба с разпространението на коронавируса и неговите последици за обществата и икономиките.

3. ЕС и Западните Балкани са заедно в борбата с коронавируса и последиците от него. Както е посочено в съобщението на Комисията от 29 април относно подкрепата за Западните Балкани за борба с COVID-19 и за възстановяване след пандемията, ЕС мобилизира много бързо пакет от над 3,3 милиарда евро в полза на Западните Балкани. Това включва незабавно подпомагане на сектора на здравеопазването, по-специално чрез осигуряване на основни доставки за спасяване на човешки живот, значителна подкрепа за потребностите на нашите партньори във връзка със социалното и икономическото възстановяване, както и пакет от макрофинансова помощ на стойност 750 милиона евро и пакет от 1,7 милиарда европомощ от Европейската инвестиционна банка.

4. Действията ни в отговор на продължаващата пандемия са пример за това как ЕС и Западните Балкани заедно посрещат общите предизвикателства. Това сътрудничество включва съвместно възлагане на обществени поръчки и неограничен търговски поток на лични предпазни средства; осигуряване на бързо преминаване на основни стоки през зелените ленти за преминаване, свързващи ЕС и Западните Балкани; доставка от ЕС на консумативи за проверка на правилното функциониране

на тестовете за коронавирус на територията на Западните Балкани, както и тясно сътрудничество със съответните здравни органи.

5. Фактът, че тази подкрепа и това сътрудничество далеч надхвърлят предоставеното за региона от който и да било друг партньор заслужава обществено признание. Наред с това ЕС признава и ценната подкрепа, оказана от Западните Балкани по време на пандемията на непосредствените им съседи и на ЕС. Това е израз на солидарността и взаимната подкрепа, на която се гради ЕС. Сътрудничеството и координацията следва да продължат и в бъдеще, включително през целия етап на излизане от кризата и възстановяване.

6. ЕС и партньорите от Западните Балкани споделят целта за мирна, силна, стабилна и обединена Европа, основана на нашите исторически, културни и географски връзки и взаимни интереси в областта на политиката, сигурността и икономиката. ЕС е решен да засили още повече ангажираността си на всички равнища в подкрепа на политическата, икономическата и социалната трансформация на региона и приветства ангажимента на партньорите от Западните Балкани да отстояват европейските ценности и принципи и да проведат необходимите реформи задълбочено и енергично. Увеличената помощ от ЕС ще бъде обвързана с постигането на осезаем напредък в областта на принципите на правовата държава и социално-икономическите реформи, както и със зачитането от страна на партньорите от Западните Балкани на ценностите, правилата и стандартите на ЕС.

7. ЕС приветства твърдия ангажимент на партньорите от Западните Балкани по отношение на върховенството на демокрацията и принципите на правовата държава, по-специално борбата с корупцията и организираната престъпност, доброто управление и зачитането на правата на човека, равенството между половете и правата на лицата, принадлежащи към малцинства. Лидерите от Западните Балкани следва да направят необходимото за стриктно спазване и прилагане на основните ценности, демократичните принципи и принципите на правовата държава, включително в периода на действие на специални и извънредни мерки за ограничаване на пандемията от коронавирус. Обществената трансформация и ефективното провеждане на реформите почиват върху тези основи. Гражданското общество и независимите и плуралистични медии, както и свободата на изразяване и защитата на журналистите имат решаваща роля в процеса на демократизация.

8. Ще засилим сътрудничеството си в борбата с дезинформацията и други хибридни дейности, развивани по-специално от източници в трети държави, които целят да подкопаят европейската перспектива на региона. Необходимо е по-тясно сътрудничество в областта на изграждането на устойчивост и на киберсигурността. В това отношение стратегическата комуникация е от съществено значение.

9. ЕС изцяло подкрепя ангажимента на партньорите от Западните Балкани за приобщаващо регионално сътрудничество и за укрепване на добросъседските отношения, включително с държавите членки на ЕС. В това отношение продължава да бъде важно двустранните споразумения, включително Преспанското споразумение с Гърция и Договорът за добросъседски отношения с България, да се прилагат добросъвестно и с осезаеми резултати. Необходимо е да се положат допълнителни и решителни усилия за помирение и регионална стабилност, както и за намиране и прилагане на окончателни, приобщаващи и обвързващи решения на двустранните спорове и на въпроси между партньорите, свързани с наследството от миналото, в съответствие с международното право и установените принципи, включително Споразумението по въпроси, свързани с наследяването. Приветстваме неотдавнашното назначаване на специалния представител на ЕС за диалога Белград – Прищина и други регионални въпроси за Западните Балкани.

10. Борбата с кризата, предизвикана от COVID-19, доказва стойността на тясното сътрудничество на Западните Балкани в рамките на съществуващите регионални структури. ЕС ще продължи да подкрепя това приобщаващо регионално сътрудничество и настоятелно призовава лидерите от Западните Балкани да използват пълноценно потенциала на регионалното сътрудничество за улесняване на икономическото възстановяване след кризата. Това изисква сериозен ангажимент от страна на целия регион да продължи да задълбочава регионалната икономическа интеграция въз основа на правилата и стандартите на ЕС, което ще приближи региона и неговите дружества до вътрешния пазар на ЕС. Развитието на това измерение, включително чрез регионалното икономическо пространство (РИП), може да способства за повишаване на привлекателността на региона за инвестиции.

11. След отмяната на непосредствените мерки за ограничаване на пандемията от COVID-19 ще последва нов етап на тясно сътрудничество за справяне със значителните социално-икономически последици от кризата. Въз основа на съобщението от 29 април Европейската комисия се приканва да представи солиден икономически и инвестиционен план за региона, чиято цел ще бъде да се даде тласък на икономиките и същевременно да се подобри тяхната конкурентоспособност, както и свързаността им в рамките на региона и с ЕС. Инвестициите са от изключително значение за стимулиране на дългосрочното възстановяване на региона и за подкрепа на необходимите реформи за по-нататъшен напредък по пътя към Европа, за преодоляване на различията, което да доведе по-бързо до ползи за региона. Западните Балкани следва да се превърнат във функциониращи пазарни икономики, способни да се свържат напълно с единния пазар на ЕС, да създават работни места и

възможности за предприемачество, да подобряват стопанския и инвестиционния климат и да утвърждават принципите на правовата държава. В това отношение следва да се отреди важна роля на приобщаването на региона към амбициите на ЕС в областта на климата в съответствие с Парижкото споразумение, на утвърждаването на Зелената програма за Западните Балкани, както и на стимулирането на цифровата икономика и укрепването на свързаността във всички нейни измерения: транспорт, енергетика, цифровизация и контакти между хората, включително туризъм и култура. Акцент следва да се постави и върху социалното развитие и по-специално върху мерките в областта на здравеопазването, образованието и социалната политика, както и върху създаването на допълнителни възможности за младежта.

12. ЕС и Западните Балкани имат редица общи предизвикателства в областта на сигурността, които изискват координирани индивидуални и колективни действия. Съгласни сме да задълбочим сътрудничеството си по основни въпроси, свързани със сигурността, с повече решителност и систематичност, включително на оперативно равнище. Партньорите поемат ангажимент да допълнят тези усилия чрез разработване на приобщаващи инструменти за сътрудничество в рамките на Западните Балкани, като се използват, когато това е уместно, инструментите и рамките на ЕС.

13. Превенцията и борбата с тероризма и екстремизма, включително финансирането, радикализацията и връщането на чуждестранните бойци терористи, изискват специално внимание.

14. ЕС и партньорите от Западните Балкани отчитат, че резултатите в борбата с корупцията и организираната престъпност са от съществено значение за политическата и социално-икономическата трансформация на региона, както и за регионалната стабилност и сигурност, съответстващи на висшия интерес на гражданите им. В тези области са необходими по-големи усилия и солидни постижения, основаващи се на значителни резултати, постигнати чрез финансирани по линия на ИПП дейности.

15. Партньорите от Западните Балкани, в сътрудничество с ЕС и помежду си, ще продължат да предприемат решителни действия срещу трафика на хора, отглеждането на наркотични растения, прането на пари и контрабандата на хора и наркотици. Борбата с незаконния трафик на оръжия е отличен пример за това как можем да повишим сигурността си, когато работим заедно за постигането на една обща цел.

16. Сътрудничеството ни за справяне с предизвикателствата, свързани с миграцията, включително в борбата с контрабандата на мигранти, доказва стойността си и ще продължи да се развива и да се ползва от инструменти, като сътрудничеството с Frontex, Европейската служба

за подкрепа в областта на убежището (EASO) и Европол. Следва да бъдат сключени без забавяне оставащите споразумения с Frontex относно статута. ЕС ще продължи да подкрепя подобряването на капацитета за приемане на Западните Балкани.

17. Енергийната сигурност следва да бъде разглеждана приоритетно, включително диверсификацията на източниците и преносните пътища.

18. ЕС приветства приноса на партньорите от Западните Балкани за мисиите и операциите на ЕС. ЕС очаква по-нататъшно задълбочаване на сътрудничеството в областта на общата външна политика и политика на сигурност (ОВППС) и отново призовава всички партньори да постигнат напредък към пълно привеждане в съответствие с позициите на ЕС в областта на външната политика, по-специално по въпроси, свързани с основни общи интереси, и да съгласуват действията си с тях.

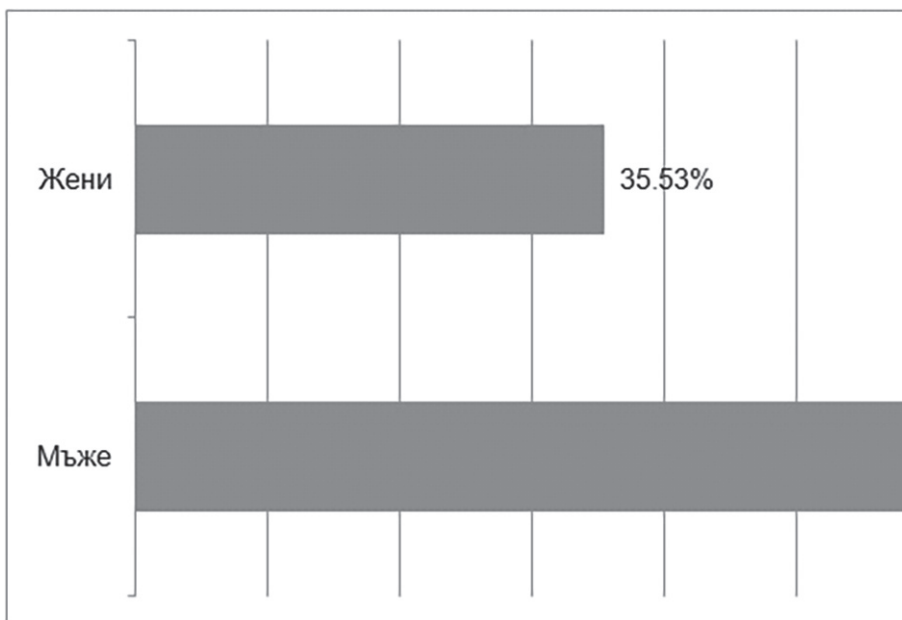
19. С цел по-нататъшно утвърждаване на нашите споделени интереси ръководителите от ЕС изразяват готовност за нов тласък на политическия диалог между ЕС и Западните Балкани, включително редовни срещи на високо равнище.

20. Приветстваме факта, че нашите партньори от Западните Балкани се присъединяват към изложените по-горе точки.

6. АНКЕТА: ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ НА СЪРБИЯ (ВЪПРОСИ) АНКЕТА: ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ НА СЪРБИЯ (ГРАФИКИ)

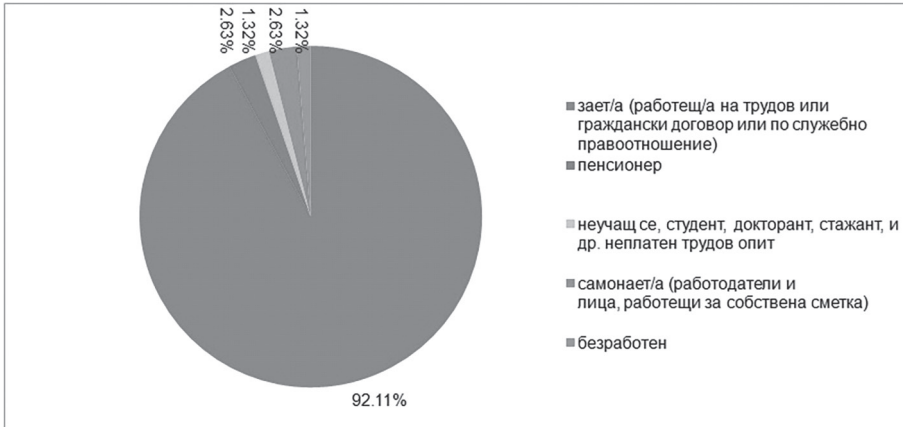
1. Вашият пол е:

Мъж
Жена

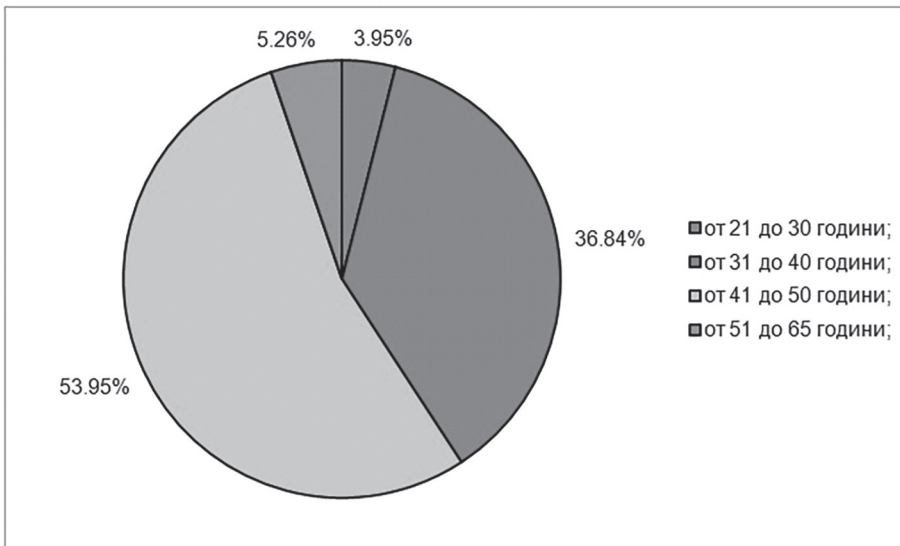
2. Вашето положение на пазара на труда е:

зает/а (работещ/а на трудов или граждански договор, или по служебно правоотношение);
самонает/а (работодатели и лица, работещи за собствена сметка);
безработен;
пенсионер;
неучащ се, студент, докторант, стажант и др. неплатен трудов опит

3. Вашата възраст е:

- до 20-годишна възраст;
- от 21 до 30 години;
- от 31 до 40 години;
- от 41 до 50 години;
- от 51 до 65 години;
- над 65 години

4. Придобита степен на образователна квалификация:

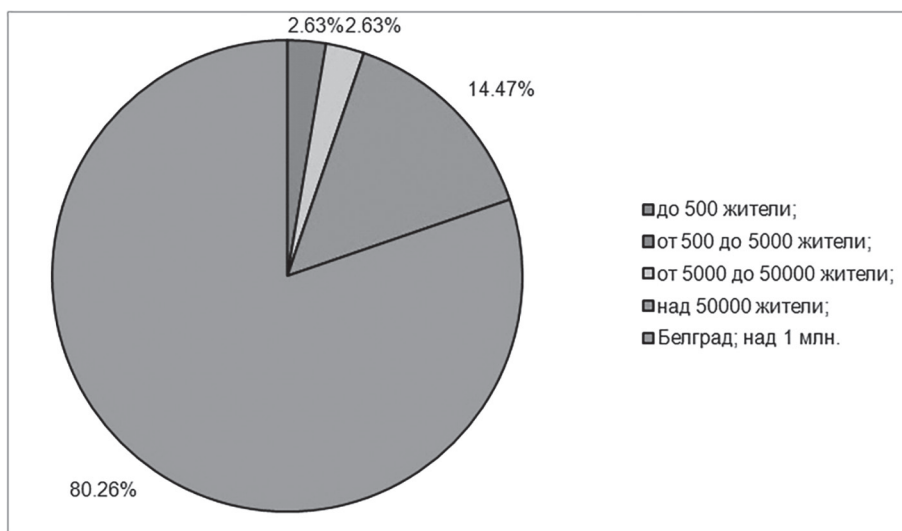
- начално;
- средно;
- средно специално;
- висше

5. С какво се занимавате?

- безработен;
- с домакинство;
- уча;
- работя;
- в майчинство;
- пенсионер;
- друго

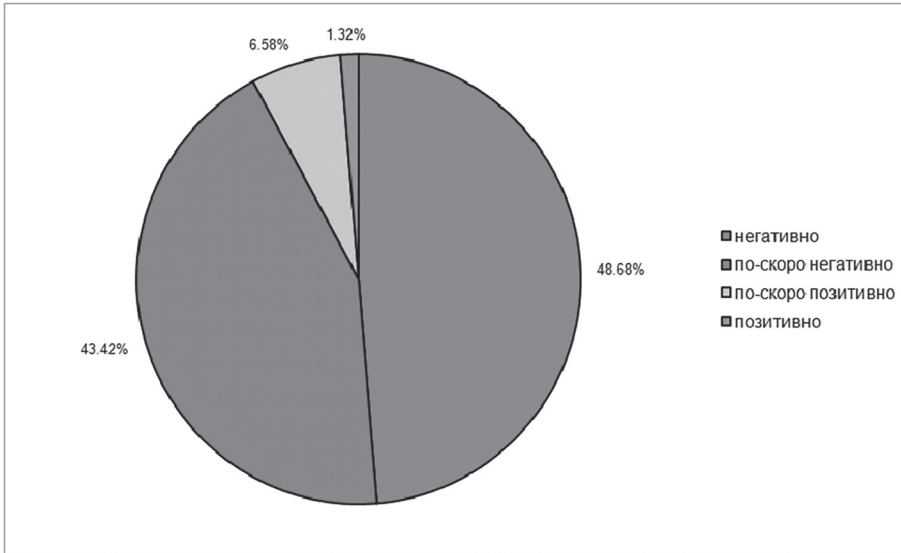
6. Вие сте жител на населено място с:

- до 500 жители;
- от 500 до 5000 жители;
- от 5000 до 50000 жители;
- над 50000 жители;
- Белград (над 1 млн. жители)

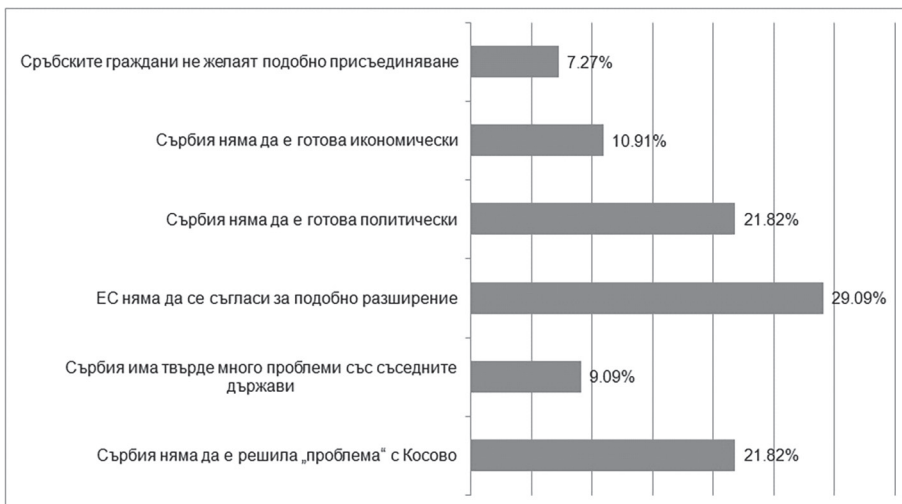
7. Как оценявате шансовете за присъединяване на Сърбия към ЕС до 2025 г.? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

1. 2. 3. 4.

7.1. Ако оценката Ви е 1., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

- Сърбия няма да е готова икономически
- Сърбия няма да е готова политически
- ЕС няма да се съгласи за подобно разширение
- Сърбия има твърде много проблеми със съседните държави
- Сърбия няма да е решила „проблема“ с Косово
- Сръбските граждани не желаят подобно присъединяване
- Друго

7.2. Ако оценката Ви е 2., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

- Сърбия все още няма да е готова икономически

Сърбия все още няма да е готова политически
 ЕС все още няма да е готов за подобно разширение
 Сърбия все още ще има твърде много проблеми със съседните дър-
 жави

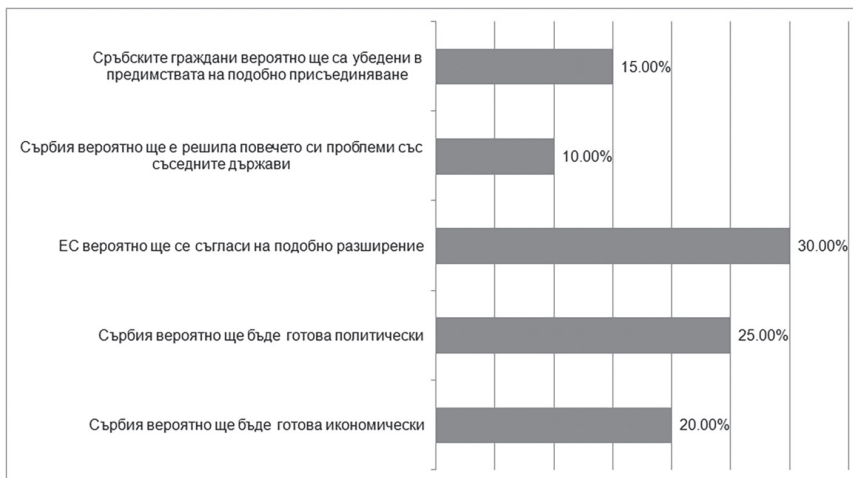
Сръбските граждани не желаят подобно присъединяване
 Друго

7.3. Ако оценката Ви е 3., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Сърбия вероятно ще бъде готова икономически
 Сърбия вероятно ще бъде готова политически
 ЕС вероятно ще се съгласи на подобно разширение
 Сърбия вероятно ще е решила повечето си проблеми със съседните държави

Сръбските граждани вероятно ще са убедени в предимствата на подобно присъединяване
 Друго

7.4. Ако оценката Ви е 4., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Сърбия ще бъде готова икономически

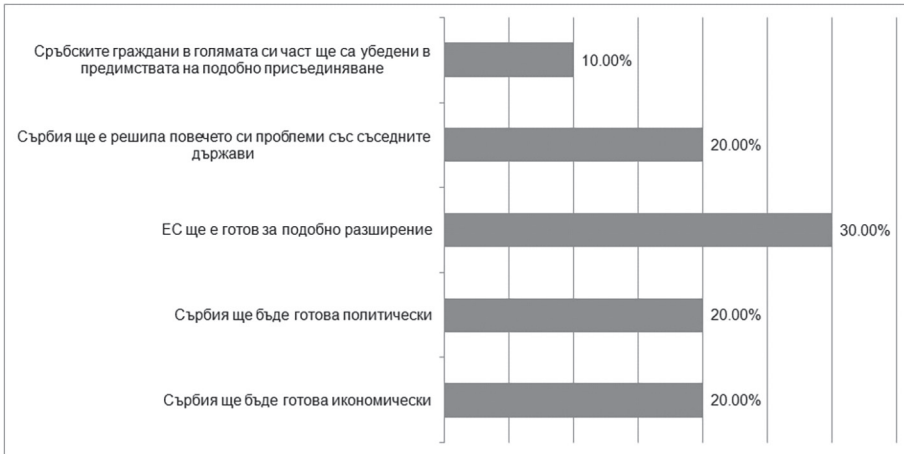
Сърбия ще бъде готова политически

ЕС ще е готов за подобно разширение

Сърбия ще е решила повечето си проблеми със съседните държави

Сръбските граждани в голямата си част ще са убедени в предимствата на подобно присъединяване

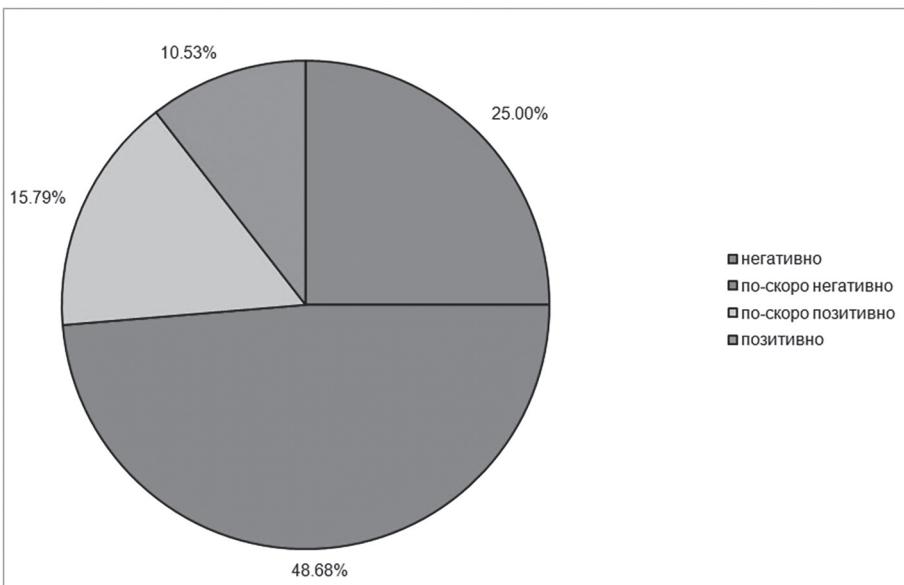
Друго

8. Как оценявате влиянието, което ще окажат вътрешно-политическите фактори върху този процес? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

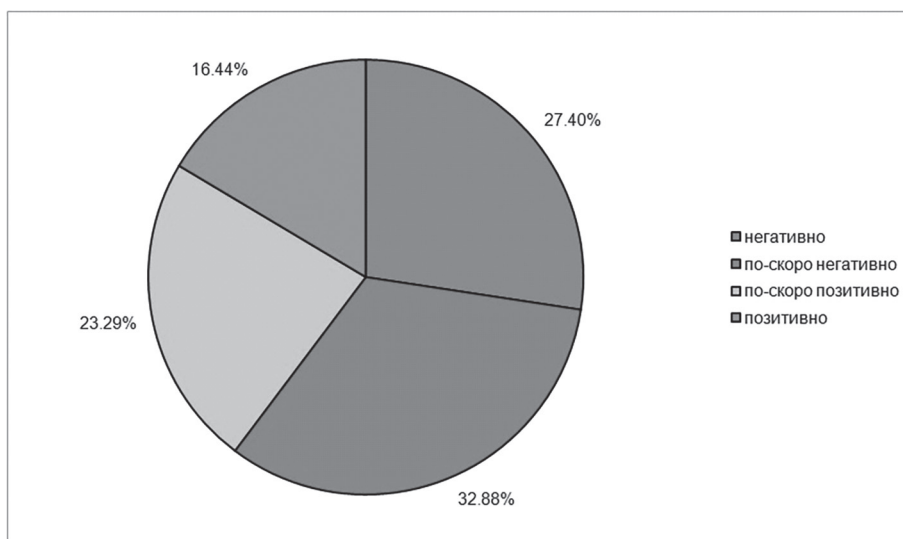
8.1. Евроскептицизъм

1. 2. 3. 4.

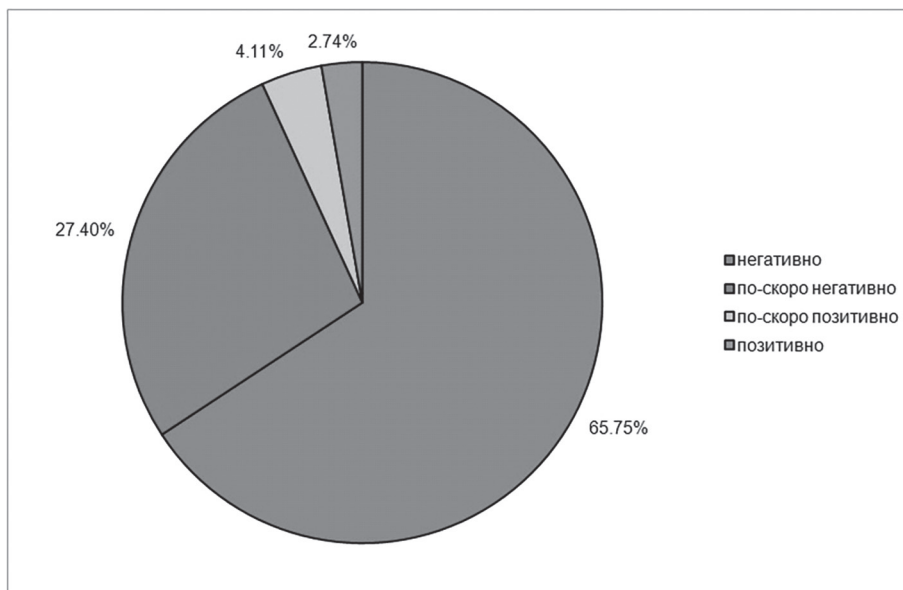
8.2. Югосталгия

1. 2. 3. 4.

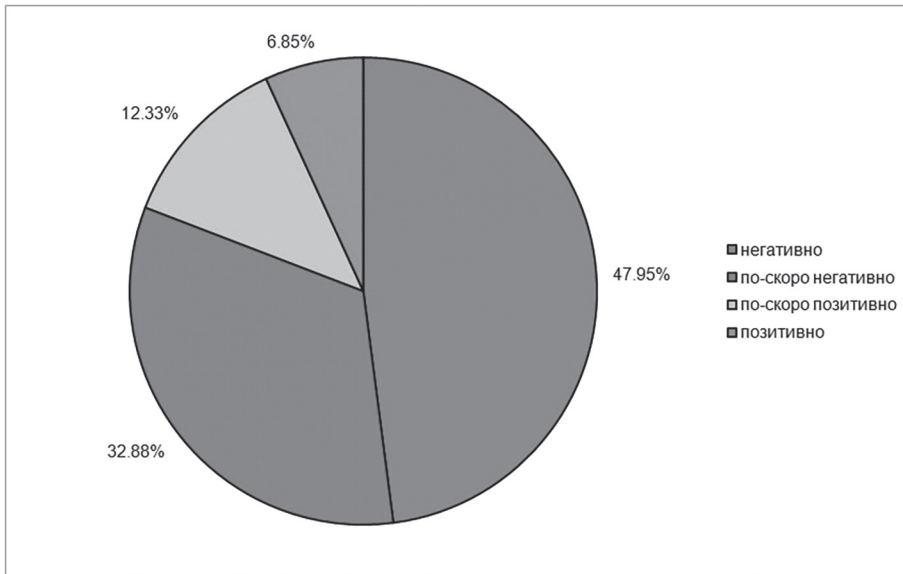
8.3. Войните при разпадането на Югославия

1. 2. 3. 4.

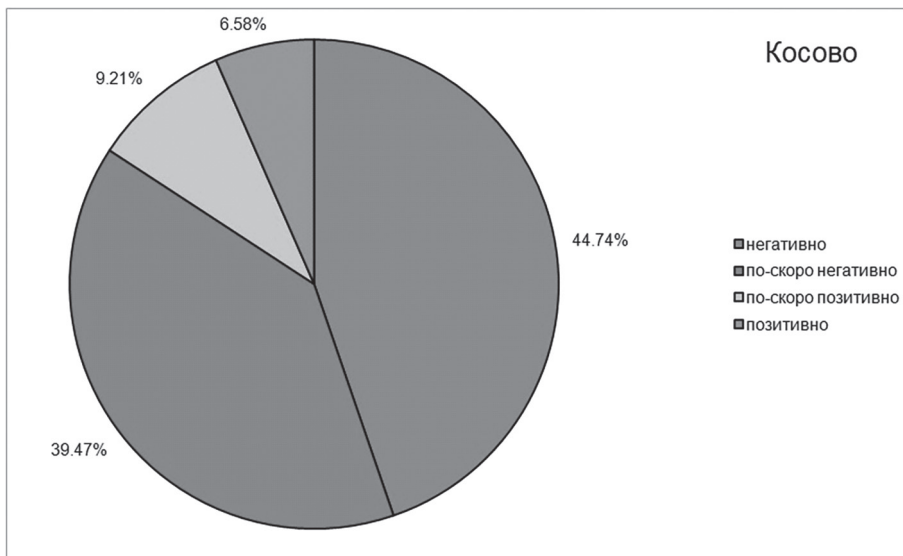
8.4. Партийни пристрастия

1. 2. 3. 4.

9. Как оценявате влиянието, което ще окаже факторът „Косово“ върху процеса на евроинтеграция? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

1. 2. 3. 4.

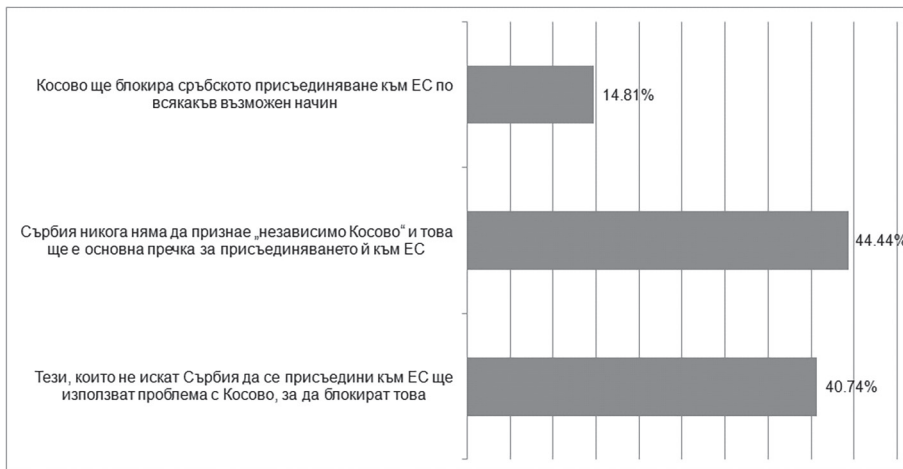
9.1. Ако оценката Ви е 1., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Сърбия никога няма да признае „независимо Косово“ и това ще е основна пречка за присъединяването ѝ към ЕС

Косово ще блокира сръбското присъединяване към ЕС по всякакъв възможен начин

Тези, които не искат Сърбия да се присъедини към ЕС, ще използват проблема с Косово, за да блокират това

Друго

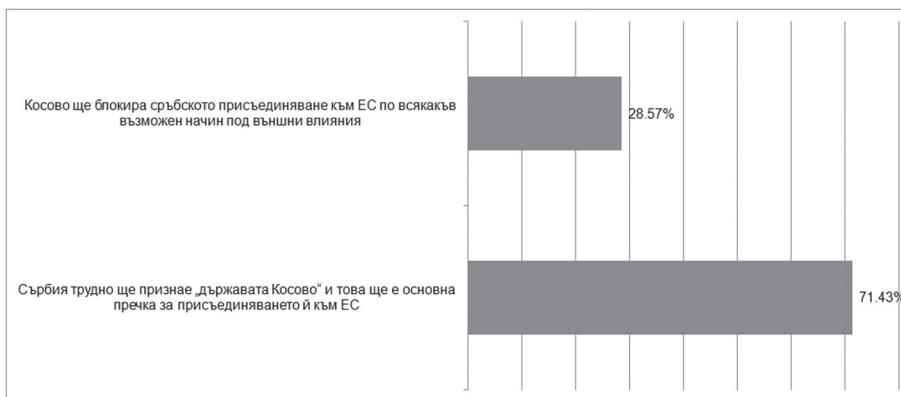

9.2. Ако оценката Ви е 2., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Сърбия трудно ще признае „държавата Косово“ и това ще е основна пречка за присъединяването ѝ към ЕС

Косово ще блокира сръбското присъединяване към ЕС по всякакъв възможен начин под външни влияния

Друго

9.3. Ако оценката Ви е 3., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

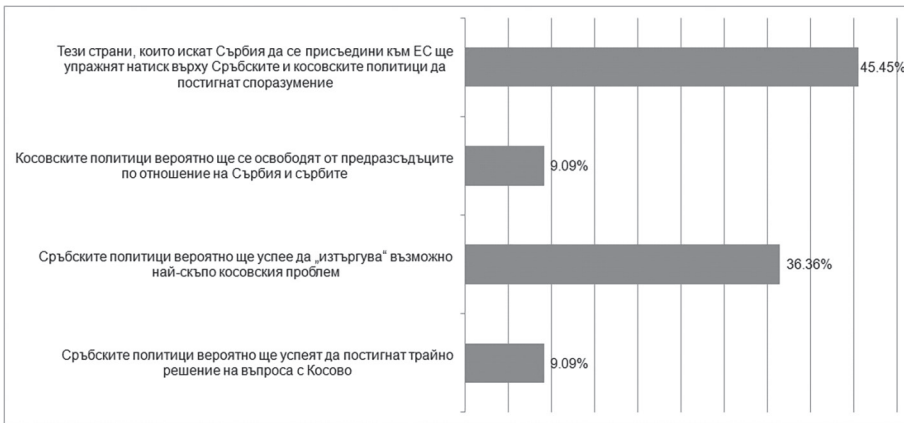
Сръбските политици вероятно ще успеят да постигнат трайно решение на въпроса с Косово

Сръбските политици вероятно ще успеят да „изтъргуват“ възможно най-скъпо косовския проблем

Косовските политици вероятно ще се освободят от предразсъдъците по отношение на Сърбия и сърбите

Тези страни, които искат Сърбия да се присъедини към ЕС, ще упражнят натиск върху сръбските и косовските политици да постигнат споразумение

Друго

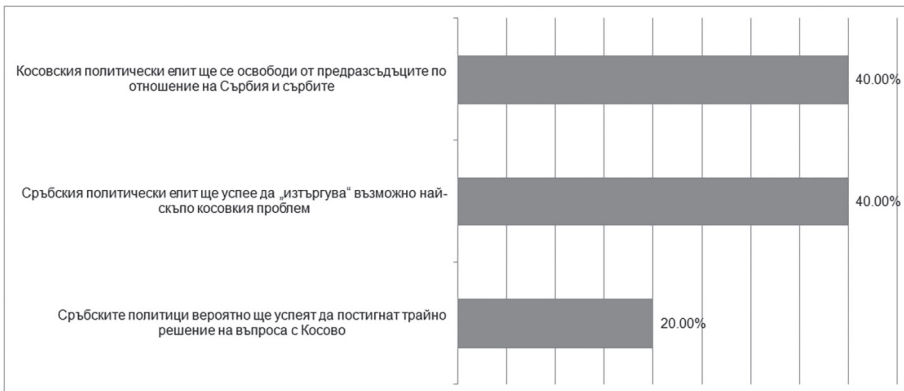
9.4. Ако оценката Ви е 4., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Сръбските политици вероятно ще успеят да постигнат трайно решение на въпроса с Косово

Сръбският политически елит ще успее да „изтъргува“ възможно най-скъпо косовския проблем

Косовският политически елит ще се освободи от предразсъдъците по отношение на Сърбия и сърбите

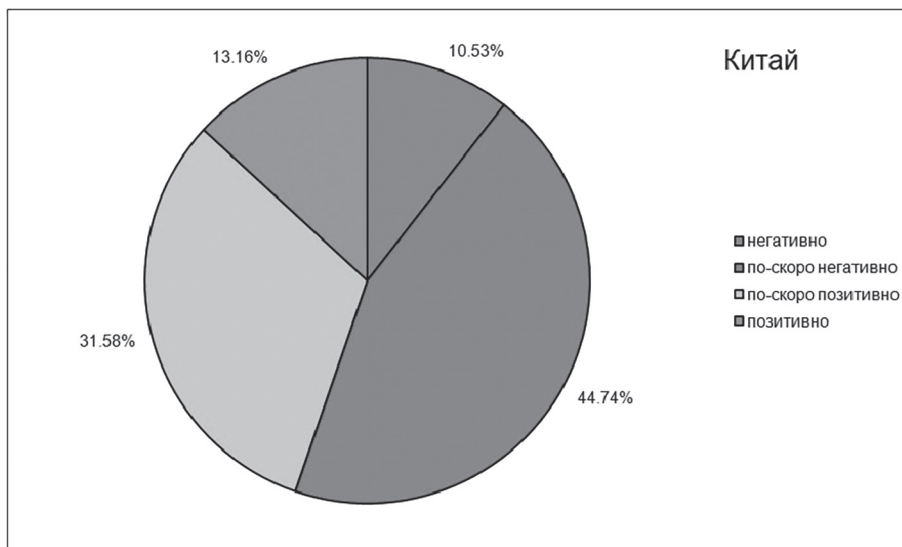
Друго

10. Как оценявате влиянието, което ще окажат външно-политическите фактори върху този процес? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

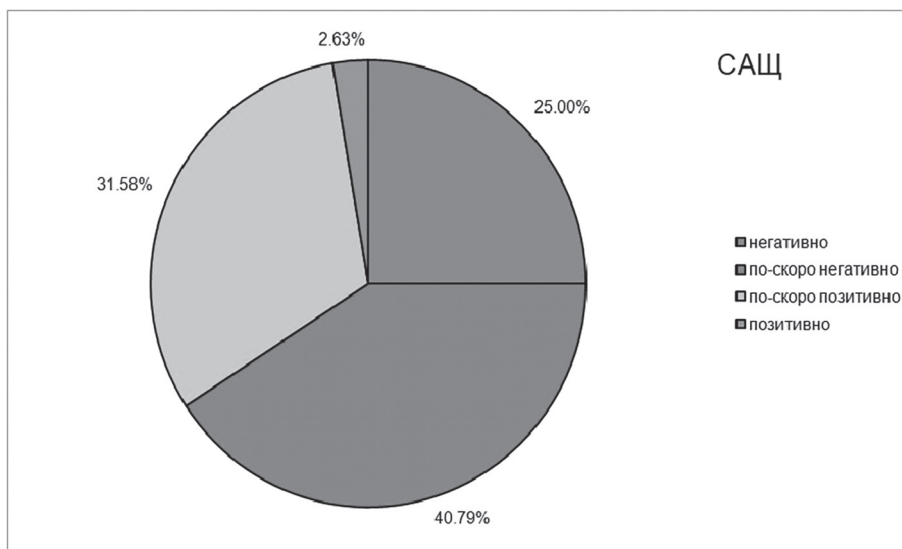
10.1 Китай

1. 2. 3. 4.

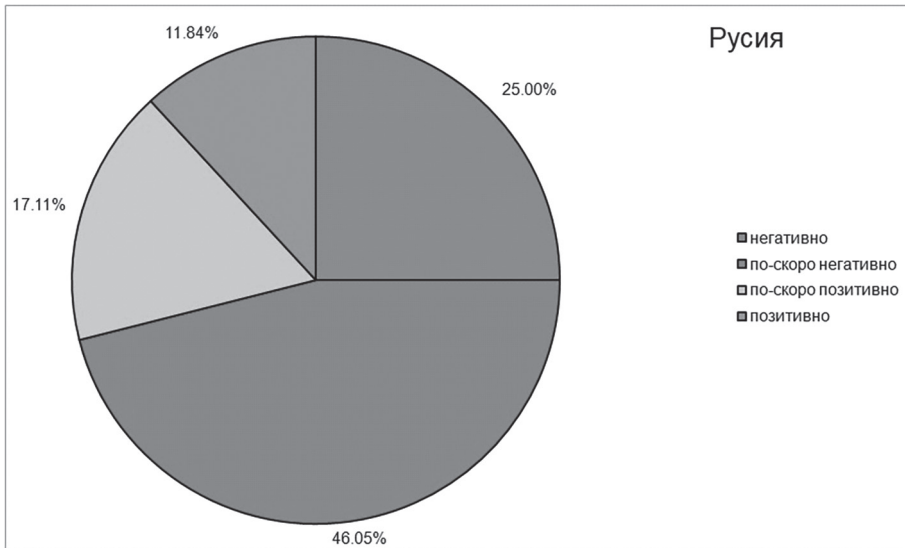
10.2 САЩ

1. 2. 3. 4.

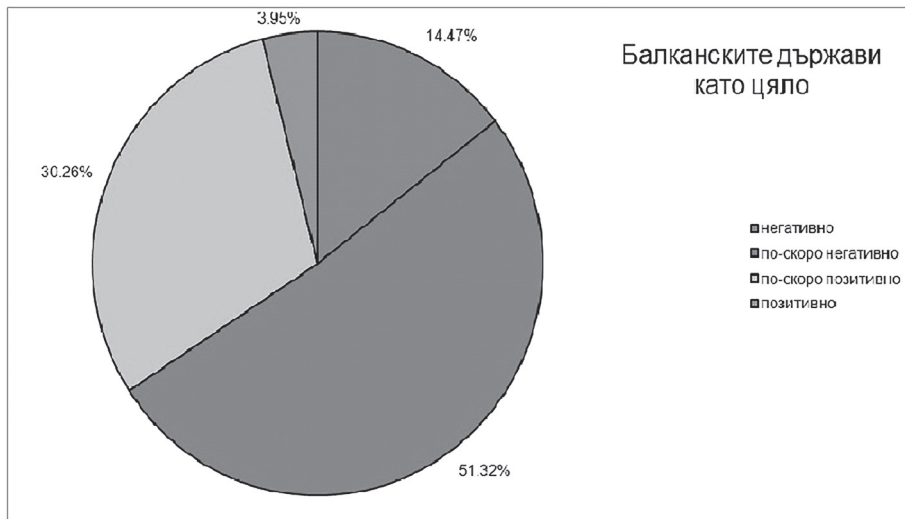

10.3 Русия

1. 2. 3. 4.

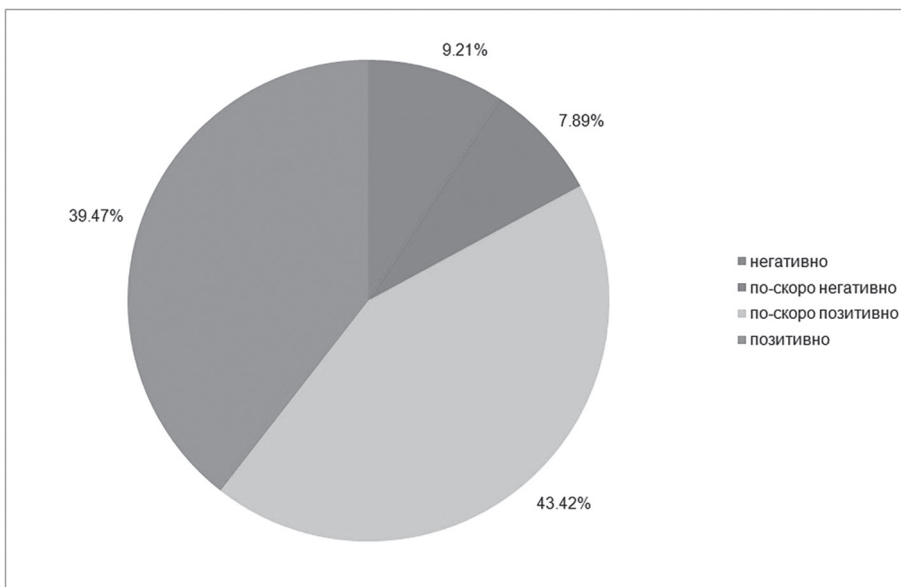
10.4 Балканските страни като цяло 1. 2. 3. 4.

И поотделно:

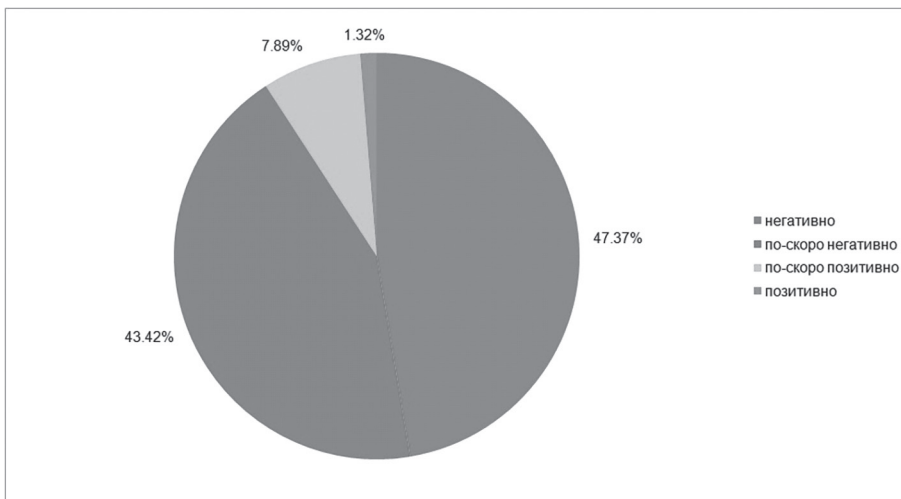
- Гърция

1. 2. 3. 4.

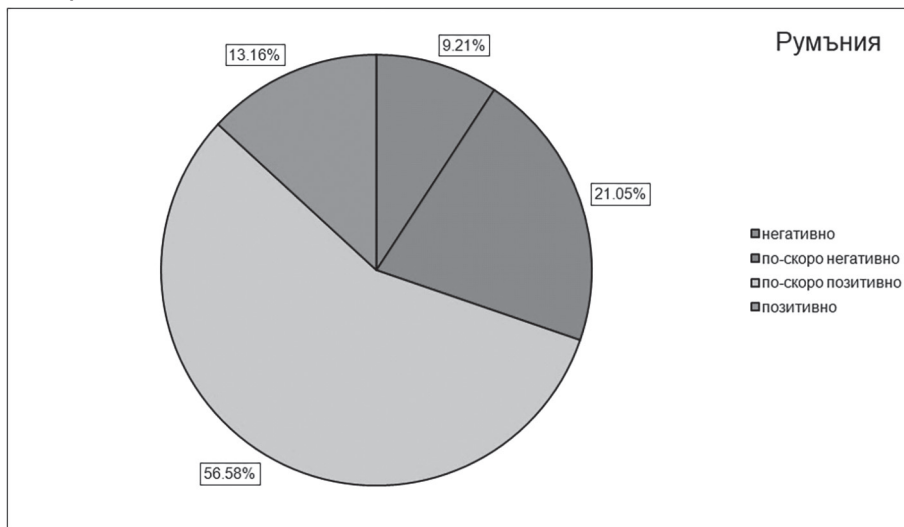
- Хърватия

1. 2. 3. 4.

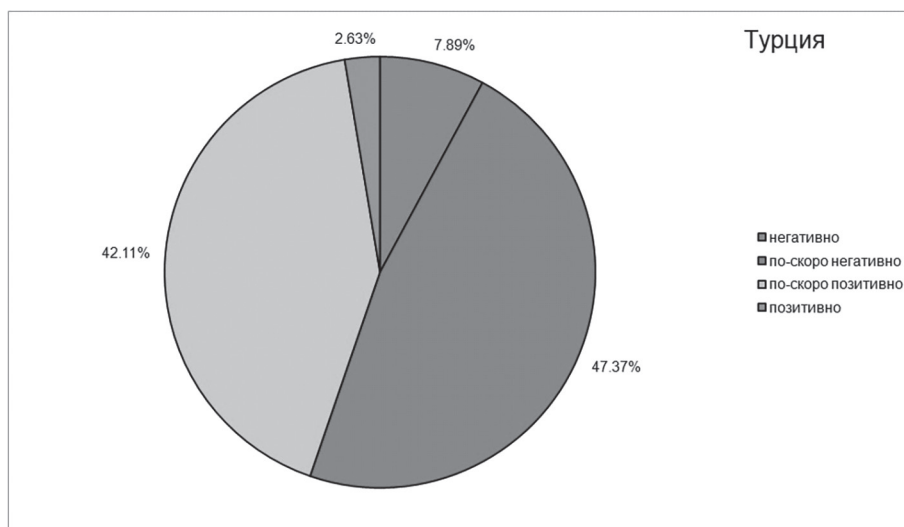
• Румъния

1. 2. 3. 4.

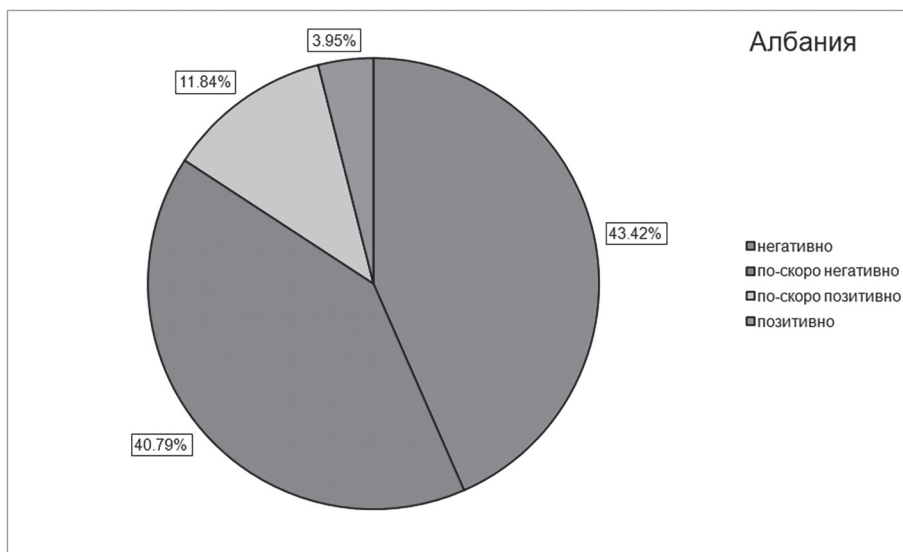
• Турция

1. 2. 3. 4.

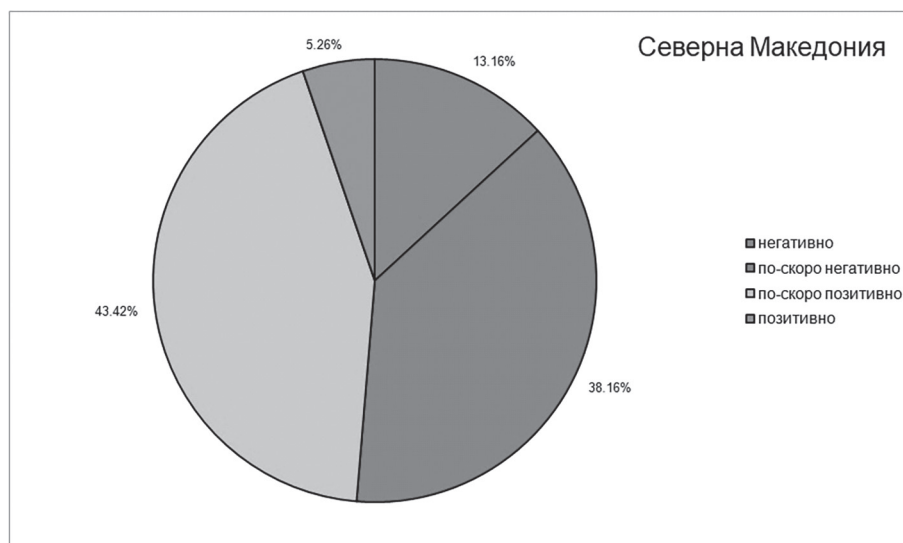
• Албания

1. 2. 3. 4.

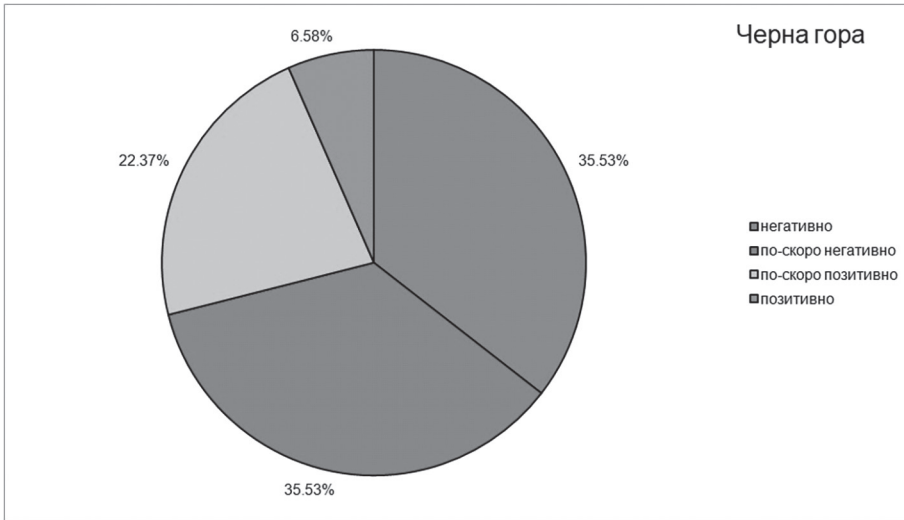

• Северна Македония

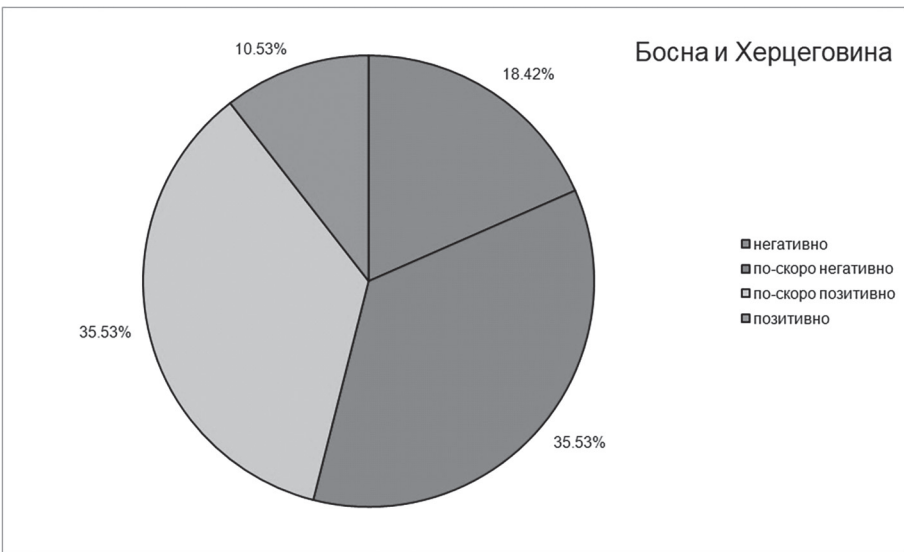
1. 2. 3. 4.

• Черна гора 1. 2. 3. 4.

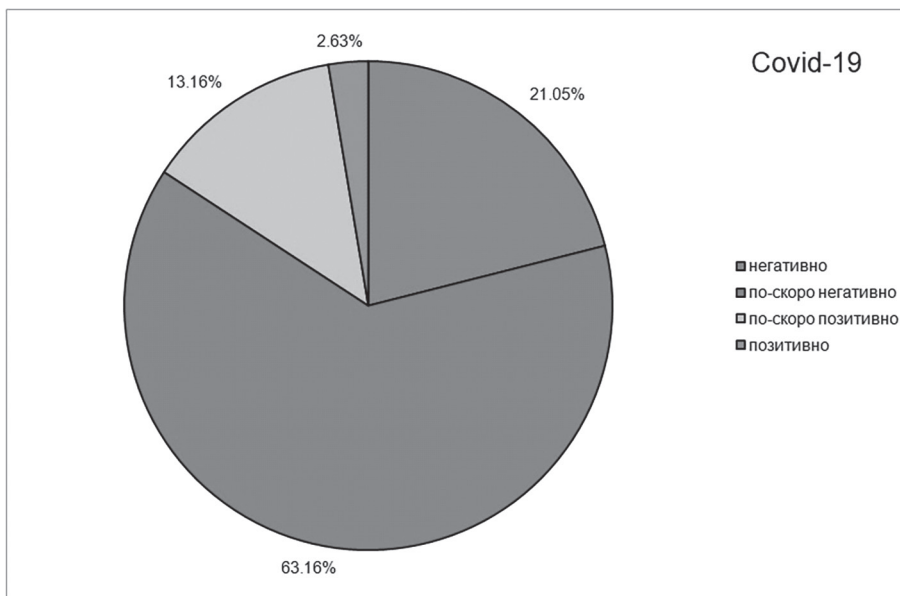

• Босна и Херцеговина 1. 2. 3. 4.

11. Как оценявате влиянието, което ще окаже върху този процес сегашната пандемия от COVID-19? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

1. 2. 3. 4.

11.1. Ако оценката Ви е 1., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Кризата ще отслаби ЕС икономически и ще забави всякакви процеси на разширяване

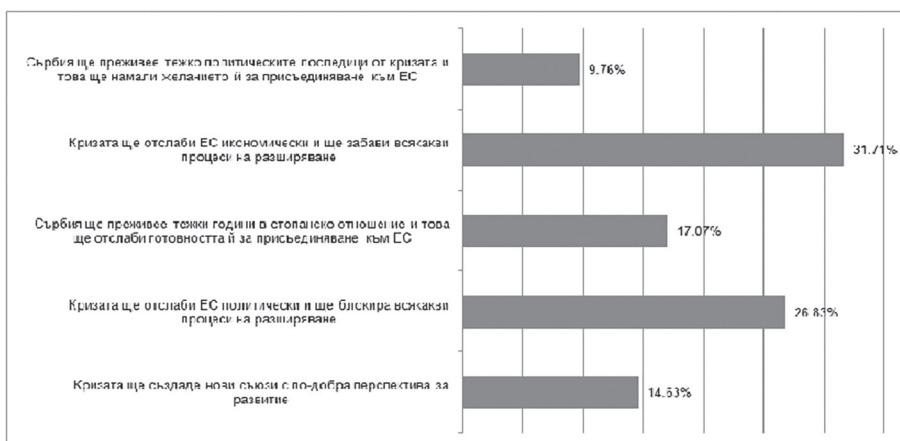
Кризата ще отслаби ЕС политически и ще блокира всякакви процеси на разширяване

Кризата ще създаде нови съюзи с по-добра перспектива за развитие

Сърбия ще преживее тежки години в стопанско отношение и това ще отслаби готовността ѝ за присъединяване към ЕС

Сърбия ще преживее тежко политическите последици от кризата и това ще намали желанието ѝ за присъединяване към ЕС

Друго

11.2. Ако оценката Ви е 2., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

Кризата вероятно ще отслаби ЕС икономически и ще забави всякакви процеси на разширяване

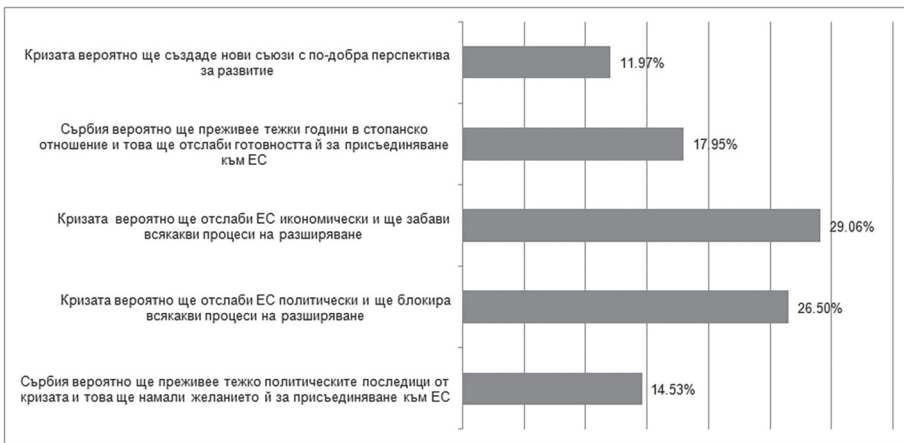
Кризата вероятно ще отслаби ЕС политически и ще блокира всякакви процеси на разширяване

Кризата вероятно ще създаде нови съюзи с по-добра перспектива за развитие

Сърбия вероятно ще преживее тежки години в стопанско отношение и това ще отслаби готовността ѝ за присъединяване към ЕС

Сърбия вероятно ще преживее тежко политическите последици от кризата и това ще намали желанието ѝ за присъединяване към ЕС

Друго

11.3. Ако оценката Ви е 3., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

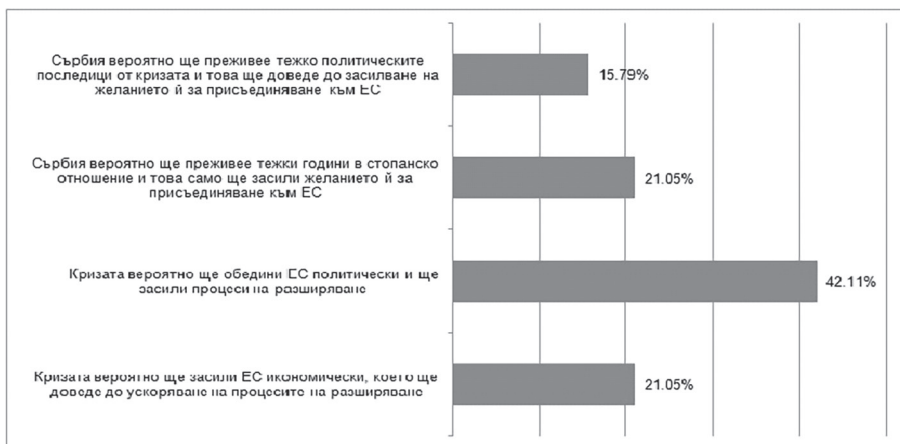
Кризата вероятно ще засили ЕС икономически, което ще доведе до ускоряване на процесите на разширяване

Кризата вероятно ще обедини ЕС политически и ще засили процеса на разширяване

Сърбия вероятно ще преживее тежки години в стопанско отношение и това само ще засили желанието ѝ за присъединяване към ЕС

Сърбия вероятно ще преживее тежко политическите последици от кризата и това ще доведе до засилване на желанието ѝ за присъединяване към ЕС

Друго

11.4. Ако оценката Ви е 4., то това е така, защото: (възможен е повече от един отговор)

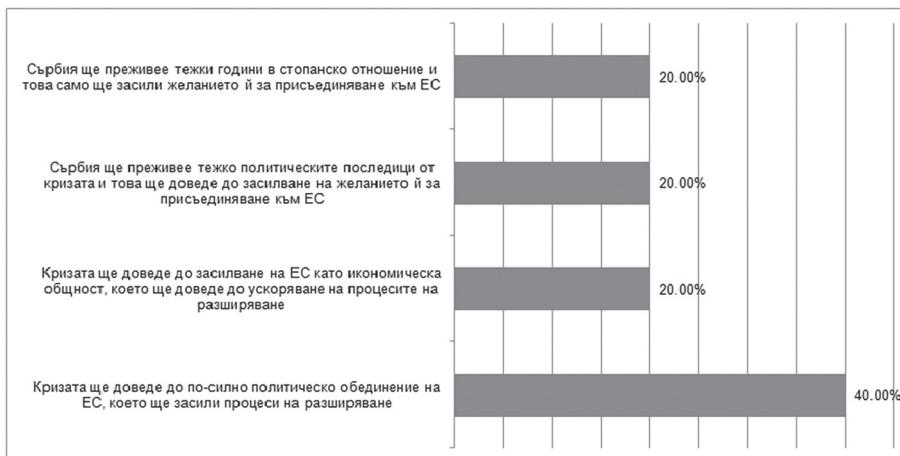
Кризата ще доведе до засилване на ЕС като икономическа общност, което ще доведе до ускоряване на процесите на разширяване

Кризата ще доведе до по-силно политическо обединение на ЕС, което ще засили процеса на разширяване

Сърбия ще преживее тежки години в стопанско отношение и това само ще засили желанието ѝ за присъединяване към ЕС

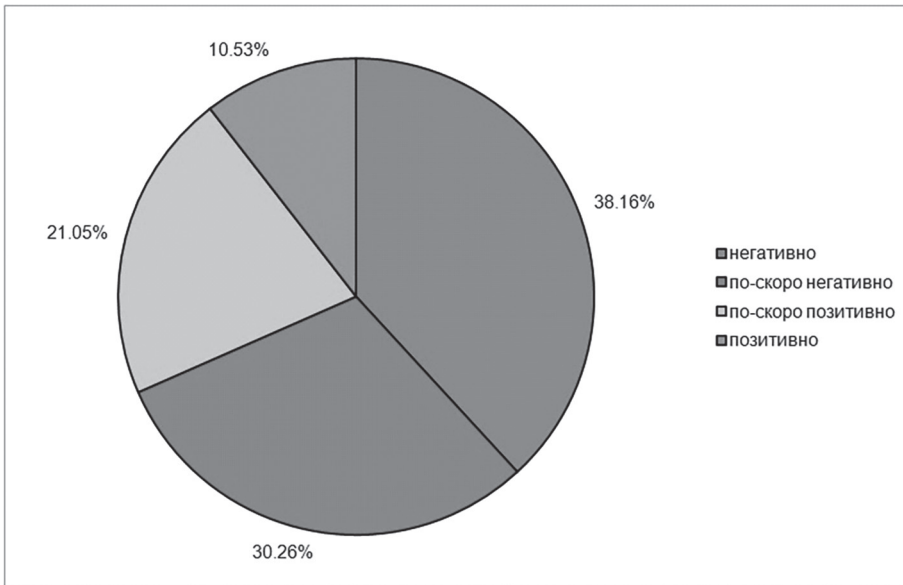
Сърбия ще преживее тежко политическите последици от кризата и това ще доведе до засилване на желанието ѝ за присъединяване към ЕС

Друго

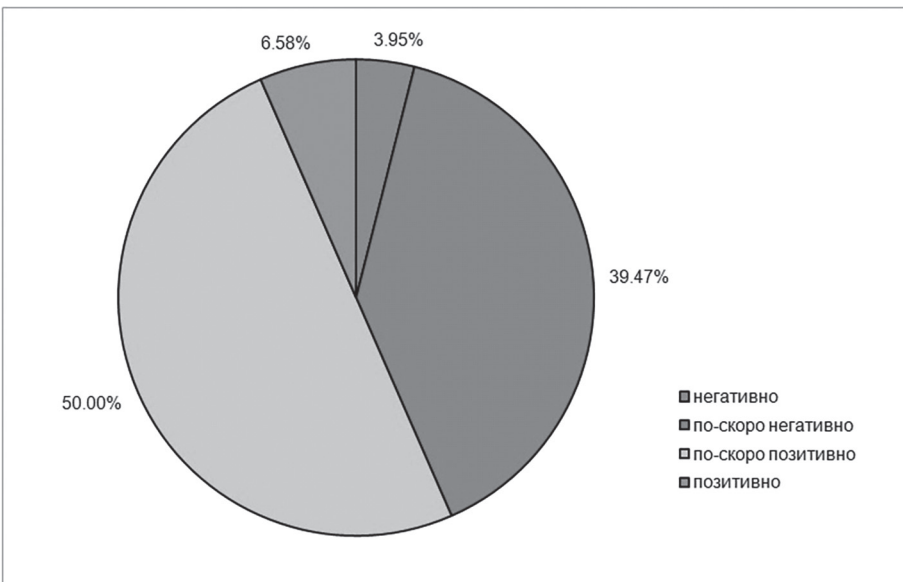
12. Как оценявате евентуалното ускорено приемане на Сърбия в ЕС през 2025 г.? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

1. 2. 3. 4.

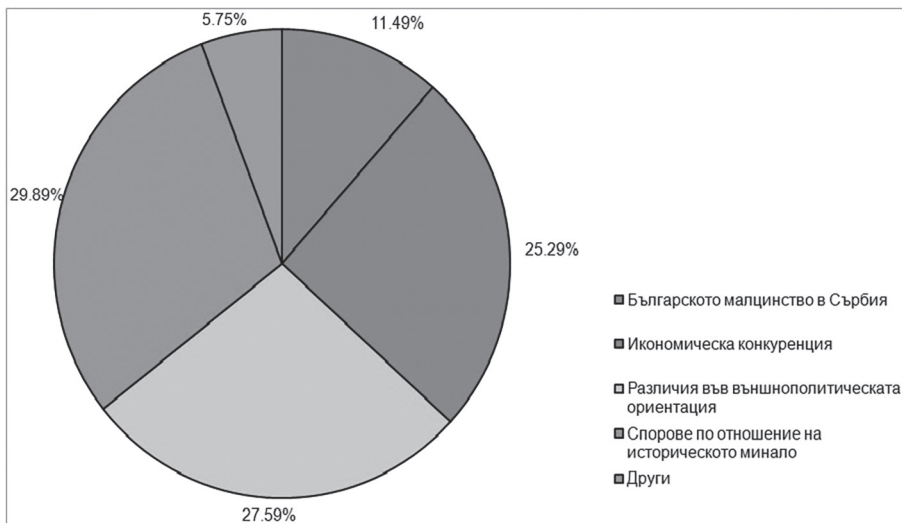
13. Как оценявате ролята на България в евентуалното ускорено приемане на Сърбия в ЕС през 2025 г.? (1. Негативно; 2. По-скоро негативно; 3. По-скоро позитивно; 4. Позитивно.)

1. 2. 3. 4.

14. Кой би бил най-големият проблем, който би могъл да възникне между България и Сърбия при евентуалното ускорено приемане на Сърбия в ЕС през 2025 г.?

- Българското малцинство в Сърбия
- Икономическа конкуренция
- Различия във външнополитическата ориентация
- Спорове по отношение на историческото минало
- Друго

7. ПРЕГОВОРНА ПРОЦЕДУРА

Достижения на правото на ЕС	Отворена глава	Затворена глава
1. Свободно движение на стоки	–	–
2. Свободно движение на хора	–	–
3. Свободно предоставяне на услуги	–	–
4. Свободно движение на капитали	10.12.2019	–
5. Обществени поръчки	13.12.2016.	–
6. Право на търговските дружества	11.12.2017.	–
7. Право на интелектуалната собственост	20.06.2017.	–
8. Пазарна конкуренция	–	–
9. Финансови услуги	27.06.2019	–
10. Информационно общество и медии	–	–
11. Селско стопанство и развитие на селските райони	–	–
12. Безопасност на храните, ветеринарна политика и растителна защита	–	–
13. Рибарство	25.06.2018.	–
14. Транспортна политика	–	–
15. Енергетика	–	–
16. Данъци	–	–
17. Икономическа и монетарна политика	10.12.2018.	–
18. Статистика	10.12.2018.	–
19. Социална политика и заетост	–	–
20. Предприемачество и индустриална политика	27.02.2017.	–
21. Трансевропейски мрежи	–	–
22. Регионална политика и координация на структурните инструменти	–	–
23. Правосъдие и основни права	18.07.2016.	–
24. Законност, свобода и сигурност	18.07.2016.	–
25. Наука и изследвания	13.12.2016.	13.12.2016.
26. Образование и култура	27.02.2017.	27.02.2017.
27. Екология	–	–
28. Защита на потребителите и здравето	–	–
29. Митнически съюз	20.06.2017.	–
30. Външнополитически отношения	11.12.2017	–
31. Външна политика, политика за сигурност и отбранителна политика	–	–
32. Финансов надзор	14.12.2015	–
33. Финансови и бюджетни правила	25.06.2018.	–
34. Институции	–	–
35. Други въпроси: Отношенията с Косово	14.12.2015	–
Напредък	18 от 34	2 от 34

ХРОНОЛОГИЯ НА КЛЮЧОВИТЕ СЪБИТИЯ

Дата	Събитие
7.11.2007 г.	Сърбия подписва Споразумение за стабилизиране и асоцииране.
22.12.2009 г.	Сърбия подава формално искане за членство.
24.11.2010 г.	ЕС изпраща на Сърбия Въпросник за членството в ЕС.
31.01.2011 г.	Сърбия представя отговорите по Въпросника на Комисията.
22.04.2011 г.	Сърбия изпраща отговорите по допълнителните въпроси от Въпросника на ЕС.
14.11.2011 г.	Европейската комисия оценява положително отговорите по Въпросника.
1.03.2012 г.	Сърбия получава официален статут на кандидат.
22.04.2013 г.	Европейската комисия предлага начало на преговорите.
28.06.2013 г.	Европейският съвет поставя целева дата 21.01.2014 г. за начало на преговорите за присъединяване.
25.09.2013 г.	Начало на скрининга.
17.12.2013 г.	Европейският съвет приема преговорната рамка със Сърбия и обявява датата 21.01.2014 г. за началото на преговорите.
21.01.2014 г.	Преговорите за присъединяване започват с процес на скрининг.
24.03.2015 г.	Сърбия приключва със скрининга.
14.12.2015 г.	Сърбия отваря глава 32 и 35.
18.07.2016 г.	Сърбия отваря глава 23 и 24.
13.12.2016 г.	Сърбия отваря глава 5 и 25 и затваря глава 25.
27.02.2017 г.	Сърбия отваря глава 20 и 26 и затваря глава 26.
20.06.2017 г.	Сърбия отваря глава 7 и 29.
11.12.2017 г.	Сърбия отваря глава 6 и 30.
25.06.2018 г.	Сърбия отваря глава 13 и 33.
10.12.2018 г.	Сърбия отваря глава 17 и 18.
27.06.2019 г.	Сърбия отваря глава 9.
10.12.2019 г.	Сърбия отваря глава 4.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

ОФИЦИАЛНИ ДОКУМЕНТИ:

Декларация от Букурещ, 29 март 2019 г. – <https://balkaneu.com/the-bucharest-declaration/>

Декларация от Загреб, 6 май 2020 г. – <https://www.consilium.europa.eu/media/43771/zagreb-declaration-bg-06052020.pdf>

Декларация от Солун, 21 юни 2003 г. – file:///C:/Users/W7/Downloads/Eu-Western_Balkans_Summit_Thessaloniki_21_June_2003.pdf

Декларация от София, 17 май 2018 г. – https://www.consilium.europa.eu/media/34777/sofia-declaration_bg.pdf

Заклучителна декларация от Загребската среща на върха, 24 ноември 2000 г. -

Програма /Бяла книга/ на Сръбската прогресивна партия (СПП), 2011 – https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf

Програма на Сръбската социалистическа партия (ССП), 2010 – <https://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf>.

Становништво. Вероисповест, матерњи језик и национална припадност. Подаци по општинама и градовима, Републички завод за статистику, Београд, 2013

Commission Staff Working document. Serbia 2019. Report. (Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions), Communication on EU Enlargement Policy, 2019, – <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>.

YouGov/Eurotrack Survey Results – https://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/ofavfkfy8j/YouGov%20Eurotrack%20EU%20membership%202.pdf.

ИЗСЛЕДВАНИЯ И АНАЛИЗИ:

Аврейски, Н. Вншна политика на Република България, част I. Регионални измерения, София, 2019.

Банчев, Б. Сърбия и Европейският съюз – предизвикателствата днес, *Дипломатия*, 10, 2013.

Божилова, Р. История на Хърватия. Велико Търново, 1998.

Божинов, В. Социалистическа Югославия в агония (1980-1989 година), София, 2019.

Божинов, В., Стоянова-Тонева, Й. Република Македония в съвременната балканска геополитика и мястото на българския национален интерес там. София, 2018.

Викърс, М. Между сърби и албанци. История на Косово, София, 2000.

- Глени, М. Балканите, 1804-1999, София, 2004.
- Голдщайн, И. История на Хърватия, Пловдив, 2003.
- Детрез, Р. Косово. Отложената независимост, София, 2008.
- Енчев, В. Югославия – последната балканска империя. История, политика, етноси, София. 2005
- Ковачева, Р. Европейският съюз след коронавируса: мисията на Съюза далеч надхвърля собственото му оцеляване, *Дипломация*, 24, 2020.
- Кючуков, Л. Западните Балкани: колко високо в дневния ред на ЕС?, *Дипломация*, 21, 2018.
- Лалков, М. Югославия 1918-1992 г. Драматичният път на една държавна идея. София, 2000,
- Малкъм, Н. Кратка история на Косово, София, 2001.
- Манчев, К. Сърбия и сръбско-българските отношения, 1804-2010, София, 2014.
- Мемцов, Ст. Косово. Проблемът за международноправния статут, Пловдив, 2019.
- Пенкова, М. В. Европейска интеграция на Западните Балкани, Автореферат на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност “Политология”, Варна, 2019 –https://www.vfu.bg/assets/userfiles/phd/%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0/Avtoreferat%20MILENA_PENKOVA-last%20version.pdf
- Радойкова, Г. Солидарност по време на пандемия. Европейският съюз между спасителните мерки и очакванията на гражданите, *Дипломация*, 24, 2020.
- Соколов, М. Ролята на международните актьори на Балканите, *Дипломация*, 18, 2016.
- Стамова, М. Албанският проблем в Югославия след Тито, 1980-1990, София, 2016.
- Тилев, Т. Евроатлантическите перспективи на Босна и Херцеговина, *Дипломация*, 5, 2010
- Топалов, Л. Вълната от евроскептицизъм в контекста на разпадането на етиологическия мит за Обединена Европа, *Дипломация*, 11, 2014.
- Чомски, Н., Джалто Д. Югославия – Мир, война и разпадане. София, 2020.

Altić, M. S. Hrvatska kao Zapadni Balkan – geografska stvarnost ili nametnuti identitet?, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 20 No. 2 (112), 2011.

Antonopoulos, P. U. S. is pushing for a new provocation against Serbia over the Kosovo - <https://greekcitytimes.com/2020/07/30/u-s-is-pushing-for-a-new-provocation-against-serbia-over-the-kosovo-issue/>

Armakolas, I., G. Triantafyllou, Greece – In: EU member states and enlargement towards the Balkans, (ed. by R. Balfour and C. Stratulat), EPC

issue paper No. 79, July 2015, - http://aei.pitt.edu/66050/1/pub_5832_eu_member_states_and_enlargement_towards_the_balkans.pdf

Aydıntaşbaş, A. From myth to reality: How to understand Turkey's role in the Western Balkans, *European Council on Foreign Relations*, March, 2019.

Bitzenis, A. The Balkans: Foreign Direct Investment and EU Accession. Farnham, Burlington, 2009.

Croatian Jews to boycott Holocaust remembrance event over 'relativisation' of crimes - <https://uk.reuters.com/article/uk-croatia-holocaust-idUKKBN1571XY>.

Džankić, J., S. Keil, M. Kmezić, The Europeanisation of the Western Balkans: A Failure of EU Conditionality, Palgrave, 2019.

Economic Relations between Serbia and China. Steel Friendship, or? - <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/ECONOMIC-RELATIONS-BETWEEN-SERBIA-AND-CHINA-%E2%80%93-STEEL-FRIENDSHIP-OR.pdf>

Erdogan u Beogradu: Turska podržava mir na Balkanu. - <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/erdogan-stigao-u-beograd-pocinje-dvodnevnu-posjetu-srbiji>

Ferrero-Turrión, R., The consequences of state non-recognition: the cases of Spain and Kosovo, *European Politics and Society*, 21, 5, 2020.

Glos, W. Albania - In: The influence of external actors in the Western Balkans. A map of geopolitical players, Konrad-Adenauer-Stiftung, Berlin, 2018.

Hacisalihoğlu, M., F. Aksu (eds.), Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU. Joint Conference Series No. 7. Istanbul, 2007.

Jagiełło-Szostak, A. The Phenomenon of Yugo-nostalgia in post-Yugoslav countries - https://www.researchgate.net/publication/319351925_The_Phenomenon_of_Yugo-nostalgia_in_post-Yugoslav_countries.

Jano, D. The Europeanization of the Western Balkans: A Fuzzy Set Qualitative Comparative Analysis of the New Potential EU Member States, Berlin, Saarbrücken, Leipzig, 2010.

Kanin, D. B. Big Men, Corruption, and Crime., *International Politics*, Vol. 40, 2003, pp. 491-526.

Kuljić, T. Titostalgija: A Study of Nostalgija for Josip Broz Tito 2008, *Filozofija i društvo*, 3, 2009, p. 253-257.

Lavrič, M., Fl. Bieber, Shifts in Support for Authoritarianism and Democracy in the Western Balkans, *Roblems of Post-Communism*, 2020 - <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1757468>

Leksikon YU mitologije. Beograd, 2004.

Marshal Tito, Chairman Mao, and the Struggle inside the Third World during the 1950s and 1960s. - <https://www.wilsoncenter.org/event/marshal-tito-chairman-mao-and-the-struggle-inside-the-third-world-during-the-1950s-and-1960s>

Milekic, Sv. Rise of Yugo-Nostalgia "Reflects Contemporary Problems" - <https://balkaninsight.com/2017/03/14/yugonostalgia-as-result-of-unfinished-nation-building-processes-03-14-2017/>.

Mirić, O. *The Regional Policy of the European Union as an Engine of Economic Development*. Belgrade, 2010.

Prtorić, J. *Why won't Croatia Face its Past?*, *New Internationalist*, 03.06.2020, <https://newint.org/features/2020/04/07/feature-why-wont-croatia-face-its-past>.

Ramet, S. P. *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War*, 4thed., Boulder, Colo., Westview Press, 2002.

Rosensaft, M. Z. *Croatia is Brazenly Attempting to Rewrite its Holocaust Crimes Out of History: An alarming and expanding wave of revisionism in Eastern Europe* – <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/croatia-rewrite-holocaust-crimes-out-of-history>.

Samorukov, M. *Serbia, quo vadis? Belgrade between EU Accession and Alignment with Russia*, Institute for Security Policy (ISP), Working paper, Vienna 2020 – <https://www.institutfuersicherheit.at/wp-content/uploads/2020/04/ISP-Working-Paper-Maxim-SAMORUKOV-Serbia-Quo-Vadis-Belgrade-between-EU-Accession-and-Alignment-with-Russia.pdf>

Stojić, M. *Party Responses to the EU in the Western Balkans: Transformation, Opposition or Defiance*. Palgrave Macmillan, 2018.

Studija Praktične Politike, *Bugari u Srbiji i srpsko-bugarski odnosi u svetlu evropskih integracija Srbije*, Radni Dokument, Beograd, 2013.

Tito Gets Huge Welcome as He Begins Visit to China, *New York Times*, 31.08.1977 – <https://www.nytimes.com/1977/08/31/archives/tito-gets-huge-welcome-as-he-begins-visit-to-china.html>

van Berkum, S., N. Bogdanov, *Serbia on the road to EU accession: consequences for agricultural policy and the agri-food chain*, CABI, 2012.

Velikonja, M. *Titostalgija*. Beograd, 2010.

Welfens, P. J. J. *Stabilizing and Integrating the Balkans: Economic Analysis of the Stability Pact, EU Reforms and Intern*. Berlin, Heidelberg, 2001.

Wunsch, N. *EU Enlargement and Civil Society in the Western Balkans: From Mobilisation to Empowerment*, Palgrave, 2018.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ:

<http://epicenter.bg/article/archive/56919/8/16>.

<http://m.focus-news.net/?action=dayanalyse&id=3445>

<http://m.focus-news.net/?action=news&id=2771719>

<http://rs.n1info.com/Izbori-2020/a612402/Rezultati-izbora-2020-i-reakcije.html>

<http://www.laht.com/article.asp?ArticleId=344356&CategoryId=12395>

http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze_aleksandar_vucic270414.doc

<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11406-albanija?lang=cyr>

<http://www.nspm.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja/srbija-avgust-2017.html>

<http://www.patriarchia.ru/db/text/4281131.html>

http://www.spc.rs/sr/patrijarh_kiril_divimo_se_hrabrosti_srba_na_kosovu
<https://apnews.com/5de29d3f69344026af8dd4844c1c205f>
<https://armymedia.bg/archives/184103>
<https://balkaninsight.com/2008/03/31/spain-holds-staff-from-eu-kosovo-mission/>
<https://balkaninsight.com/2013/03/13/south-serbia-albanians-request-community-of-municipalities/>
<https://balkaninsight.com/2017/10/11/serbia-s-musical-fm-serenades-turkey-s-erdogan-10-11-2017/>
<https://balkaninsight.com/2019/10/25/strict-but-fair-dutch-approach-to-eu-enlargement/>
<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2019/04/30/eu-enlargement-in-the-western-balkans-the-missing-issue-in-the-2019-european-election-campaign/>
<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/80203>
<https://cep.org.rs/en/blogs/lets-face-it-serbia-will-not-join-the-eu-in-2025/>
<https://countryeconomy.com/gdp/montenegro>
<https://dariknews.bg/novini/sviat/sasht-vkarvat-turski-potok-i-severen-potok-2-v-spisyka-sys-sankciite-2233417>,
https://ec.europa.eu/info/news/eu-signs-eu70-million-new-pre-accession-support-package-serbia-2020-jun-19_en
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en
https://en.wikipedia.org/wiki/Accession_of_Serbia_to_the_European_Union#Negotiation_progress
[https://en.wikipedia.org/wiki/Serbia_v_Albania_\(UEFA_Euro_2016_qualifying\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Serbia_v_Albania_(UEFA_Euro_2016_qualifying))
https://en.wikipedia.org/wiki/Stabilisation_and_Association_Process
<https://eu2018bg.bg/bg/28>
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar18015#:~:text=SUMMARY-,The%20European%20Partnership%20with%20Serbia%2C%20including%20Kosovo%20as%20defined%20by,realising%20their%20country's%20European%20aspirations.>
<https://europeanwesternbalkans.com/2019/04/09/french-clear-serbia-cannot-enter-eu-2025/>
<https://europeanwesternbalkans.com/2020/05/06/against-all-odds-the-covid-19-pandemic-cemented-eu-ties-with-the-western-balkans/>
<https://europeanwesternbalkans.com/2020/07/08/croatian-mp-says-his-government-should-block-serbias-eu-accession-due-to-regimes-violence/>
<https://glasove.com/categories/vytreshni-glasove/news/cvetan-vasilev-pred-glasove>
<https://glavna-internet-prezentacija.sns.org.rs/lat>

<https://gong.bg/football-sviat/mondial-2018/multimedia/video/potres-v-syrbiia-hyrvatski-zhurnalists-grubi-obidi-sled-macha-s-shvejcaria-493865>.

<https://gov.ro/en/news/romania-bulgaria-greece-serbia-quadrilateral-meeting-at-snogov-palace>

<https://inserbia.info/kosovo-is-not-turkey-erdogan-will-fail-with-new-ottoman-empire-heinz-christian-strache/>

<https://moderndiplomacy.eu/2020/05/23/kosovo-between-usa-and-eu/>

<https://news.bg/world/yunker-sarbiya-i-chna-gora-mogat-da-se-prisaedinyat-kam-es-predi-2025-g.html>

<https://nova.bg/news/view/2018/04/18/213412/%D1%88%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%BB-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%8A%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BB-%D1%81-%D1%85%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8-%D1%81%D0%B5-%D1%81%D1%8A%D1%81-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%B9>

<https://oec.world/en/profile/country/srb>

<https://pescanik.net/srbija-i-kina-koliko-nas-kosta-celiono-prijateljstvo/>

<https://vostokian.com/why-i-dont-like-the-term-western-balkans/>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/1999/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BGR/Product/all-groups>,

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BGR/Product/all-groups>.

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/all>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/SVN/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/ROM/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/ALB/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BIH/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/MKD/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/MNT/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/HUN/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/BGR/Product/all-groups>

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/all>
<https://www.aa.com.tr/en/americas/kosovo-serbian-heads-accept-trump-invitation-for-talks/1878122>
<https://www.aa.com.tr/en/europe/serbia-sees-china-ties-as-way-to-catch-up-with-europe/1659699>
<https://www.aa.com.tr/en/europe/tsipras-greece-unchanged-on-kosovo-independence/738723>
https://www.abc.es/espana/abci-lopez-aguilar-no-cierra-puerta-reconocimiento-kosovo-espana-200905140300-92888012128_noticia.html?ref=https:%2F%2Fen.wikipedia.org%2F
<https://www.aksam.com.tr/ekonomi/tikadan-aksenerin-butce-iddialarina-yanit-tbmmde-kabul-edilen-butce-65-milyon-dolar/haber-742628>
<https://www.al-monitor.com/pulse/ar/originals/2013/10/erdogan-kosovo-turkey.html#>
https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2012&mm=-03&dd=01&nav_id=79054
https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2020&mm=-05&dd=15&nav_id=108499
<https://www.bbc.com/news/world-europe-29985048>
<https://www.beltandroad.news/2019/04/27/serbia-is-proud-to-be-part-of-the-initiative-one-belt-one-road/>
<https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/enlargement/serbia/>
https://www.dnevnik.bg/analizi/2020/07/03/4086649_pet_narastvashti_predizvikatelstva_pred_kitai_na/
https://www.dnevnik.bg/evropa/2020/06/29/4084823_bulgarite_v_pandemiiata_-_sami_i_uiazvimi_sasht_gubiat/
<https://www.dw.com/bg/%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BF-%D0%B2-%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%8A%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%8F-%D1%85%D1%8A%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F/a-2592543>
<https://www.ekapija.com/en/news/2113086/turkish-industrialists-interested-in-projects-in-serbia-merchandise-trade-between-serbia-and>
<https://www.ekathimerini.com/253644/article/ekathimerini/news/dendias-reiterates-greek-support-for-serbias-eu-path-position-on-kosovo>
https://www.euractiv.com/section/all/short_news/belgrade-eu-allows-serbia-to-repurpose-e94-million-to-fight-covid-19/
<https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/serbia-in-the-eu-in-2025-mission-impossible/>
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/168/the-western-balkans>
<https://www.forbes.com/sites/rebeccabanovic/2019/04/28/china-and-serbia-sign-major-infrastructure-deal-under-the-belt-and-road-initiative/>
<https://www.ft.com/content/0876239e-9c14-11ea-871b-edeb99a-20c6e>

<https://www.gov.si/en/news/slovenian-and-serbian-governments-met-in-novi-sad/#:~:text=Slovenian%20companies%20provide%20around%2025%2C000%20jobs%20in%20Serbia.&text=Slovenian%20direct%20investment%20in%20Serbia,at%20the%20end%20of%202018.>

<https://www.investor.bg/centralna-i-iztochna-evropa/335/a/syrbiia-ves-prez-2025-g-misiyata-nevyzmojna-280141/>

<https://www.israelhayom.co.il/article/589227>

<https://www.kurir.rs/crna-hronika/890971/strah-i-trepet-bojko-borisov-se-plasi-joce-amsterdama>

<https://www.lavanguardia.com/internacional/20200207/47331485-9897/kosovo-espana-pais-reconocimiento-ue.html>

<https://www.lavanguardia.com/politica/20120314/54268843937/rajoy-opone-reconocer-kosovo-porque-conviene-al-interes-general-espanoles.html>

<https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART1/699/334.html>

<https://www.mediapool.bg/sasht-kam-firmite-v-severen-potok-2-i-turski-potok-izlizajte-vednaga-ili-riskuvate-news309877.html>

[https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_decembar2018.pdf,](https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_decembar2018.pdf)

<https://www.mfa.bg/bg/3107.>

<https://www.neweurope.eu/article/greeces-balkan-diplomacy-currently-a-sideshow/>

<https://www.reuters.com/article/serbia-privatisation-steel-idUSL5N1782G0>

<https://www.rferl.org/a/ankara-urges-brussels-not-to-separate-turkey-from-western-balkans-in-accession-talks/30418586.html>

<https://www.rustourismnews.com/2019/12/02/the-most-popular-tourist-destinations-in-serbia/>

<https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/serbian-prime-minister-admits-eu-membership-by-2025-may-prove-unattainable>

<https://www.tika.gov.tr/en/news/The%20Renovation%20of%20Damat%20Ali%20Pascha%20Tomb%20-38576>

<https://www.total-slovenia-news.com/politics/4407-slovenia-serbia-look-for-closer-economic-political-ties>

<https://www.total-slovenia-news.com/politics/5214-slovenia-promises-further-support-to-help-serbia-join-eu>

<https://www.tvevropa.com/2020/06/vuchich-ochakva-sarbiya-da-se-prisaedini-kam-es-prez-2026-g/>

Доц. Христо Беров

2025 – СЪРБИЯ В ЕС: МИСИЯ (НЕ)ВЪЗМОЖНА

**УСКОРЕНА ИНТЕГРАЦИЯ НА СЪРБИЯ В ЕС ДО 2025 г. – ОТРАЖЕНИЕ
В РЕГИОНАЛЕН АСПЕКТ, ВКЛЮЧИТЕЛНО ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ
НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ В РЕГИОНА**

Редактор: Емилия Панева

Дизайн, предпечатна подготовка и печат:
Издателска къща „Св. Георги Победоносец“ ЕООД

Печатни коли: 10

Формат: 165×235 мм

ISBN 978-619-7200-30-0

